

1148302-6

**TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET ÜRETİM-
TÜKETİM VE DIŞ TİCARETİ**

Ali Yaşar NAL
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-1997

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET ÜRETİM-TÜKETİM VE
DIŞ TİCARETİ**

Ali Yaşar NAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof.Dr. S.Rıdvan KARLUK

ESKİŞEHİR

Ocak 1997

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kırmızı et sanayiinin önemi artmıştır.

Kırmızı et sanayiinin en önemli amacı, ülkenin et ihtiyacını karşılamak, kasaplık hayvancılığı, besiciliği geliştirme ve özendirmek, üretimi artırma ve üreticiyi korumak, et teknolojisinin geliştirilip yönlendirilmesi ve de istihdam yaratmaktır.

Etin hammaddesi de insan beslenmesinde önemli bir yeri olan büyük ve küçükbaş hayvandır. Hayvan besiciliğinin ülke ekonomisine katkıları; sanayiye girdi sağlamak, insan gıdası olarak değerlendirilmeyen bitkisel ürün ve artıklarının daha ekonomik değerlendirilmesinde, hızla artan nüfusumuzun daha dengeli beslenmesinde, iç ve dış pazarların kaliteli et ihtiyaçlarının karşılanmasında, kırsal kesime iş olanakları sağlaması yönündeki rolü bakımından çok önemlidir.

Türkiye'de Kırmızı Et Üretim-Tüketim ve Dış Ticareti konulu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hayvancılık sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi ele alındıktan sonra, AB'de ve Türkiye'de hayvancılık sektörünün yapısal analizi, hayvancılık sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki payı, hayvancılık sektörüne yönelik politikalar ile hayvancılık sektörünün sorunları ve çözüm önerileri incelenmiştir. İkinci

bölümde ise, AB’de ve Türkiye’de kırmızı et sanayii gelişimi ve kırmızı et üretim ve tüketimi incelenip, Türkiye’de kırmızı et sanayii sorunları ve çözüm önerileri yer almıştır. Üçüncü bölümde ise yine AB’de ve Türkiye’de kırmızı et iç ve dış ticareti ele alınarak, yine Türkiye’de kırmızı et iç ve dış ticaretinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiştir.

ABSTRACT

After the foundation of the Turkish Republic, the importance of the red meat has increased.

The main objective of the red meat industry is to meet the national demand for meat in general and demand of butchers nationally, to promote and improve fattening of livestock, increase production, help producers, improve and manage meat technology and create employment.

The source of meat which is very important for human nutrition is cattle, sheep and goats. The contribution of livestock fattening to national economy are supplying input for the industry, making use of plants that are not convenient for human diet, helping the healthy nutrition of the population which is rapidly increasing, meeting the demand of domestic and foreign markets, creating employment at rural areas.

This study about production and consumption and exportation of red meat in Turkey is made up of three parts. In part one, the importance of livestock sector in Turkish economy, structural analysis of livestock sector both in European Union (EU) and Turkey, percentage of livestock sector in Turkish economy, policies about livestock sector, problems and possible solutions of the sector are presented. In the second part the development and production and consumption of red meat industry both in Turkey and EU are

studied. Problems and possible solutions of Turkish red meat industry are presented. In the third part the important and export of red meat in EU and Turkey are studied and problems and possible solutions of red meat import and export are given.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

I. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ANALİZİ	5
1. HAYVAN VARLIĞI	5
A. AB’de Hayvan Varlığı	5
B. Türkiye’de Hayvan Varlığı	9
a. Tarihi Gelişme	9
b. Hayvan Varlığı	12
II. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİNDEKİ PAYI	15
1. GSMH İÇİNDEKİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	15
2. İSTİHDAM İÇİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	16

II. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ	
İÇİNDEKİ PAYI	15
1. GSMH İÇİNDEKİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	15
2. İSTİHDAM İÇİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	16
3. DIŞ TİCARETTEKİ PAYI	17
A. İhracat	17
B. İthalat	19
III. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR	19
1. FİYAT POLİTİKASI	20
A. Ürün Fiyatları	21
a. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar	21
b. Borsa Fiyatları	23
B. Girdi Fiyatları	24
2. KREDİ POLİTİKASI	25
A. Verilen Kredi Miktarı	27
3. İKRAZ BİRİMLERİ	29
A. Faiz Oranları	30
4. VERGİ POLİTİKASI	32
5. SÜBVANSİYON POLİTİKASI	33
A. Eğitim Politikası	35
6. KOOPERATİFÇİLİK POLİTİKASI	36
IV. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI VE	
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	38
1. SORUNLAR	38
A. Sektörün Yapısından Kaynaklanan Sorunlar	39
B. Sektöre Yönelik Politikalardan	
Kaynaklanan Sorunlar	41
2. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	42

İkinci Bölüm

KIRMIZI ET SANAYİİ VE TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET ÜRETİM-TÜKETİMİ

I.	KIRMIZI ET SANAYİİ	45
1.	AB'DE KIRMIZI ET SANAYİ	45
	A. Tarihi Gelişim	45
	B. Kırmızı Et Üretimi	46
	C. Kırmızı Et Tüketimi	52
	a. Kişi Başına Tüketim	53
	b. Kırmızı Et Fiyatları	54
	a.a. Sığır Eti Fiyatları	55
	b.b. Koyun Eti Fiyatları	59
2.	TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET SANAYİİ TANIMI, SINIRLANMASI VE ÖNEMİ	62
	A. Kırmızı Et Üretimi	63
	B. Büyükbaş Hayvan Eti Üretimi	65
	C. Küçükbaş Hayvan Eti Üretimi	66
	D. Kırmızı Et Tüketimi	68
	a. Kişi Başına Tüketim	70
	E. Kırmızı Et Fiyatları	75
3.	TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET SANAYİİ YAPISI	77
	A. Kırmızı Et Sanayii Kuruluşları	78
II.	KIRMIZI ET SANAYİİ, KIRMIZI ET SANAYİİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	83
1.	KIRMIZI ET SANAYİİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	83
	A. Sorunlar	83
	B. Çözüm Önerileri	84

Üç ü n c ü B ö l ü m

TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET İÇ VE DIŞ TİCARETİ

I.	KIRMIZI ET İÇ TİCARETİ	88
1.	AB'de Et Pazarlaması	88
2.	TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET PAZARLAMASI	91
A.	Et Pazarlama Kanalları	96
B.	Kırmızı Et Standardizasyonu	97
II.	KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİ	100
3.	AB'DE KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİ	100
A.	İthalat	100
B.	İhracat	101
4.	TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİ	104
A.	İthalat	104
a.	İthalat Nedenleri	105
b.	İthalatın Etkileri	105
b.a.	Olumlu Etkileri	105
b.b.	Olumsuz Etkileri	106
B.	İhracat	106
a.	İhracatı Teşvik Tedbirleri	109
b.	Et ve Et Ürünleri İhracatında	
	Uygulanan Teşvikler	111
b.a.	Vergi, Resim ve Harç İstisnası	111
b.b.	Gümrük Muafiyeti	112
b.c.	Destekleme ve Fiyat İstikrar	
	Fonu Ödemeleri	112
III.	TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET İÇ VE DIŞ TİCARETİNDE	
	KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	114
1.	KIRMIZI ET İÇ TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN	
	SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	114

A. Sorunlar	114
B. Çözüm Önerileri	115
2. KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	115
A. Sorunlar	115
B. Çözüm Önerileri	116
SONUÇ	118
YARARLANILAN KAYNAKLAR	120

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 1	1AB’de Sığır Miktarı (1000 Baş)	6
Tablo: 2	Topluluğun Koyun-Keçi Varlığı (1000 baş) (Rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır)	8
Tablo: 3	Türlerine Göre Hayvan Sayısı (1000 Baş)	13
Tablo: 4	GSMH İçinde Hayvancılık (%)	15
Tablo: 5	İstihdam İçinde Hayvancılık (%)	17
Tablo: 6	Hayvancılık Sektörü İhracat ve İthalatının Dış Ticaret İçindeki Payı (%)	18
Tablo: 7	Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar	22
Tablo: 8	İzmir Ticaret Borsası’nda İşlem Gören Bazı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Ortalama Fiyatları (kg/TL)	23
Tablo: 9	Girdi Fiyatları	25
Tablo: 10	TCZB Tarafından Kullanılan Hayvancılık Kredileri (Milyon TL)	28
Tablo: 11	Hayvancılık Krediler İkraz Birimleri (Baş/TL)	30
Tablo: 12	TC. Ziraat Bankası Aracılığıyla Yapılan Destekleme Ödemeleri (Milyon TL)	34

Tablo: 13	Birliğin Sığır Eti Üretimi (Dana eti dahil) (1000 ton) (Karkas ağırlık)	46
Tablo: 14	Koyun ve Keçi Üretimi (1000 Ton) (Rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır)	47
Tablo: 15	Topluluğun Domuz Eti Üretimi (1000 Ton)	49
Tablo: 16	Topluluğun Et Sanayii Üretimi (1000 ton)	51
Tablo: 17	AB'de Et Tüketimi (1989)	53
Tablo: 18	Birliğin Kişi Başına Tüketimi	53
Tablo: 19	AT Sığır ve Dana Eti Pazar Fiyatları	56
Tablo: 20	AT Sığır ve Dana Eti Tüketici Fiyatları	57
Tablo: 21	10'lu Toplulukta Sığır ve Dana Eti Piyasa Fiyatlarındaki Gelişmeler	58
Tablo: 22	Koyun Eti Pazar Fiyatları (ECU/kg.)	60
Tablo: 23	10'lu Toplulukta Koyun Eti Piyasa Fiyatlarındaki Gelişmeler	61
Tablo: 24	Büyükbaş Hayvan Eti Üretimi (1000 Ton)	65
Tablo: 25	Küçükbaş Hayvan Et Üretimi (Bin Ton)	66
Tablo: 26	Toplam Et Üretimini Dağılımı (Bin Ton, %)	67
Tablo: 27	Yurtiçi Tüketim (Birim: Bin Ton)	69
Tablo: 28	Kırmızı Et İçin Kişi Başına Tüketim Durumuna İlişkin Hesaplamalar (Bin Ton)	74
Tablo: 29	Yıllar İtibariyle Et Sanayii Fiyatları (TL/kg)	75
Tablo: 30	Et ve Balık Kurumu Kombinaları	80
Tablo: 31	1993 Yılında Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Kesen Et ve Mamulleri Üreten İşletmeler	81
Tablo: 32	Toplulukta Ülkeler ve Ürünler Göre Kooperatiflere Yapılan Pazarlama Faaliyeti (1988) (% olarak)	89
Tablo: 33	Bazı Hayvansal Ürünlerin Sözleşme Statüsüne Göre Pazarlanması (1988) (% olarak)	90

Tablo: 34	AB'nin Canlı Hayvan (Et Eşdeğeri) ve Et İthalatı (İç ve Dış) (1000 Ton) (Rakamlar Yuvarlaklaştırılmıştır)	100
Tablo: 35	AT'nin Canlı Hayvan (Et Eşdeğeri) ve Et İhracatı (İç ve Dış) (1000 Ton) (Rakamlar Yuvarlaklaştırılmıştır)	103
Tablo: 36	Et İthalatı	104
Tablo: 37	Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Kırmızı Et İhracatı	107

GİRİŞ

Bilimsel açıdan, kişinin işi ve mesleği ne olursa olsun, verimli ve başarılı olabilmesi, dengeli beslenmesi ile mümkündür. Dengeli beslenme, gıda maddelerinin çeşit, kalite ve miktar yönünden belirli bir denge içinde alınmalarını gerektirir. Gıda maddelerinin içindeki proteinler beslenmenin temelini oluşturur. Genetik yapının, zekanın, somatik çatının oluşumu bütün biyolojik fonksiyonların yerine getirilmesi, proteinler tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle; günlük beslenmemizde belirli bir miktar protein alınması gerekmektedir. Bu proteinin belirli bir kısmının da (%42) hayvansal protein olarak almamız ruhsal ve bedensel gelişmemiz, sağlığımızın korunması için önem taşımaktadır.

Dünya nüfusu hızla artarken, insan beslenmesinde kullanılan kaynakların daha verimli bir düzeye yükseltilmesi ve bunların daha iyi biçimde değerlendirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Ülkemiz, hayvan varlığı bakımından dünyada ilk sıralarda yer almakla birlikte, hayvan başına elde edilen verim itibariyle gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Bunun nedeni; mevcut hayvan popülasyonunun genetik yapı bakımından düşük verimli yerli ırklardan oluşması ile çevre faktörleri ve bakım-besleme koşullarının yeterli düzeyde olmamasıdır. Gerçi, uzun yıllardır yapılan ıslah çalışmaları ve uygulamaya konulan teşvik tedbirleri sonucu, yüksek

verimli ırklar ile bakım ve besleme koşullarının iyileştirilmesi suretiyle birim başına verimde önemli gelişmeler sağlanmışsa da, henüz istenilen düzeye ulaşamamış ve böylece hayvansal ürünler arz ve talebi arasında henüz bir denge kurulamamıştır. Giderek hızlı bir şekilde artan nüfus karşısında, bu dengesiz durum, eğer gerekli önlemler alınmazsa daha da artabilecektir. Bu nedenle, ülke nüfusunun yeterli ve dengeli bir şekilde beslenmesi bakımından, hayvancılığımızın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kırmızı et ve mamulleri sanayii, büyük ve küçükbaş hayvanların kesimi, parçalanması, çeşitli mamullere işlenmesi ve yan ürünlerin değerlendirilmesini kapsayan bu sanayiide, kesim ve işlemede belediye mezbahaları, Et ve Balık Kurumu kombinaları, büyük kapasiteli özel sektör kuruluşları, et mamülleri üreten modern özel sektör kuruluşları ile, et mamülleri üreten geleneksel tesisler yer almaktadır. Özellikle 1980 yılından sonra et işleme sanayii tesisleri artmış ve sayıları kamuya ait 27 (8'i özelleştikten dolayı bugün sayıları 19'dur), özel sektöre ait 48 tesis olmak üzere 75'e çıkmıştır. Bu dönemde özel sektörün modern yatırımları dikkat çekicidir.

Et sanayii kuruluşlarının amacı, hayvan ıslahı, kasaplık hayvancılığına yön verilmesi, hayvan ve et ürünleri iç ve dış ticareti, et üretimi, et teknolojisini geliştirip yönlendirilmesi ve teşviki gibi konulardır. Bu yaklaşımlardan yola çıkarak geliştireceğimiz tezimizde öncelikle hayvancılık ve kırmızı et sanayiinin AB'deki gelişimi ve durumu ele alındıktan sonra Türkiye'deki durumu belirlenmeye çalışılarak bu sanayiinin Türkiye ekonomisine yaptığı katkılar incelenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda yapılandırılmış olan tezimiz üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde, hayvancılık sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi ele alındıktan sonra AB'de ve Türkiye'de hayvancılık sektörünün yapısal analizi, hayvancılık sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki payı, hayvancılık sektörüne yönelik politikalar ile hayvancılık sektörünün sorunları ve çözüm önerileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise, AB'de ve Türkiye'de kırmızı et sanayii gelişimi ve kırmızı et

Üretim ve tüketimi incelenip, Türkiye’de kırmızı et sanayii sorunları, çözüm nerileri yer almıştır. nc bölümde ise, yine AB’de ve Türkiye’de kırmızı et i ve dış ticareti ele alınarak, yine Türkiye’de kırmızı et ve iç dış ticaretinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm nerileri incelenmiştir.

Birinci Bölüm

HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Hayvancılığın insan yaşamındaki başlıca besin maddesi olarak önemi, herkesçe bilinen bir realitedir. Türkiye için, bunun yalnız gıda olarak değil, iç ve dış ticaret bakımından ayrı bir ehemmiyeti vardır.¹

Tarımsal üretim faaliyeti organik bir bütündür ve bu bütünlük içerisinde hayvancılık, işletmelerin rantabl çalışmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Zira, işletme bünyesinde yer alan hayvansal üretim faaliyetleri, işletmede bitkisel üretimle elde edilen bazı ana ve yan ürünlerin daha iyi kıymetlendirilmesine, işgücünün dengeli olarak karşılanabilmesine ve işletme üretiminin pazara yönelik bir duruma getirilmesine hizmet etmektedir. Bu olumlu etkileri ile hayvancılık, üretim kaynaklarından daha etkin bir şekilde yararlanmaya imkan vermekte ve böylece işletme başarısı daha tatminkâr bir düzeyde gerçekleşmektedir.²

¹ M.Ali Gökberk, "Türkiye'de Hayvancılık", **İkinci Hayvancılık Kongresi**, 17-19 Haziran 1991, Ankara, s.259.

² Ahmet Erkuş-Taner Kırıl, "Türkiye'de Tarımsal Yapı, Bu Yapı İçerisinde Hayvancılığın Önem ve Geleceği", **İkinci Hayvancılık Kongresi**, 17-19 Haziran 1991, Ankara, s.29.

Bilindiği gibi ülkemiz doğal ve ekolojik koşulları itibariyle hayvancılığa çok elverişli bulunmaktadır. Et, süt, yapağı ve tiftik üretimi yüzyıllardan beri Anadolu'daki halkımızın ekonomik faaliyetleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Kökeni Orta Asya'daki Türk kavimlerine ulaşan bu faaliyet nedeniyle bugün ülkemiz gıda ve tekstil ürünleri bakımından kendi kendine yeterli dünyadaki sayılı devletlerden biridir.³

Türkiye'de planlı kalkınma döneminde bitkisel üretim hayvancılıktan daha hızlı gelişme de; hayvancılık yine de tarım sektöründe ana bölümlerden biri olma özelliğini muhafaza etmektedir. Hayvancılığın tarım gelirlerindeki payı %33, gayri safi milli hasılda ise %7.2'dir. Gelişmiş ülkelerde hayvancılığın tarım üretimi içindeki payı %50-60 gibi oldukça yüksek düzeydedir.⁴

I. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

1. HAYVAN VARLIĞI

A. AB'de Hayvan Varlığı

AB'de alınan önlemlerle verimlilik artışının büyük boyutlara varması, üretimde talep fazlalıkları yaratmış ve bu da bütçeye ek yük getirmiştir. Bu durumun önlenmesi için Topluluk, öncelikle hayvan varlığının azaltılmasıyla işe başlamış ve bu kapsamda prim verilerek inek ve süt danalarının kesimi yoluna gidilmiş, bunun yanısıra miktar kısıtlamalarına da başvurulmuştur.⁵

³ Ersin İstanbulluoğlu, "Hayvancılığın Ülke Ekonomisindeki Yeri", **Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu**, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, 19-20 Aralık 1985, Elazığ, s.7.

⁴ Haşim Ögüt, "Türkiye Hayvancılığının Geliştirilmesi İçin Uygulanan Projeler ve Katkıları", **İkinci Hayvancılık Kongresi**, 17-19 Haziran 1991, Ankara, s.169.

⁵ Arslan Karabağlı, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Et ve Et Sanayii Ürünlerinin Pazarlama Olanakları**, MPM Yayınları:470, Ankara, 1992, s.39-40-41.

Toplulukta ülkeler ve yıllar itibariyle sığır varlığı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo: 1
AB'de Sığır Miktarı (1000 Baş)

	1985		Değişim %		
	(11'ler)	1989	1985	1989	
12'ler	78.767	79.355	80.216	0.2	1.1
Belçika	2.989	2.967	3.069	-0.2	3.4
Danimarka	2.704	2.230	2.232	-4.7	0.1
Almanya	15.688	14.659	14.563	-1.7	-0.6
Yunanistan	757	695	690	-2.1	-0.7
İspanya	4.930	5.036	5.312	0.5	5.5
Fransa	23.102	20.122	21.390	-3.4	6.3
İrlanda	5.835	5.637	5.899	-0.9	4.6
İtalya	9.206	8.843	8.858	-1.0	0.2
Lüksemburg	221	207	208	-1.6	4.8
Hollanda	5.280	4.606	4.731	-3.4	2.7
Portekiz		1.356	1.331	x	-1.8
İngiltere	12.985	11.902	11.933	-2.2	0.3

Kaynak: The Agricultural Situation in the Community, 1990 Report.

Tablo: 1'den görüleceği gibi, 1985-89 yılları arasında ülkeler itibariyle sığır miktarında düşüşler meydana gelirken, son 2 yılda, bazı istisnalar hariç,

bunun tersi olmuştur. Topluluk sığır popülasyonu içinde en büyük paya Fransa sahip olup, bunu sırasıyla Almanya, İngiltere, İtalya, İrlanda ve Hollanda izlemektedir. En düşük miktar ise, Lüksemburg'u hariç tutarsak, Yunanistan ve Portekiz'dedir.⁶

Sığır kesimine gelince bunun 1980 (10'lar)'de 22.349.000 baş olduğu, aradan geçen 10 yılda 1989'da ise 21.960.000 başa düştüğü anlaşılmaktadır. Kesime verilen dana sayısı, aynı yıllarda sırasıyla 6.993.000 ve 6.096.000 olmuştur.⁷

Öte yandan sağılan inek sayısı 1980 (10'lar)'de 25,5 milyon iken, 1989'da yıllık %-0.9'luk bir düşüşle 23,6 milyonu bulmuştur Bu düşüşte inek sayısının kesim yoluyla azaltılması programı etkili olmuştur.

Tablo: 2, sığırın aksine, koyun-keçi popülasyonunda giderek artış olduğunu göstermektedir. 1990 itibariyle Toplulukta İspanya, %26 ile en yüksek paya sahip bulunmakta, bunu ise önem sırasıyla İngiltere, Yunanistan, Fransa, İtalya, Portekiz ve İrlanda izlemektedir. Öte yandan; Akdeniz ülkelerinin toplam içindeki payı, ortalama %66,9 olup, buna %25 paya sahip olan İngiltere'yi de eklersek, 6 ülkenin koyun popülasyonunun, toplam miktarın %92'sini oluşturduğu ortaya çıkar. Bu arada koyun-keçi içerisinde, keçinin miktarı 1985 yılında yuvarlak olarak 7.960.000 iken, 1990'da 12.470.000'e yükselmiştir.En büyük keçi popülasyonu Yunanistan'da olup, toplamın 1990 yılı itibariyle %47,3'ünü oluşturmakta ve bundan sonra sırasıyla İspanya ve belli aralıklarla İtalya, Fransa ve Portekiz gelmektedir. Bunların dışında kalan üye ülkelerde ise keçi sayısı çok azdır.⁸

⁶ Karabağlı, A.g.e., s.39-40-41.

⁷ Karabağlı, A.g.e., s.39-40-41.

⁸ Karabağlı, A.g.e., s.39-40-41.

Tablo: 2
Topluluğun Koyun-Keçi Varlığı (1000 baş)
(Rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır)

	1985	1989	1990	Değişim %	
				1989	1990
12'ler	92.175	109.000	117.900	4.3	8.2
Belçika-Lüksemburg	130	140	200	1.9	42.8
Danimarka	40	90	100	22.5	11.1
Almanya	1.340	1.515	1.590	3.1	5.0
Yunanistan	15.585	16.350	16.260	12.0	-0.6
İspanya	19.540	27.330	30.600	8.7	12.0
Fransa	11.745	10.995	13.120	-1.6	19.3
İrlanda	2.775	4.990	5.790	15.8	16.0
İtalya	12.450	12.840	12.815	0.8	-0.2
Hollanda	980	1.470	1.740	10.7	18.4
Portekiz	3.000	4.130	6.130	8.3	48.4
İngiltere	24.590	29.150	29.560	4.3	1.4

Kaynak: 1-The Agricultural Situation in the Community 1985, 1990 Report.
2-FAO Production Yearbook, 1990.

Topluluğun domuz varlığı, öteki hayvan gruplarına göre daha fazladır. Şöyle ki; 1980(10'lar)'de 77 milyonu bulan domuz sayısı 1990'da 102 milyona ulaşmıştır Toplam domuz varlığının ortalama %21.8'ine Almanya sahip olup, bunu %16.5'le İspanya, %13.4'le Hollanda, %12 ile Fransa, %9.1 ile İtalya, %9 ile Danimarka izlerken, Yunanistan'da bu oran sadece %1.1 civarındadır.⁹

⁹ Karabağlı, A.g.e., s.39-40-41.

Kümes hayvanlarının (tavuk, ördek, hindi vb.) sayısı ise, 1985 yılında yaklaşık 800 milyon iken, 1990'da 870 milyona ulaşmıştır. Bu konuda en büyük potansiyeli Fransa oluşturmuş olup, bunu da sırasıyla İtalya, İngiltere, Hollanda ve Almanya izlemektedir.

Öte yandan Batı Avrupa'da, kümes hayvanları etinde tüketimin artış göstermesi, güçlü bir pazarın varlığını da ortaya koymaktadır.

Topluluk, temel besin maddesi olan hayvansal ürünlerin bugün olduğu gibi, gelecekte de yeterli ve kaliteli olması için, hayvan varlığının korunması ve geliştirilmesine büyük önem vermektedir.

Toplam hayvan varlığına gelince, bunun 1990 yılı itibariyle (kümes hayvanları hariç) 300 milyon baş olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁰

B. Türkiye'de Hayvan Varlığı

a. Tarihi Gelişme

İlk çağlardan beri hayvancılık ekonomik faaliyetler arasında çok büyük bir yer işgal etmiştir. İlk para biriminin hayvan, ilk sermayesinin de hayvan sürüleri olduğu yapılan incelemelere göre bilinmektedir. Türkler Orta Asya'da buldukları zamanlarda hayvancılığa büyük önem vermiş ve göçlerde gittikleri yerlere bu faaliyeti yaymışlar ve ticaretini yapmışlardır. O zamanlarda hayvancılık devlet hizmetleri arasında yer almamış, daha çok halkın inisiyatifine bırakılmıştır.

Anadolu'nun ekolojik yapısı hayvancılık için çok elverişli olduğundan, insanların burada yerleşmesinden bu yana hayvancılık, burada yerleşenlerin önemli bir geçim kaynağını teşkil etmiştir. Bu geleneksel alışkanlık uzun yıllar devam etmiş, bugün dahi kırsal kesim için ekonomik önemini sürdürmekte, çiftçilerimizin yaşantısının bütünleyici bir unsurunu oluşturmaktadır.¹¹

¹⁰ Karabağlı, A.g.e., s.39-40-41.

¹¹ İsmail Bilir, "Türkiye'de Kırmızı Et Üretim ve Tüketimi", İKV Dergisi, Türkiye'de Kırmızı Et Üretim Sorunları Semineri, Çeşme-İzmir, 24-25 Ocak 1986, s.11-12.

Cumhuriyet öncesi döneme ait elde yeterli bilgiler bulunmamakla beraber 1912 yılında devlet ve vilayet salnamelerine göre hayvan sayıları şöyledir: Koyun 19 milyon baş, keçi 16 milyon baş, sığır 7 milyon baş olduğunu öğreniyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde toprak mülkiyetindeki özellik ve zamanın muharebeleri icabı, hayvancılık, atçılık, halkın elinde bulunuyordu ve tek tırnaklı hayvan ıslahı ve yetiştirmesine önem verilmiştir. XV. ve XVI. asırlarda devlete at, katır, deve yetiştirmeyi hedef alan hayvanat ocaklarının kurulduğunu ve sayılarının da 19'u bulunduğunu görüyoruz. Bir ocak ağasının idaresinde olan bu ocaklar mer'a, orman, koruluk ve ziraata elverişli arazileri olan bu ocaklar 70-80 bin süvariye sahiptiler. Mensuplarının gıda ihtiyacını karşılamak, aynı zamanda gelir sağlamak amacı ile külliyetli miktarda hayvan varlığına sahip oldukları da bilinmektedir.¹²

Osmanlı İmparatorluğu döneminde at yetiştiriciliği ve at neslinin ıslahı üzerinde durulmuş, Fas, Romanya ve Rus atları ile melezlemeler yapılmıştır. Bu çalışmalar yanında 1908'den sonra devletçe temin edilen boğalarla Rumeli, Doğu, Batı ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sığır ıslahı çalışmaları yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde harpler hayvan varlığını kalite ve kantite olarak tahrip etmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sığır vebası ve harplerden dolayı çok zayıf vermiş ve en güzel damızlıklar elden çıkmış bir hayvan varlığı bulunuyordu. 1922 yılında hayvan varlığının 23 milyon baş civarında olduğu tahmin ediliyor.¹³

1923-1963 planlı döneme kadar olan Cumhuriyet döneminde hayvan yetiştirme, hayvansal üretimin artırılması, hayvancılığın geliştirilmesine önem verilmiş ırkların ıslahı, hayvan hastalıkları ile mücadele gibi alt yapı hizmetlerini Devlet yüklenmiş, 904 sayılı Islahı Hayvan Kanunu ve 1234 Sayılı Hayvanların

¹² Bilir, A.g.e., s.11-12.

¹³ Bilir, A.g.e., s.11-12.

Sağlık Zabitası Kanunu çıkartılarak hayvan ıslahı ve hastalıklarla mücadele hizmetleri disipline edilmiştir.

Bu dönemde hayvan ıslahı çalışmaları sınırlı bir şekilde yürütülmekle beraber, hayvan hastalıkları yönünden ihtiyaç duyulan aşı-serum üretimleri geliştirilerek bir çok salgın ve bulaşıcı hastalıkla mücadele edilmiştir.

1925 yılında Avusturya'dan ithal edilen 2 boğa ve 14 inekle başlayan sığır ıslahı çalışmaları daha sonra Holstein Friesien ve Jersey kültür ırkları ile devam etmiş ve bu ırkların memleketimize adaptasyon denemeleri, saf yetiştirme ve yerli ırklarla melezleme şeklinde yapılmıştır. Ayrıca yerli koyun ırklarımızın merinosla melezlemesi yapılarak ince elyaflı yapağı üretiminin artırılmasına çalışılmıştır.¹⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan yerli sığırların verimlerini artırmak amaçlanırken, diğer yandan da sığır ithaline başlanmıştır Yerli sığırların verimlerinin iyileştirilmesi amacı ile devlet kurumlarında sürüler kurularak seleksiyona başlanılmıştır. Bu sürüler seleksiyon çalışmaları ve iyi bir bakım besleme ile, 15-20 yıllık bir süreçte, yerli ırkların et ve süt verimleri önemli ölçüde artırılabilmiştir. Bir yandan bu çalışmalar sürerken diğer yandan da ilki 1925 yılında gerçekleştirilen sığır ithaline başlanılmıştır. Esmer sığırla başlayan ithalat yaklaşık 35 yıl bu ırka dayalı olarak sürdürülmüştür. Ne var ki bu dönemde ithal edilen hayvan sayısı çok sınırlı olmuştur. İthalat özellikle 1958 yılından sonra hız kazanmış ve 1986 yılından günümüze kadar olan dönemde de en üst seviyesine ulaşmıştır.¹⁵

Planlı dönemde genel hayvancılık politikası olarak sayıca fazla hayvan yerine yerli ırklarımızın tabi ve sun'î tohumlama yolu ile ıslahı ile birim başına et ve süt verimlerinin artırılması hedef alınmıştır. Gerek milli ekonomiye katkısı ve

¹⁴ Bilir, A.g.e., s.11-12.

¹⁵ Ayhan Elçin-Orhan Alpan-Numan Akman-Mehmet Ertuğrul. "Türkiye'de Hayvan Islahı Sorunlar ve Öneriler", İkinci Hayvancılık Kongresi, T.M.M.O.B. Ziraat Müh. Odası, 17-19 Haziran 1991, Ankara, s.122-123.

gerekse artan nüfusumuzun dengeli beslenmesi ve ihracat potansiyelinin aktive edilmesi yönünden hayvancılığa ağırlık verilerek bu konudaki yatırımlar artırılmış ve teşvik tedbirleri sağlanması cihetine gidilmiştir. Bu tarihi gelişme sonucu ulaşılan bugünkü durumda hayvancılığın arzulanan seviyeye ulaşmadığı ve üzerinde önemle durulması gereken bir alt sektör olduğu da bir gerçektir.¹⁶

b. Hayvan Varlığı

Sayınca önemli bir hayvan varlığına sahip bulunuyoruz, buna mukabil birim başına verimlerimiz düşük olduğu için toplam hayvani üretimlerimizde arzulanan seviyede değildir.

Son yıllarda ihtisaslaşmış ve pazar için üretim yapan rasyonel hayvancılık işletmeleri kurulmakla beraber genel olarak ülkemizde mer'aya dayalı ekstansif, köy hayvancılığı niteliğinde bir hayvancılık yapısı hakim bulunmaktadır. Bu tip bir hayvancılıkta da aile işgücü ile bütünleşmemiş, senenin 6-9 ayını mer'ada köy sürüsü şeklinde köy mer'asından istifade eden çoğu zamanda hayvanların yaşama ve verim payı olarak kifayetli bir beslenmeye ulaşamadıkları görünümü gayet açıktır. Kırmızı et üretim yönünden esas varlığı, sığır, koyun, keçi teşkil etmekte, bunları takiben de manda ve tiftik keçi etleri gelmektedir.¹⁷

---

¹⁶ Bilir, A.g.e., s.13.

¹⁷ Bilir, A.g.e., s.14.

Tablo: 3
Türlerine Göre Hayvan Sayısı (1000 Baş)

Yıllar	Sığır	Manda	Koyun	Kıl Keçi	Ankara Keçisi
1970	12.756	1.117	36.741	15.040	4.443
1975	13.751	1.051	41.366	15.040	4.433
1980	15.894	1.031	48.630	15.216	3.658
1981	15.981	1.002	49.598	15.385	3.658
1982	14.484	808	49.636	15.070	3.856
1983	14.009	758	48.707	13.615	3.558
1984	12.410	544	40.391	11.127	3.117
1985	12.466	551	42.500	11.233	1.973
1986	12.713	540	43.758	11.295	2.111
1987	12.562	524	43.756	11.053	2.004
1988	12.713	485	45.384	10.972	1.942
1989	12.173	429	43.647	10.328	1.614
1990	11.377	371	40.553	9.698	1.279
1991	13.247	401	46.203	13.140	1.367

Kaynak: 1-DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1989, Yayın No:1474, Ankara 1991, s.15-17.

2-DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1990, Yayın No: 1525, Ankara, 1992, s.15-17.

Tablo 3'den de görüldüğü gibi, yıllar itibariyle hayvan sayılarında iniş, çıkışlar olmakla birlikte, genel bir değerlendirme olarak bir azalma olduğu görülmekte ve bu azalma tiftik keçisinde oldukça yüksek düzeyde

bulunmaktadır. Anadolu'nun gen kaynaklarından biri olan tiftik keçisinin mevcudun azalmasını durdurma ve VI. Plan hedeflerine göre yılda yüzde 1,5 oranında arttırılmasına yönelik başta teşvik tedbirleri olmak üzere çeşitli önlemler alınmış ve uygulamaya konulmuştur.

Tablo 3'de dikkati çeken diğer bir husus, koyun sayısında yıllar itibariyle önemli sayılabilecek farklılıktır. Daha çok mer'a ve anıza dayalı bir görünüm arzeden koyuncululuğumuza nadas alanlarının giderek daraltılması ve mer'a alanlarımızda ıslah çalışmalarının yavaş gidişi olumsuz etki yapabilir. Koyun popülasyonumuzda da sığır popülasyonunda olduğu gibi, daha yüksek verimli kültür ırkı ve melezlerinin giderek artırılması yönünde gerekli önlemlerin alınması zorunlu görülmektedir. Planlı kalkınma dönemlerinde, sığır popülasyonumuzda kültür ırkı ve bunların melezleri yüzde 40'a yaklaşmış, özellikle tavukçuluk ve besicilikte ihtisaslaşmış işletmeler artmış olmakla birlikte, hayvansal üretimde öngörülen hedeflere ulaşamamış, hedeflerin gerisinde kalmıştır.¹⁸

Türkiye'de hayvan varlığının, büyük ölçüde, düşük verimli yerli ırklardan oluşması, hem çiftçilerin gelirlerini olumsuz şekilde etkilemekte, hem de et üretiminin istenilen düzeye ulaşmasını engellemektedir. Bu arada sorunun çözümü amacıyla, yüksek verimli kültür ırkları ile bunların yerli hayvanlarla olan melezlerinin sayısal olarak artırılması konusuna, kalkınma plan ve programlarında sürekli yer verilmiştir. Böylece zamanla alınan önlemler ve yapılan uygulamalarla bu konuda belli bir mesafe alındığı ve dolayısıyla mevcut hayvan kompozisyonunun yavaşta olsa giderek değiştiği gözlenmektedir.¹⁹ Türkiye'nin doğal, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının zengin çeşitliği, hayvancılık sektörüne gerek yapısal özelliklerde, gerekse yetiştirilen tür ve ırkların çeşitliliği biçiminde yansımıştır. Hayvancılığın bu

¹⁸ DPT, Hayvancılık Özel İhtisas Raporu, Yayın No DPT: 2444, ÖİK: 501, Mayıs 1996, s.198-199.

¹⁹ Karabağlı, A.g.e., s.42.

yapısı içerisinde çok sayıda üretim sistemi yer almakta ve çeşitli türlerin yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği Türkiye'nin en önemli hayvancılık dalları ve kırmızı et üretim kaynaklarını oluşturmaktadır.²⁰

II HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİNDEKİ PAYI

1. GSMH İÇİNDEKİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Hayvancılık sektörünün GSMH payı, aşağıdaki Tablo:4'te verilmiştir.

Tablo: 4
GSMH İçinde Hayvancılık (%)

Yıllar	Hayvancılık/GSMH	Sanayi Değişim	Tarım/GSMH	Değişim
1980	8.4	.	23.0	--
1981	7.1	-0.16	21.6	-0.06
1982	6.4	-0.10	21.7	0.01
1983	6.2	-0.04	20.6	-0.05
1984	4.8	-0.22	19.5	-0.05
1990	4.6	-0.05	16.0	-0.18
Ortalama	--	-0.11	.	-0.07

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası

²⁰ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, "Hayvancılık Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", **Türkiye Hayvancılık Sektörünün Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, 1993, s.21-22-23-24.

Tablodan da görüleceği gibi hayvancılık sektörünün GSMH'daki payı, sürekli azalmaktadır. Nitekim hayvancılık sektörünün GSMH içindeki payı, 1980 yılında %8.4 iken 1990 yılında %4.6'ya düşmüştür. Aynı şekilde tarım sektörünün GSMH'daki payında da azalma görülmektedir. Bununla birlikte hayvancılık sektörü payındaki azalma, tarım sektörü, payındaki azalmadan daha hızlıdır. Nitekim payların değişim hızları ortalamasına bakıldığında 1980-1990 döneminde ortalama olarak tarımın payındaki azalma, %0.07 iken, bu oran hayvancılık sektörü için, %0.11 olarak gerçekleşmiştir.²¹

2. İSTİHDAM İÇİNDE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Ülkemizde, yalnız bitkisel üretim yapanlarla, bitkisel faaliyet ve hayvancılıkla birlikte uğraşan hanehalkı sayısının net olarak birbirinden ayrılamaması, hayvancılık faaliyetinin bitkisel üretimiyle birlikte yapıldığını ortaya koymaktadır.

Bu nedenle, hayvancılık sektöründeki istihdamı tam olarak yansıtmamakla birlikte, bir yaklaşımda bulunabilmek amacıyla 1991 Tarım Sayımı sonuçlarına göre, yalnız hayvancılık faaliyetinde bulunan hanehalkı sayısı ve bunların toplam tarımsal faaliyette bulunan toplam hanehalkı içindeki payı verilmiştir.²²

²¹ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.21-22-23-24.

²² Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.21-22-23-24.

Tablo: 5
İstihdam İçinde Hayvancılık (%)

Tarımsal faaliyette bulunan hanehalkı	4091530
Bitkisel veya bitkisel üretim ve	
Hayvancılık yapan hanehalkı	3943340
Yalnız hayvancılık yapan hanehalkı	148190
Yalnız hayvancılık yapan/tarımsal	
faaliyette bulunan hane halkı (%)	3.62

Kaynak: DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı.

Buna göre, 1991 yılında tarımsal faaliyette bulunan hanehalkının hemen tamamı bitkisel veya bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyetinde bulunmaktadır. Yalnız hayvancılık yapan hanehalkı sayısı ise tarımsal faaliyette bulunanlar içinde %3.62 gibi çok küçük bir oranda kalmaktadır. Sözü edilen yalnız hayvancılık yapan hanehalkı genellikle entegre hayvancılık tesislerini kapsamaktadır. Daha önce değinildiği gibi, ülkemizde hayvancılık ile bitkisel üretimin birlikte yapılıyor olması ve hayvancılık faaliyetlerinin, bitkisel üretimdeki zaman boşluğunu dolduruyor olması, hayvancılık sektörünün istihdam açısından azımsanamayacak öneme sahip olduğunu göstermektedir.

3. DIŞ TİCARETTEKİ PAYI

A. İhracat

Hayvancılık sektörünün toplam ihracat içindeki payının 1980-1992 dönemine ilişkin gelişimi, Tablo:6'da verilmiştir Tabloda görüldüğü gibi,

hayvancılık sektörü ihracatımızın toplam ihracat ve tarım sektörü ihracatı içindeki payı azalma trendine girmektedir. 1980 yılı hayvancılık sektörü ihracatı toplam ihracat içinde %3.72 iken 1992 yılında %0.95'e düşmüştür. Tarım sektörü ihracatı içindeki payı 1983 yılında %19.26 iken 1992 yılında %6.21 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmamızda daha sonra inceleyeceğimiz üzere, hayvancılık sektörü ihracatının önemli bir kısmını canlı hayvan ihracatı oluşturmaktadır.²³

Tablo: 6

Hayvancılık Sektörü İhracat ve İthalatının Dış Ticaret İçindeki Payı (%)

Yıllar	Toplam İhraatta	Tarımsal İhracatta	Toplam İthalatta	Tarımsal İthalatta
1980	3.72	6.47	0.45	69.83
1981	5.49	11.63	0.58	41.55
1982	6.78	18.20	0.60	30.22
1983	6.32	19.26	0.88	58.86
1984	4.53	18.46	0.92	23.63
1985	3.07	14.20	0.93	27.98
1986	3.83	15.13	1.37	33.36
1987	3.05	16.78	2.26	40.86
1988	2.5	12.22	1.48	42.35
1989	2.38	12.99	1.30	19.72
1990	1.66	9.03	1.47	24.82
1991	1.61	7.99	1.39	36.07
1992	0.95	6.21	1.57	30.35

Kaynak: HDTM verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

²³ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.21-22-23-24.

B. İthalat

Hayvancılık sektörünün toplam ve tarımsal ithalat içindeki payının 1980-1992 dönemine ilişkin gelişimi de, yukarıda Tablo:6'da verilmiştir. Buna göre, hayvancılık sektörü ithalatının toplam ithalat içindeki payı 1980 yılında %0.45'den 1992 yılında %1.57'ye yükselmiştir. Hayvancılık sektörü ihracatının toplam ihracat içindeki payı düşerken ithalat içindeki payının artması, Dünya'da gelişen Yeni Korumacılığın da etkisiyle, hayvancılık sektörünün iç talebe yöneldiği şeklinde yorumlanabilir.

Buna karşılık hayvancılık sektörü ithalatının tarım sektörü ithalatı içindeki payı azalma göstermiştir. Yukarıda tarım sektörü ithalatının toplam ithalat içindeki payının artığına değinilmiştir. Buna göre tarım sektörü ithalatının toplam ithalat içindeki payı artarken, tarım ürünleri ithalatında hayvan ve hayvansal ürün ithalatının payının azalması, tarım ürünleri ithalatındaki artışın büyük ölçüde bitkisel ürünlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bir başka deyişle, tarım ürünleri ithalatının artış hızı, hayvan ve hayvancılık ürünleri ithalatındaki artış hızından daha yüksektir.²⁴

III. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR

Bilindiği gibi Türkiye 1980'li yıllara önemli bir ekonomik olayla, 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ile girmiştir. Bu tedbirler %100'lere varan enflasyonun durdurulmasını amaçlamış, bunun için tüketimi kısıp fiyatlardaki yükselişi önlemek bakımından, satınalma gücünün şiddetle kısılmasını hedeflemiştir. İstikrar tedbirleri arasında yüksek oranlı devalüasyonun yapılması, Türk Lirasının serbest dalgalanmaya bırakılması, sıkı para politikası uygulanması, KİT ürünlerine yüksek oranlı zam yapılması ve sonra serbest bırakılması, faizlerin önce yükseltilerek sonra serbest bırakılması, orta ve uzun dönemli yatırım

²⁴ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.21-22-23-24.

projelerinin durdurulması da yer almıştır. Dış satımın teşvik edilmesi de bu programın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Tarımda, tarımsal girdilerin sübvansiyonunda, dış satımın geliştirilmesinde, dış satıma yönelik satışların finansmanında ve üreticilerin fiyat hareketlerinden korunmalarında kullanılmak üzere dış satımlardan kilo veya değer üzerinden alınan paralarla oluşturulan “Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu”ndan yararlanılması getirilmiştir.²⁵

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, 1980’li yıllar gerek dünya gerekse Türkiye’de tarıma yönelik politikaların değiştirildiği ya da değiştirilmek istendiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimler çerçevesinde, izleyen bölümde öncelikle ülkemizde olmak üzere, AT ve ABD’de uygulanan tarım politikaları ve bu politikaların hayvancılık üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca ülkemizde uygulanan tarım politikalarının sözkonusu ülkelerle karşılaştırılması yapılarak yeni bir politika önerisi sunulacaktır.

1. FİYAT POLİTİKASI

Bilindiği gibi fiyatlar, üreticiyi doğrudan ilgilendirmesi ve etkisinin daha fazla olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. (Fiyatların ise iki cephesi bulunmaktadır; ürün fiyatları ve girdi fiyatları). İzleyen bölümde buna uygun olarak öncelikle hayvan ve hayvansal ürünler fiyatları, daha sonra ise hayvancılık sektörünü doğrudan ilgilendiren belli başlı girdilerin fiyat gelişimleri incelenecektir.

---

²⁵ Turan Güneş, “Makro Ekonomik Yaklaşımları Açısından 1980-1990 Arası Tarım Sanayi İlişkileri”, *Sempozyum, Türk Tarımı*, Ankara 1991, s.168.

A. Ürün Fiyatları

Ülkemizde tarımsal ürün fiyatları büyük oranda Devlet tarafından “Destekleme fiyatları” adı altında belirlemektedir. Ancak destekleme kapsamındaki ürün sayıları sürekli bir dalgalanma göstermektedir. Yine destekleme kapsamındaki ürünler içinde daha çok politik baskı gücü yüksek bitkisel ürünler bulunmaktadır. Bu nedenle destekleme kapsamında hayvan ve hayvansal ürünleri, bazı ürün ve yine bazı yıllar dışında görmek pek mümkün olmaktadır.

Hayvan ve hayvansal ürünlerin fiyat oluşumları farklılık göstermektedir. Nitekim ülkemizde SEK süte destekleme fiyatı uygulamakta, devlet tarafından belirlenen bu fiyatlar üreticiye duyurulmakta ve Kurum bu fiyattan süt alımı yapmaktadır. Bir diğer hayvansal ürün olan et ise 1974 yılından itibaren destekleme kapsamına alınmış ve EBK, bu görevi 1979 yılı sonuna kadar en büyük alıcı olarak yerine getirmiştir. Ancak 1980 yılında 24 Ocak kararlarıyla beraber hayvancılık destekleme kapsamından çıkarılmıştır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, ülkemizde sözkonusu ürünlerin fiyatları daha çok piyasa koşullarına göre belirlenmektedir.

İzlenen fiyat politikalarının etkisinin ortaya konulabilmesi amacıyla belli başlı hayvansal ürünlerin 1980-1991 yılına ilişkin fiyat gelişimleri aşağıda verilmiştir.²⁶

a. Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar

Tablonun incelenmesinden çiftçinin eline geçen fiyatların nominal olarak büyük artışlar kaydettiği anlaşılmaktadır. Nitekim incelediğimiz 1980-1990 yılları arasında peynir fiyatları yaklaşık 55, süt fiyatları 40, canlı koyun ve keçi fiyatları 32 ve sığır fiyatları 26 kat artmıştır. Fiyatlarda meydana gelen artışların

²⁶ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.55.

ürünlere göre farklı olarak gerçekleşmesi, hayvan ve hayvan ürünleri sektöründe iç nispi fiyatların önemli ölçüde bozulduğu anlamına gelmektedir.²⁷

Tablonun incelenmesinden ortaya çıkan bir diğer sonuç hayvansal ürünler ile bunun işlenmiş yani tüketiciye giden nihai mal arasındaki farklılıktır. Bu dönemde süt fiyatlarının 40 kat artarken peynir fiyatlarının yaklaşık 55 kat artış kaydetmesi üreticinin eline geçen fiyatla tüketicinin ödediği fiyat arasındaki farkı ortaya koyması bakımından bir hayli ilginçtir. Bu durum, ayrıca, üreticinin ürününü işlenmiş halde satmasının geliri üzerine yapacağı olası olumlu etkileri de ortaya koymaktadır.²⁸

Tablo: 7
Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar

Yıllar	Canlı Hayvan			Hayvansal Ürünler		
	Sığır (TL/Adet)	Koyun (TL/Adet)	Keçi (TL/Adet)	Süt (İnek) (TL/LT)	Beyaz Peynir (TL/LT)	Tereyağı (TL/KG)
1980	29188	5254	3828	26	132	304
1981	40902	5973	4440	36	196	291
1982	37146	7183	4896	44	247	394
1983	47641	10152	6629	56	300	517
1984	66412	15328	10793	82	428	849
1985	101338	23915	17003	135	785	1380
1986	127729	30501	21973	158	1020	1755
1987	193298	49130	34267	205	1400	2222
1988	335444	79832	55881	341	2494	3752
1989	492894	108871	76507	566	4111	6060
1990	766064	170299	120541	1058	7282	10594

Kaynak: DİE

²⁷ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.55.

²⁸ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.55.

b. Borsa Fiyatları

Ülkemizde hayvan ve hayvansal ürünlerin alınıp-satıldığı yerlerden biri de borsalardır. Söz konusu bu ürünlerin fiyatlarındaki gelişmelerin ve bunun üretici üzerindeki etkilerin ortaya konulabilmesi amacıyla, aşağıda İzmir Ticaret Borsası'ndan elde edilen verilere göre hazırlanmış ürün fiyatları ve bunların 1980-1992 yıllarına ait gelişimleri verilmiştir.

Tablo: 8

İzmir Ticaret Borsası'nda İşlem Gören Bazı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Ortalama Fiyatları (Kg/TL)

Yıllar	Canlı Sığır	Canlı Kuzu	Sığır Eti	Kuzu Eti Süt	Beyaz Peynir
1982	--	241.1	277.0	355.8	268.5
1983	285	--	438.6	533.4	327.5
1984	349.9	431.8	622.8	726.3	565.1
1985	542.2	581.6	904.4	781.9	800.4
1986	--	685	1097.4	1239.5	1100
1987	825	1400.5	2001.1	1932.4	1792.3
1988	--	1736	2923.0	2936.0	2444
1989	--	--	4630.0	4481.3	5199.0
1990	--	--	7794.0	8047.5	6564.0
1991	8278	--	10650.0	13137.5	8107.0
1992	16315.0	32696.0	25490.0	25527.0	13800.0

Kaynak: İzmir Ticaret Borsası Kayıtları.

B. Girdi Fiyatları

Hayvansal üretimi etkileyen bir diğer önemli faktör, girdi fiyatlarıdır. (Bilindiği gibi hızla artan nüfusun hayvansal gıda ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, gerekli girdilerin yeterince sağlanabilmesine bağlıdır. Bu konuda sağlanacak başarı, aynı zamanda üretime de yansıtacaktır.) İzleyen bölümde hayvancılıkta geniş çaplı kullanım oranlarına, sahiptemel nitelikteki girdilerin fiyat gelişimleri incelenecektir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, özellikle entansif hayvancılıkta en önemli girdi yem olmaktadır. Öyle ki, yapılan çalışmalar toplam üretim maliyetleri içinde yem giderlerinin payının yaklaşık %66-75 oranlarında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle sektörde beklenen üretim ve verimlilik artışlarının sağlanabilmesi, kaliteli ırklar yanında bunların uygun yem rasyolarıyla ve yeterince beslenebilmelerine bağlıdır. Bu ise, yem fiyatlarıyla ürün fiyatları arasında belli bir dengenin kurulması ve bu dengenin sürekli korunmasını gerektirir. Bununla beraber gerek aşağıdaki tablodaki yem fiyatlarının gerekse ürün fiyatlarının incelenmesi, yukarıda sözü edilen dengenin kurulamadığını göstermektedir.

Diğer taraftan ülkemizde sadece hayvancılık yapan tarım işletmelerinin toplam tarım işletmeleri içindeki yeri çok düşüktür. Bu işletmeler ise daha çok orta ve büyük ölçekli entegre tesisleridir. Bu doğal olarak işgücüne olan ihtiyacın artması sonucunu doğurmakta ve sözkonusu işletmelerde işgücünün önemli bir maliyet unsuru haline gelmesine neden olmaktadır. Nitekim bu tür tesislerde işletme değişken giderleri içinde, yemden sonra, işgücü giderleri en önemli payı almaktadır.²⁹

Tablo: 9'dan da görüldüğü gibi hayvansal üretimde kullanılan girdilerin fiyatlarında görülen artışlar dengeli değildir. Nitekim 1980-1991 yıllarını kapsayan dönemde süt ve besi yem fiyatları 55 kat artmıştır.

²⁹ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.56.

Tablo: 9
Girdi Fiyatları

Yıllar	Süt Yemi (Kg/TL)	Besi Yemi (Kg/TL)	İşçi Ücreti
1980	16	16	160
1981	16.5	16.5	287
1982	20	20	287
1983	33	33	440
1984	45	45	670
1985	64	64	1140
1986	80	80	1140
1987	145	140	2190
1988	220	210	3900
1989	380	370	7500
1990	530	520	13800
1991	890	885	26700

Kaynak: TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor, 1990-1991 TZDK, Manisa Bölge Müdürlüğü Kayıtları

Not: İşçi ücreti, tarımsal asgari ücret (gün/TL)

2. KREDİ POLİTİKASI

Türkiye tarımında küçük tarım işletmeleri hakimdir ve çoğunlukla bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yürütülmektedir. Bu işletmelerde işletme sermayesi yeterli değildir. Bu durum modern tarım teknolojisinin uygulanmasını engellemektedir. Oysa ülkemiz hayvancılığının geliştirilmesi,

istihdam imkanı yaratılması, işletme gelirindeki riskin azaltılması, işletmelerin daha rantabl çalışabilmeleri ve giderek artan nüfusun yeterli ve dengeli beslenebilmesi bakımlarından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu nedenle ülkemiz hayvancılığının arzulanan düzeye getirilmesi için gerek bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten ve gerekse sadece hayvancılık yapan üreticilerin işletme ve yatırım sermayesi eksikliklerinin giderilmesi zorunlu bulunmaktadır. Böylece, mevcut üretim kaynaklarından en etkin yararlanmak suretiyle, hayvansal üretimin ülke ekonomisine katkısı da artırılabilecektir. Bunun sonucu piyasada daha yüksek bir gelir düzeyi ile tasarruf yatırım olanağı doğacak bu da istihdamı artıracaktır.³⁰

Genel olarak bir tarım işletmesinde kredi gereksinimini doğuran nedenler, dört gruba ayrılabilir.

- 1-Ekonomik ve sosyal nedenler
- 2-Doğal olaylar
- 3-Hastalık ve zararlı hayvanların neden olduğu kayıplar
- 4-Harpler ve göç gibi nedenler.

Tarımda kredi gereksinimini artıran en önemli nedenler ekonomik ve sosyal nedenlerdir. Bu nedenlerin başlıcaları, tarım işletmelerinin yeterli büyüklükte olmayışı ve sermaye yetersizliği, piyasa içi üretim ve verimliliğin artırılması arzusu, veraset ve intikal işlemlerinin düzenlenmesi ve tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi olgulardır.³¹

Bununla beraber Türkiye genelinde ekstansif bir yapı gösteren hayvancılık işletmeleri çağdaş gelişme ve ihtisaslaşmanın gereği olarak giderek entansif bir yapı kazanmaktadır. Özellikle koyun ve sığır besiciliği işletmeleri, süt sığırcılığı işletmeleri ve sanayi tipi üretim yapısı kazanmış broiler ve yumurta tavukçuluk işletmeleri entansif karakterli olmaları nedeniyle önemli ölçüde

³⁰ TOBB, Ekonomik Rapor, 1980-1992 Yılları, s.140.

³¹ Nejat Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye'de Tarımın Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayın No: 235/165, 1981, s.49.

sabit ve döner sermayeye gereksinim duymaktadır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, sektör ve onu oluşturan hayvancılık işletmelerinde uzun, orta ve kısa vadeli her çeşit krediye gereksinim vardır. İşletmelerin alt yapı ile ilgili (ahır, ağıl, kümes gibi) işletme sorunlarının çözümünde uzun vadeli krediye gereksinim vardır. Orta ve kısa vadeli krediler ise hayvancılık işletmesinin döner sermaye, cari ve diğer harcamalardan olan alet ve malzeme alımları için kullanılmaktadır. Özellikle orta ve kısa vadeli krediler besi, süt sığırcılığı ve entansif tavukçuluk işletmelerinin devamlılıklarını sağlayabilmeleri açısından önem taşımaktadır.³²

Yukarıda da ifade edildiği gibi tarım ve hayvancılık sektörlerinde teknolojik gelişme ve verim artışı, yatırım ile yeterli girdi kullanımına bağlıdır. Çağdaş teknolojilerin uygulanması, ekonomik, sosyal ve doğal olaylar tarımda sermaye ihtiyacını dolayısıyla kredi gereksinimini artıran faktörlerdir.³³

Çalışmanın izleyen bölümlerinde ülkemizde hayvancılığa yönelik kredi politikası ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

A. Verilen Kredi Miktarı

Ekonomik sistemleri ve gelişmişlik düzeyleri çok farklı da olsa hemen her ülke tarıma yönelik kredi kurumlarını oluşturmaktadır. Nitekim ülkemizde de tarımsal üretim, sürüm ve satış, tarımsal sanayi ve bunlarla ilgili her türlü teşebbüslere verilecek kredilerin düzenlenmesi, yönetilmesi, dağıtımı ve bunları yapacak müesseselerin kurulması ve korunması yetkisi Ziraat Bankası'na verilmesi suretiyle tarımsal kredi mekanizması, merkezi bir sisteme bağlanmıştır. Bununla beraber diğer bazı bankaların da tarım sektörüne kredi verdiği görülmektedir.³⁴

³² Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.58.

³³ Engin Çadırcı, "Hayvancılık Kredileri ve Hayvansal Üretimde Verimliliğe Etkileri", İkinci Hayvancılık Kongresi, Ankara, 1991, s.205.

³⁴ Demir Demirgil, "Tarımsal Kredi Bugünkü Durum, Sorunlar ve Öneriler", İkinci Türkiye İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.321.

Ziraat Bankası tarafından hayvancılık sektörüne verilen krediler Tablo:10'da verilmiştir. Buna göre hayvancılığa verilen krediler 1980 yılında 24.74 milyar TL. iken bu rakam 1991 yılında yaklaşık 105 kat artarak 2.59 trilyona ulaşmıştır Ancak bu artışların nominal olduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca verilen kredilerin sektörün ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu bilinmektedir.

Tablo: 10
TCZB Tarafından Kullandırılan Hayvancılık Kredileri (Milyon TL)

Yıllar	Verilen Kredi
1980	2474.19
1981	37154.2
1985	133703.0
1986	239000.0
1987	452534.0
1988	687747.0
1989	998439.0
1990	1737925.0
1991	2594000.0

Kaynak: TC. ZB. Genelgelerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Bununla beraber bu olumsuz koşulların giderilebilmesi amacıyla 7 Haziran 1986 tarihinde 10716 sayılı kararname ile hayvancılık konusunda projeye dayalı kredi talebinde bulunmadan kendi öz kaynağını kullanarak, Tarım İl Müdürlüğü'nce onaylanmış projeler uygulandığı takdirde, iş

yapıldıkça hakediş raporlarına dayanılarak kalkınmada öncelikli yörelerde %30, diğer bölgelerde %25 oranında bir defaya mahsus olarak yatırımcıya Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'ndan ödeme yapılmaya başlanmıştır.³⁵

Bu arada 1993 yılı içerisinde hayvancılık sektöründe büyük bir umut yaratan "700 milyar TL'lik faizsiz kredi verileceğine ilişkin hükümet kararı açıklanmıştır. Ancak bu kredilerin 10 ve daha fazla sığır bulunan, yani büyük işletmelere verilecek olması küçük üreticiliğin yaygın olduğu ülkemizde, üreticiler arasında hayal kırıklığı yaratmıştır.³⁶

3. İKRAZ BİRİMLERİ

İkraz birimi, bitkisel üretimde dekar veya ağaç sayısına göre, hayvancılıkta ise hayvan başına verilen kredi miktarlarını göstermektedir. Tablo: 11'de 1989-1991 yılları arasında hayvancılık kredilerinde ikraz birimlerinin gelişimi verilmiştir.

Tablo: 11'in incelenmesinden ikraz birimlerinde önemli artışlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu artışların bitkisel üretim ikraz birimlerine oranla daha hızlı olması sektörün öneminin anlaşıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ancak bu artışların henüz yeterli düzeye geldiğini ifade etmek pek mümkün görülmemektedir.³⁷

³⁵ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.58-59.

³⁶ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.58-59.

³⁷ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.58-59.

Tablo: 11
Hayvancılık Krediler İkras Birimleri (Baş/TL)

Yıllar	Besicilik (Donatma)		Besicilik (Çevirme)		Büyükbaş İrat.Hay.		Küçükbaş İrat.Hay.	
	Büyük Baş	Küçük Baş	Büyük Baş	Küçük Baş	Buzağı Dana (Yab.)	Buzağı Dana (Yerli)	Kuzu Toklu	Oğlak
1980	-	-	2500.0	500.00	-	-	-	-
1981	-	-	5000	1000	-	-	-	-
1982	-	-	10000	1000	-	-	-	-
1983	500000	8000	20000	2000	20000	11000	2500.0	1800
1984	60000	9000	25000	2500	23000	12500	3000.0	2000
1985	80000	12000	30000	3000	35000	165000	4500.0	3000
1986	110000	16000	40000	4000	50000	18000	6000.0	4000
1987	165000	25000	60000	6500	75000	27000	9500.0	6500
1988	300000	45000	100000	11000	130000	40000	12000.0	9000
1989	600000	80000	200000	20000	235000	70000	22000	20000
1990	900000	120000	300000	30000	450000	120000	30000	30000
1991	150000	180000	500000	50000	700000	200000	50000	45000

Kaynak: TCZB Genelgeleri

A. Faiz Oranları

1980 öncesinde hayvancılık kredilerinde faiz oranı %14 iken, Nisan 1980'de %16'ya, aynı yılın Ekim ayında ise %28'e, 1985 yılında %30'a

yükseltilen hayvancılık kredileri faiz oranları 1986 yılında tekrar %22'ye düşürülmüştür.

1980 sonrası dönem, faiz oranları yönünden çok istikrarsız bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1988 yılının tarımsal kredilerin faiz oranları Şubat ayında %29 Kasım ayında ise %34'e yükseltiştir.

1989 yılında ise kredilerin sınıflandırılmasında değişiklik yapılmış ve daha önceleri, kısa, orta ve uzun vadeli kredileri olarak sınıflandırılırken, bundan sonra işletme ve yatırım kredileri olarak sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede Ağustos 1989 tarihinden itibaren işletme kredilerinde 5 milyona kadar %34.5 milyondan fazla ise %43, faiz uygulanmaya başlanmıştır. Yatırım kredilerinde ise 20 milyon kadar uygulanan faiz oranı %34 bu tutarı aşan kredi için %43'tür.³⁸

Ülkemizde hayvancılık kredileri ile ilgili açıklamalarımızı şu şekilde belirtebiliriz. Ziraat Bankası plasmanlarının önemli bir bölümü tarım ve hayvancılık kredilerine ayrılmasına rağmen sektör hala büyük finansman sorunlarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Kredi ihtiyacı yeterince karşılanamayan üretici, büyük ölçüde teşkilatlanmamış kredi kaynaklarına başvurmaktadır. Ayrıca açılan kredilerin bir bölümü üretime yönlentilememekte, borçların tahsilatında güçlüklerle karşılaşmakta ve kredi kurumlarının fonları donmaktadır.³⁹ Uygulamadaki aksaklıkları giderecek, işletmelerin gereksinmelerini bir bütünlük içinde projeler çerçevesinde karşılamayı amaçlayan kredi uygulaması da yeterince genişletilememektedir. Tarımsal yapıyı iyileştirmeye yönelik projelerin olmaması ve küçük üreticiliğin giderek yaygınlaşması, kredileme sorunlarını daha da karmaşık hale getirmektedir. Ayrıca tarım kredileri ile diğer tarım politikalarının uyumsuzluğu ve kurumsal yapıdaki işbirliği yetersizlikleri sorunun diğer önemli bir yönünü

³⁸ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.60.

³⁹ Ergin Kip, "Tarım Ürünleri İç ve Dış Piyasalarında Gelişmeler", 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara 1991, s.11.

oluşturmaktadır. Bu nedenle tarım ve hayvancılık kredisi uygulamasının bilimsel analizlerinin yapılması ve kredileme ilke ve esaslarının yeniden günümüz koşullarına uygun olarak belirlenmesi gerekmektedir.

4. VERGİ POLİTİKASI

1980'li yıllar tarım ve hayvancılığa yönelik vergi politikalarında da önemli değişikliklerin görüldüğü yıllar olmuştur. Bunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz.

1.1.1985 tarihinden itibaren KDV uygulaması tarımsal ürünlere de, ürünlere göre farklılaştırılmış olarak getirilmiştir. Ancak bu uygulamanın ortaya çıkardığı sakıncalar bir süre sonra anlaşılarak 20.6.1986 tarihinden itibaren götürü usule tabi olan çiftçiler KDV kapsamı dışına çıkarılmıştır.

Yine bu dönemde tarımın stopaj yoluyla vergilendirilmesine geçilmiş ve 1.1.1986 tarihinden geçerli olmak üzere hayvancılık ve bunların ürünleriyle kara ve su avcılığı ürünleri için %3 diğer tarımsal ürünler için ise %7 olarak belirlenmiştir. 20.2.1988 tarihinde bu oranlar birinci gruptakiler için %2, diğerleri için ise %4 olarak değiştirilmiştir.

	Eski	Yeni
Büyükbaş Hayvanlar	50 Adet	80 Adet
Küçükbaş Hayvanlar	250 Adet	315 Adet

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, hayvancılığa yönelik olarak uygulanan vergi politikaları diğer tarım ürünlerine oranla ayrıcalık taşımaktadır. Ancak kâr edip etmediğine bakılmaksızın her tarım ürününden vergi alınıyor olması beraberinde adaletsizliği getirmektedir. Çünkü diğer sektörlerde sadece kâr eden kişi veya kurumlardan vergi alınmakta ve ayrıca bunların vergiyi fiyatlara yansıtabilmeleri mümkün olmaktadır. Bu nedenle çiftçinin gerçek gelirini belirlemeye yönelik çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.⁴⁰

⁴⁰ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.62.

5. SÜBVANSİYON POLİTİKASI

Tarım kesimi en fazla devlet müdahalesi ile karşı karşıya olan sektördür. Tarım kesiminin korunması ve desteklenmesi, yalnız besin maddesi ve sanayiye hammadde sağlanması yönünden değil, geçimini ve yaşam biçimini tarımsal üretime bağlamış ve tarım dışı kesimlerinin mal ve hizmetlerine karşı geliriyle artan oranda talep potansiyeline sahip bir kitlenin gözetilmesi açısından da büyük önem taşır.⁴¹

Nitekim ülkemizde de tarım sektörünün desteklenmesi, 24 Ocak Kararlarının etkisiyle bir süre kaldırılmaya çalışılmış olmakla beraber halen devam etmektedir. Tarıma verilen dolaylı sübvansiyonlar yanında ülkemizde, 1985 yılından itibaren bazı girdilere doğrudan sübvansiyon verilmesi yoluna gidilmiştir.

1987 tarihinden itibaren ithal edilen damızlık hayvanların dağıtımında destekleme uygulaması başlatılmıştır. Bu desteklemeler ithal edilen damızlık başına olmak üzere üreticilerin borçlarından düşülmek üzere Geliştirme ve Destekleme Fonu'ndan TC Ziraat Bankası'na ödenmektedir. Ülkemizde kültür ırk hayvan sayısının artırılması ve yerli ırkların iyileştirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmalar dışında suni tohumlama çalışmalarına da destekleme uygulanmasına gidilmiştir.

---

⁴¹ Gülcan Eraktan-Kenan Sevgi. 'Türkiye'de Tarıma Yönelik Sübvansiyonlar', **Tarım ve Mühendislik**, Sayı: 19, Ekim 1985, s.22.

Tablo: 12
TC. Ziraat Bankası Aracılığıyla Yapılan Destekleme Ödemeleri
(Milyon TL)

Sübvans	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Gübre	--	86644.2	346980.3	449560.7	737480.7	12198860.0	1638143.0
Şel	27757.4	62183.4	115048	206238.4	--	--	--
Tohumluk	--	--	6845.5	9586.4	9336.7	11310.6	11465.7
Süt	--	--	17794.4	20870.9	44394.5	106215.8	124101.4
Et	--	--	--	--	--	24138.4	31858.0
İlaç	--	--	8990.1	8044.7	12215.0	73502.1	82870.7
Projeli hayvan	--	10.6	6613.8	12046.2	18626.6	55479.6	95213.2
Suni tohum.	--	--	11.6	17.5	17.5	22.0	30.7
İthal damızlık	--	--	779.4	2256.3	1686.7	2396.6	5275.8
T.Bel.Hayvan	--	--	--	--	--	--	19403.1
TOPLAM	2775.4	148838.1	503063.4	708621.4	823757.7	1492925.0	2008361.4

Kaynak: TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor, 1990-1991.

Bu destekleme ödemeleri 1985 yılında toplam 27.7 milyar TL. iken, 1991 yılında yaklaşık 2 trilyon liraya yükselmiştir.

Destekleme kapsamındaki girdi ve ürünler incelendiğinde bunların daha çok hayvancılığa yönelik oldukları anlaşılmaktadır. Bu hayvancılığımızın içinde bulunduğu sorunların iyi tespit edildiğini göstermesi bakımından hayli sevindiricidir. Ancak hayvancılıkta maliyet içinde ilk ve en önemli sırayı alan, yem için yapılan destekleme ödemelerinin 1989 yılından itibaren üç yıllık bir uygulamadan sonra kaldırılmasını yerinde bir karar olarak kabul etmek bir hayli güçtür. Oysa hayvancılıkta yoğun teşvik verilmesi beklenen alanların

başında gerek verimliliğinin artırılması gerekse entansif hayvancılığın geliştirilmesi bakımından yem olması gerekirdi.

Tarım sektörüne yapılan destekleme ödemeleri içinde hayvancılığa yönelik olanların payı 1991 yılı itibariyle %17.8'dir. Oysa 1988 yılında bu oran %647 gibi bugünküyle kıyaslanamayacak bir düzeyde bulunmaktaydı. Ayrıca hayvancılığa yönelik olarak direk sübvansiyonların önemli rakamlara ulaşmasına rağmen, bunların amaçlarına ulaştığını söylemek pek mümkün görülmemektedir. Daha önceki bölümlerde incelendiği üzere, doğrudan desteklemelerin yapıldığı yıllarda, gerek girdi kullanımının gerekse hayvansal ürünler üretiminin yeterince artmamasına bu ödemelerin amacına yeterince ulaşmadığını ortaya koymaktadır. Kanımızca bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli faktörlerden birisi destekleme yöntemidir. Türkiye'de tarım ve hayvancılık sektörüne para ve maliyet politikaları gibi süreç politikası araçlarıyla verilen teşviklerin beklenen etkileri yapması çok güç hatta imkansızdır ve çoğu zaman da bunlar suistimallere açıktır. Bu nedenle yapılacak destekleme ve teşviklerin öncelikle mevcut yapıyı değiştirmeye ve daha rantabl çalışır bir hale getirmeye yönelik olması gerekmektedir. Aksi halde yapısal değişim yaratma olasılığı pek bulamayan kısa vadeli parasal teşvikler, kaynak israfından başka birşey olmayacaktır.⁴²

A. Eğitim Politikası

Hayvancılığımızın gelişmiş bir yapıya sahip olabilmesi için yeterli kalitede ve sayıda teknik eleman yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu meslek mensuplarının iyi yetişmeleri de ancak düzenli ve kaliteli bir tarım öğretim ve eğitimi ile mümkündür.⁴³

⁴² Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.63-64.

⁴³ Yetkin Güngör, "Tarımsal Yüksek Öğretimin Bugünü", Ziraat Mühendisliği 3.Teknik Kongresi, Ankara, 8-12 Ocak 1990, s.283.

Hayvancılığımızın gelişmiş bir yapıya sahip olabilmesi yalnızca teknik elemanların varlığıyla değil aynı zamanda üreticilerimizin de bilgi düzeyinin artırılmasıyla mümkündür. Bu nedenle üreticilerimizin eğitime gereken önem verilmelidir. Bu çerçevede uygulamaya başlanan Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi (YAYÇEP) olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Ancak bu projenin halka yeterince duyurulamaması ve olası olumlu etkilerinin anlatılamaması nedeniyle geniş tabanlı bir uygulama alanı bulamamıştır. Daha iyi bir tanıtımla, YAYÇEP'ten yararlanılarak üreticilerimizin bilgi düzeyinin artırılması ve bu suretle üretim ve verimlilik artışının sağlanması mümkün olabilecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse ülkemizde çiftçilerimizin eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle yeni teknolojilerin hayvancılıkta kullanılması ve beklenen olumlu gelişmelerin elde edilmesi güçleşmektedir. Ayrıca üreticilerin ihtiyaç duyduğu teknik hizmetlerin sağlanması için ihtiyaç duyulan teknik personelin yeterince etkin kullanılamaması bir takım sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gerek ilgili alanlarda verilen gerekse yeni kurulacak fakülteler belirlenirken ülkemiz koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun, nitelikli eleman yetiştirilmesine büyük önem verilmelidir. Ayrıca mevcut tarımsal ve hayvansal potansiyelimizden yararlanma düzeyimizin artırılması için üreticilerimizin de bir eğitim seferberliği içinde yeniliklerle tanıştırılması ve bunların üretimde kullanılması sağlanmalıdır.⁴⁴

6. KOOPERATİFÇİLİK POLİTİKASI

Ülkemizde kooperatiflerin kuruluşu 1863 yılında Mithat Paşa tarafından oluşturulan "Memleket Sandığı"na dayanmaktadır. Yani yüzyıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Ancak bugün gelinen noktada ülkemiz kooperatifçiliği istenilen düzeyin çok uzağındadır. Türkiye'de kooperatiflerin yeterince gelişmesini engelleyen bir çok faktör bulunmaktadır. Bu engeller finansman,

⁴⁴ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.69.

eğitim, denetim, kooperatifler arası ilişkiler ve organizasyon yetersizliği, yetersiz sermaye birikimi ve genel politikalardan kaynaklanan sorunlar olarak sıralanabilir. Bu ve benzeri sorunlar nedeniyle ülkemizdeki tarımsal kooperatifler kendilerinden beklenenleri yerine getirememekte ve ürün mübayaası yapmakta zorunlu bulunan müesseseler olarak algılanmaktadır.⁴⁵

Oysa AT için bir değerlendirme yaptığımızda, AT tarım sektöründe kooperatiflerin etkinliğinin son çeyrek yüzyılda önemli ölçüde arttığını görmekteyiz. AT’nda tarımsal kooperatiflerin sayısındaki azalmaya karşın ortak sayısı ve iş hacmi yükselmiş, tarımsal pazardaki payı artmıştır. Örneğin tarımsal girdi piyasalarındaki payı %50’lerin, tarımsal çıktı pazarlamasındaki payı %60’ların üzerindedir. Bu bağlamda ülkemiz kooperatifçiliği ile AT kooperatifçiliğinin çok farklı düzeylerde olduğu söylenebilir.⁴⁶

Hayvancılık sektörü açısından karşılaştırma yapıldığında ise ülkemiz hayvancılık sektörü kooperatifleri ile At lkelerinde hayvancılık sektörü kooperatifleri arasındaki farklılıklar çok çarpıcıdır. Örneğin AT lkelerinin istisnasız hepsinde kooperatifler ve st örgütleri, hayvancılık sektöründe büyük bir etkinliğe sahiptir. Bir çok hayvansal ürün pazarlarında kooperatiflerin hakim oldukları pazar payları Türkiye’nin o üründeki toplam üretiminin çok üstündedir. Hayvansal rnlerin pazarlanması ve işlenmesinde kooperatiflerin payı, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte %50-%100 arasındadır.⁴⁷

Oysa lkemizde 1989 yılı sonu itibariyle Hayvan rnleri Tedarik ve Pazarlama Kooperatiflerinin sayısı 173, toplam tarımsal amaçlı kooperatifler içindeki payı %1.4, ortak sayısı 9990 ve toplam tarımsal amaçlı kooperatifler

⁴⁵ TZOB, *Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991*, Ankara, 1993, s.334.

⁴⁶ Ayhan ıkın, “Tarım Kesiminde Kooperatif rgtlenme ve Tarımsal Kooperatifçilik Politikası”, *2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Tarımı*, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992, s.280-283.

⁴⁷ Ziya Mülayim-Ayhan ıkın, “AT lkeleri Hayvancılık Kesiminde Kooperatiflerin Etkinliği ve Durumun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 1, 1989, s.199-120-121.

içindeki payı %0.22'dir. Bu sayıların da gösterdiği gibi toplam tarımsal amaçlı kooperatifler içindeki hayvancılık sektörü kooperatifleri çok önemsiz bir paya sahiptir. Hayvansal ürünlerin pazarlanması ve işlenmesinde de kooperatiflerin payı son derece düşüktür. İzmir için yapılan bir araştırmaya göre kooperatiflere ortak olan çiftçilerin yem temininde kooperatiflerin payı %8.4, hayvan ve hayvansal ürün pazarlanmasında %10.7 bulunmuştur.⁴⁸

Bütün bu açıklamalardan sonra ülkemizde ve özellikle hayvancılık sektöründe kooperatifçiliğin sağladığı avantajlardan yeterince yararlanılmadığını ifade edebiliriz. AT ülkelerinde kooperatiflerin tarımsal pazarlardaki payının yüksek Türkiye'de düşük olmasının nedenleri, AT'da uygulanan Ortak Tarım Politikası'nın etkileri, AT'da kooperatifler için uygun bir finans düzeninin kurulmuş olması, AT'da kooperatiflerin yasal dayanağının iyi belirlenmesi, AT'da kooperatiflerin gelişmesine olanak veren uygun politikalara başvuruluyor olması, kooperatiflere uygun yetenekli yöneticilerin yetiştirilmesi ve istihdamı kooperatifler arası işbirliği düzeyi şeklinde sıralanabilir.⁴⁹

IV. HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. SORUNLAR

Türkiye hayvancılığının problemleri temelde üretim ve pazarlamada karşılaşılan sorunlardır. Ülkemiz hayvancılığının kalkındırılması üretimdeki damızlık, beslenme ve yem, bakım ve mücadele sorunları ile pazarlama sorunlarının çözümüne bağlıdır.⁵⁰

⁴⁸ Ziya Mülayim-Ayhan Çıkın, *A.g.e.*, s.199-120-121.

⁴⁹ Ayhan Çıkın, *A.g.e.*, s.280-283.

⁵⁰ Osman Özbek, "Türkiye'de Hayvancılığın Problemleri ve Kalkındırılması", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ, 19-20 Aralık 1985, s.115.

Hayvancılık sektöründeki bu sorunları; sektörün yapısından kaynaklanan sorunlar ve sektöre yönelik politikaların ve yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar adı altında incelemekte yarar görmekteyim.

A. Sektörün Yapısından Kaynaklanan Sorunlar

Hayvancılık sektörünün yapısından kaynaklanan sorunlar, sayı ve nitelik, işletme yapısı, çevre, üretici eğitimsizliği olarak sıralanabilir. Bu sorunlar birbirlerini besleyen ilişkiler içerisinde olup, birbirlerinden ayırılması oldukça güçtür. Bu sorunların hemen hepsinin ortak etkisi hayvancılık sektöründeki verimliliğin düşük gerçekleşmesidir.

Sözkonusu sorunlara yakından bakıldığında, sorunların içiçeliği daha net görülebilmektedir. Bunlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

Sayı ve Nitelik:

Ülkemiz toplam hayvan varlığı yönünden Avrupa Topluluğu ülkeleri içinde birinci, dünya ülkeleri içinde ise 7. sıradadır. Bununla beraber, özellikle son on yılda ülkemiz hayvan varlığı, aşırı düzeye ulaşan kesimleri nedeniyle önemli oranda azalmıştır. Bu, doğal olarak geçici bir et üretim artışının ardından, bütün hayvansal ürünlerin üretiminde azalmalara yol açmıştır.⁵¹

Tarım geliri içinde Türkiye’de hayvancılığın payı %35 düzeyindedir. Oysa hayvancılığı gelişmiş ülkelerde bu pay, %70-80’dir. Şüphesiz böylesine düşük oran, hayvanlarımızın et ve süt veriminin düşük olmasındandır.⁵² Bu düşük üretim düzeyi ile hem kendi insanlarımızı besliyor hem de başka ülkelere satış yapmaya çalışıyoruz. Çoğunluğu yerli ırklardan oluşan hayvan

⁵¹ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.87-91.

⁵² Niyazi Özdemir, “Türkiye Hayvancılığının Bugünkü Durumu, Gelişmesi İçin Önerilen Acil Tedbirler”, Ülke Hayvancılığının Bugünkü Görünümü, TİGEM Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 35, Eylül-Ekim 1991, s.7.

varlığımızdan elde ettiğimiz et, süt, yapağı ve benzeri verimler çok azdır. Bunlar artırılmalıdır ve hayvancılığımız gelişmelidir.⁵³

İşletme Yapısı

Ülkemizde yalnız hayvancılık yapan tarımsal işletme sayısı çok azdır. 1991 Tarım Sayımı sonuçlarına göre, geçimini sadece hayvancılıktan yürüten işletme sayısı %96.38'dir. Bundan dolayı, işletmelerde hayvancılık faaliyetlerinin yan uğraş olarak düşünülmesi, daha çok öz tüketim amacını taşıması ve bunun sonucu olarak hayvansal ürünlerin pazarlama oranının düşüklüğü, sektörün istenen düzeyde gelişmesini engellemektedir.

İşletme yapısından kaynaklanan diğer sorunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

-Üretim sistemini değiştirmek için gerekli bilgi ve sermayenin yeterli olmaması,

Yurdumuzda ülkenin ekonomik ve ekolojik şartlarına uygun hayvan yetiştirilmesi bir plan ve sistematığe bağlanamamıştır. Bu konularda yaptırılan pek çok araştırma uygulama alanına intikal ettirilememiştir.⁵⁴

-Üreticilerin yeterince örgütlenememesi,

-Hayvancılık faaliyetinde bulunan tarımsal işletmelerin çok küçük ölçekli olması kredi ihtiyacını artırmaktadır. Ancak bu işletmelere verilen çevirme ve yatırım kredileri yetersiz olduğu gibi uygulanan faiz oranları da, bu işletmelerin ödeme gücünü aşmaktadır.⁵⁵

Çevre

Tarım sektöründe makineleşmenin, özellikle traktör kullanımının yaygınlaşması nedeniyle mer'a alanlarının daralması ve aşırı otlatma nedeniyle kapasitelerinin düşmesi; bunların bakım ve iyileştirilmeleri konusundaki gerek

⁵³ Reşit Sönmez, "Türkiye Hayvancılığının Çıkış Yolu", *Dört Mevsim Dergisi*, Yıl: 2, Sayı:3, Nisan 1985, s.27.

⁵⁴ Ekrem Ceyhun, "Türkiye'de Hayvancılık", (Hayvancılığın Geliştirilmesi ve Hayvan Ürünlerinin Değerlendirilmesi), *Hayvancılığın Karşı Karşıya Bulunduğu Problemler*, Yeni Asya Yayınları, Ankara, 1 Temmuz 1980, s.1.

⁵⁵ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, *A.g.e.*, s.68.

hukuki gerekse üreticinin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların yetersizliği büyük ölçüde mer'aya dayalı olan hayvancılığımızı olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca ülkemizde yem ve yem bitkileri üretimi çok yetersizdir. Sulu ziraatin ve yem bitkileri üretiminin yetersizliği ise büyükbaştan ziyade küçükbaş hayvanlara çoğalma şansı vermektedir. Oysa hayvancılığın geliştiği ülkelerde büyükbaş hayvancılık ön plandadır.⁵⁶

Üretici Eğitimi

Her alanda olduğu gibi hayvancılığın gelişmesinde de olumsuz etkide bulunan en temel sorun eğitim yetersizliğidir. Bilinçli bir hayvancılığın yapılabilmesi ve sektörün istenilen gelişmeyi sağlayabilmesinin ön koşulu; üreticilerimizin, sektörün gerektirdiği asgari bilgi düzeyine sahip olmalarıdır. Ancak bugün için bu istenilen düzeyin sağlanamamış olması, sektörün en büyük handikabı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Verim ve üretim artışı beslenme, hayvan sağlığının korunması ve hijyenik koşulların sağlanmasına bağlıdır. Oysa ülkemizde hayvancılık işletmelerinde çalışanların büyük bir kısmının eğitim düzeyi bunları sağlamaya yeterli değildir.⁵⁷

B. Sektöre Yönelik Politikalardan Kaynaklanan Sorunlar

Hayvancılığın gelişmesinde etkili olabilecek politikaların başında destekleme, kredi ve dış ticaret politikaları gelmektedir.

Oysa ülkemizde tarım sektörüne yönelik olarak yapılan destekleme alımlarında hayvan ve hayvan ürünleri, yün ve kıl dışında kapsam dahiline alınmamıştır. Sektöre yönelik olarak verilen dolaylı ve dolaysız sübvansiyonlar sayı olarak fazla olmakla beraber miktar olarak yeterli düzeyde değildir. Hayvancılıkta en önemli girdi konumunda bulunan karma yeme verilen

⁵⁶ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.68.

⁵⁷ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.87-91.

sübvansiyonun kaldırılması, üretimi olumsuz yönde etkileyen bir faktör olmuştur. Ayrıca yem ve ürün fiyatları arasındaki büyük dengesizlik, kullanılan karma yem miktarını sınırlamakta, bu ise beklenen üretim artışının sağlanmasını engellemektedir.

Hayvancılık sektörünün karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlardan biri de gerektiğinde ve uygun koşullarda kredi temin edilememesidir. Küçük üreticiliğin yaygın olması kredinin önemini daha da artırırken, ülkemizde 1980 sonrası uygulanan politikalar kredilerde istenilen artışı sağlayamazken, faiz oranlarında önemli artışların yapılması sektör üzerindeki olumsuz etkiler yapmıştır.

Ülkemizde hayvan ve hayvan ürünleri dış ticaretiyle ilgili olarak uygulanan politikalar, ithalatı artırıcı bir nitelik taşımakta ve böylece büyük ölçüde dumpingli ürünler piyasalarımıza girmekte ve bu hayvancılığımızın gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.⁵⁸

2. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hayvancılık sektörünün, yukarıda ifade edilen yapısal sorunlarına ilişkin açıklamalar ışığında, üretim ve verimliliğe ilişkin sorunların çözümü için öncelikle yerli ırklarımızın verimlerinin yükseltilmesine çalışılmalıdır. Bunun için suni tohumlama çalışmaları belirtilen hedefler doğrultusunda kesintisiz, yaygın ve disipline edilerek sürdürülmeli, özellikle sığır suni tohumlama çalışmalarında dondurulmuş sperma tekniği, özellikleri dikkate alınarak yaygınlaştırılmalıdır.

Hayvan beslenmesinde ve kaba yem ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yeri olan mer'a alanları kalite ve kantite yönünden iyileştirilmelidir.

Ayrıca yem fabrikalarında üretilen karma yemin kalitesini iyileştirici tedbirler alınmalı ve devletçe gereken şekilde etkin bir denetim sağlanmalıdır.

⁵⁸ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.87-91.

Bilindiği gibi, işletmelerin kapasiteleri optimuma yaklaştıkça üretim maliyeti düşmektedir. Bu nedenle küçük ve orta ölçekli işletmelere destek sağlanarak optimum büyüklüğe ulaşmalarına yardımcı olunmalıdır. Ayrıca hayvancılık sektörünün bütün alt birimlerinde (sığırcılık, koyunculuk, tavukçuluk, arıcılık, ipekböcekçiliği, su ürünleri gibi) üreticilerin kooperatifleşme yoluyla teşkilatlanmaları teşvik edilmeli, bunların iyi işleyen, kaynak yaratan ve kendi sorunlarını çözecek düzeye ulaştırılmaları ve güçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Bu kooperatif ve örgütlerin gerek birbirleriyle gerek özel şirketlerle birlikte çalışmaları özendirilmelidir.⁵⁹

Tüm ihtiyaçları karşılayacak ve tüm yurdu kapsayacak bir pazarlama organizasyonu kurulmalıdır. Hayvansal ürünlere pazar garantisinin yanında, girdi maliyetleri de dikkate alınarak taban fiyat uygulanmalıdır.

Hayvancılığa verilen teşvik kredileri günün şartlarına uygun olarak yeterli düzeye çıkarılmalı ve faiz oranları sektörün önemi dikkate alınarak düşürülmelidir.

Canlı hayvan yerine et ve et ürünleri ihracatı teşvik edilmeli, deri ve sakatatın işlenerek değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Et-Balık ve Süt Endüstrisi kurumları hayvansal ürünlerin alımlarında üretim maliyetleri ile birlikte, üretimi teşvik edici ve yönlendirici bir fiyat politikası uygulanmalıdır. Hayvan sigortası sisteminin işlerlik ve yaygınlık kazanması için çalışmalar yapılmalıdır.

Avrupa Topluluğu ile entegrasyon dikkate alınarak, üretim ve verim düzeyleri ile sektöre yönelik politikaların yeniden gözden geçirilmesi, entegrasyonun olası olumsuz etkilerinin giderilmesi açısından önem taşımaktadır.

Üreticinin eline geçen ürün fiyatlarının maliyetin altına düşmesini önleyici düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca sözleşmeli üreticiliğin geliştirilmesi için yeni yöntemle uygulamaya geçirilmelidir. Bu, artan nüfusun yeterli beslenebilmesi ve gıda yönünden ülke güvenliğinin sağlanabilmesi için, bir önkoşul olarak

⁵⁹ Yaşar Uysal-İsmail Mazgit, A.g.e., s.87-91.

dikkate alınmalıdır. Bununla beraber hayvansal ürünlerin satış fiyatlarındaki artış, terbiyevi ithalatla değil, üretim ve verim artışı ile önlenmeye çalışılmalıdır.

Ayrıca;

-Dış ticaret rejimi (koruma oranları) AB ile eşitlenmelidir.

-Tarım ve hayvancılık plan, strateji, program, iç ve dış ticaret düzenlemeleri bir merkezden yönetilmelidir.

-Tarım ve hayvancılık sektöründe üretim, pazar organizasyonları, iç-dış ticaret faaliyetleri AB’de FEOGA ve ABD’deki CCC olduğu gibi özel bir fondan finanse edilmelidir.

-Hayvancılık araştırma enstitüleri güçlendirilmeli.

-2005 yılında sağlıklı beslenmemiz için gerekli olan üretimi karşılayabilmek için, yuvarlak bir hesapla her yıl 500 bin ıslah edilmiş büyükbaş hayvan artışını hedeflemeliyiz.

-Orta ve Batı Anadolu’da “Hayvancılık İşletmelerinin Modernizasyonu” adı altında (1968-1980 yılları arasında AB uygulanan projeler benzeri) bir proje, işletmelerin karakteri (süt, et, sığır, koyun, keçi) dikkate alınarak hazırlanmalıdır.⁶⁰

---

⁶⁰ Türkiye’nin Tarım ve Hayvancılık Raporu “Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Sektörel Çözüm Önerileri SET-BİR, Mayıs 1996, s.53-54-59.

İkinci Bölüm

KIRMIZI ET SANAYİ VE TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET ÜRETİM-TÜKETİMİ

I. KIRMIZI ET SANAYİ

1. AB'DE KIRMIZI ET SANAYİ

A. Tarihi Gelişim

Eti yenen hayvanların sağlığı, kesimi, elde edilen etlerin muhafaza ve nakliyesi tarih boyunca hem müstehliki ve hem de mahalli idareyi düşündürmüş ve tedbirler almaya zorlamıştır. Eski Mısır'da tanrılar adına kurban edilen hayvanların kahinlerce canlı muayene edildiği kabartma resimlerden anlaşılmaktadır. Tevrat'ta İsrail oğullarına, insana zararlı olabilir düşüncesi ile, deve, tavşan, domuz ve dağ faresi yemek yasak edilmiştir. Aynı gerekçe ile Kuran'da Maide Suresinde ölmüş hayvan, kan, domuz eti, tanrıdan başkasına ad söylenerek kesilmiş, boğulmuş, darp ile öldürülmüş, hastalıktan ölmüş, düşerek ölmüş, boynuzla vurulmuş, kanı akmamış, vahşi hayvanlarca öldürülmüş, hayvan etleri haram edilmiştir.

19. asır başlarında Avrupa’da görülen trişin salgınları tedbir gerektirmiş ve Fransa’da I.Napolyon devrinde 1807 yılında, önce Paris’te daha sonra da 10.2.1810 tarihinde bütün Fransa’da şehir mezbahalarının kurulması kararı verilmiştir. Almanya’da benzeri sebeplerden 1868 tarihinde aynı karar verilmiş ve şehir mezbahaları kurulmaya başlanmıştır.⁶¹

B. Kırmızı Et Üretimi

AB’de sığır eti üretiminin durumu üye ülkeler ve dolayısıyla Birlik olarak yıllar itibariyle Tablo: 13’te gösterilmektedir.

Tablo: 13
Birliğin Sığır Eti Üretimi (Dana eti dahil) (1000 ton) (Karkas ağırlık)

	1985 (11’ler)	1989	1990	Değişim %	
				1989 1985	1990 1989
Belçika-					
Lüksemburg	325	405	325	5.7	-19.8
Danimarka	237	204	202	-3.7	-1.0
Almanya	1575	1575	1790	0	13.7
Yunanistan	80	80	80	0	0
İspanya	400	450	455	3.0	1.1
Fransa	1893	1675	1880	-3.0	12.2
İrlanda	449	430	490	-1.1	14.0
İtalya	1200	1150	1180	-1.1	2.6
Hollanda	510	490	505	-1.0	3.1
Portekiz	--	130	115	x	-11.5
İngiltere	1137	980	1005	-3.6	2.6
Toplam	7806	7569	8027	-0.8	6.1

Kaynak: The Agricultural Situation in the Community 1985, 1990 Report.

⁶¹ Atıl Öncü, “Türk Et Sanayiinin Geçirdiği Aşamalar ve Bugünkü Durumu”, *Seminer*, Set-Bir Yayını, 15.2.1989, Ankara, s.73.

Sığır etinde talep fazlalıklarına rağmen, bazı istisnalar hariç, Topluluk genelinde ve ülkeler itibariyle, üretimde, özellikle, son 2 yılda artışlar olduğu Tablo: 13'ten anlaşılmaktadır. Sığır varlığında olduğu gibi, ette de potansiyel üretimde bulunan ülkelerin başında, Fransa gelmekte ve bunu sırasıyla Almanya, İtalya, İngiltere izlemektedir. Bu arada Yunanistan'ın düşük üretim yapan ülke olduğu, bunu da az bir farkla Portekiz'in izlediği görülmektedir. Sığır-dana eti olarak, eski Doğu Almanya'nın ortalama 720.000 tonluk üretimi bulunmaktadır. Öte yandan, sığır-dana etinde Topluluğun kendine yeterlilik oranı, son 2 yılın (1989-90) ortalamasına göre %101 civarındadır.⁶²

Koyun ve keçi etinin Topluluk ve ülkelere göre üretim durumu Tablo:14'de açıklanmıştır.

Tablo:14
Koyun ve Keçi Üretimi (1000Ton) (Rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır)

	1985	1989	1990	Değişim %	
				1989	1990
Belçika-Lüksemburg	3	5	7	13.6	40
Danimarka	1	2	1	--	--
Almanya	23	25	40	2.1	60
yunanistan	121	130	130	1.8	0
İspanya	210	220	250	1.2	13.6
Fransa	173	150	160	-3.5	6.7
İrlanda	49	65	85	7.3	30.8
İtalya	49	55	80	2.9	45.5
Hollanda	18	20	15	2.7	-25.0
Portekiz	25	30	30	4.7	0
ingiltere	308	385	370	5.7	-3.9
Toplam	980	1087	1168	2.6	7.4

Kaynak: 1-The Agricultural Situation in the Community, 1990 Report.
2-FAO Production Yearbook, 1990.

⁶² Karabağlı, A.g.e., s.43-44.

Koyun-keçi etinde, sığır etinin aksine, yıllara göre, gerek toplam gerekse ülkeler itibariyle artışlar olduğu Tablo:14'ten görülmektedir. Topluluğun koyun-keçi etinde kendine yeterlilik oranının, son 2 yılın ortalamasına göre %82.4 olması, üretim artışını gerekli kılmaktadır. İngiltere, Toplulukta büyük bir potansiyel oluşturmakta, bunu ise İspanya, Fransa, Yunanistan izlemektedir.

Türkiye uygun önlemler almak suretiyle Toplulukta görülen koyun-keçi eti açığının kapatılmasına katkıda bulunacak şansı yakalayabilir.

Topluluk mevcut ve devam eden açığını kapatmak amacıyla başta Yeni Zelanda olmak üzere önem sırasıyla Avustralya, Macaristan, Arjantin, Polonya, Yugoslavya, Bulgaristan, Uruguay vb. ülkelerden koyun eti ithal etmektedir. Kişi başına tüketilen koyun-keçi eti ise ortalama 4 kg. civarındadır. Koyun-keçi eti olarak eski Doğu Almanya'nın yaklaşık 38.000 tonluk üretimi bulunmaktadır. Et ve et ürünleri üretiminde, eski Doğu Almanya'nın kendine yeterlilik oranı %109 olmuştur.⁶³

Domuz eti üretimi üye ülkeler ve yıllar itibariyle Tablo: 15'te gösterilmiştir.

---

⁶³ Karabağlı, A.g.e., s.45-46.

Tablo: 15
Topluluğun Domuz Eti Üretimi (1000 Ton)

	1985 (10'lar)	1989	1990	Değişim %	
				1989 1985	1990 1989
12'ler	10524	13024	13390	5.5	2.8
Belçika-					
Lüksemburg	667	832	825	5.7	-0.8
Danimarka	1086	1165	1200	-1.8	3.0
Almanya	3151	3094	3355	-0.5	8.4
Yunanistan	142	150	150	1.5	0
İspanya	:	1674	1730	x	3.3
Fransa	1570	1781	1870	3.2	5.0
İrlanda	132	140	145	1.5	3.6
İtalya	1121	1186	1280	1.4	7.9
Hollanda	1677	1852	1640	2.5	-1.1
Portekiz	0	206	240	x	16.5
İngiltere	979	944	955	-0.9	1.2

Kaynak: 1-The Agricultural Situation in the Community 1985, 1990 Report.

2-FAO Production Yearbook, 1990.

Tablo: 15'ten anlaşılacağı gibi, üretimde, yıllar itibariyle genellikle artış meydana gelmiştir. Öte yandan domuz etiz, sığır ve koyun etine kıyasla, daha büyük potansiyel oluşturmaktadır. Toplam üretimde en büyük paya Almanya sahip olup, bunu sırasıyla Fransa, İspanya, Hollanda, İtalya, Danimarka ve İngiltere izlemektedir. Bu arada Kuzey bölgesinin, domuz etinde daha büyük potansiyel yarattığı anlaşılmaktadır. Topluluğun domuz etinde kendine yeterlilik oranı ortalama %102 civarında iken, kişi başına tüketim miktarı 39,4

kg.'ı bulmaktadır. Böylece toplam et tüketimi içinde, domuz etinin payı %46 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır. Öte yandan, eski Doğu Almanya'nın ortalama 1,7 milyon tonluk bir üretimi vardır.

AB, domuz eti bakımından dünyada, Çin'den sonra ikinci gelmektedir. Domuz etinin pazar payında giderek artış olacağı ve 1997 yılında kişi başına tüketimin 42,5 kg.'ı bulacağı tahmin edilmektedir.⁶⁴

Genelde, sanayileşmeye paralel olarak dünyada et ürünlerine karşı duyulan ilgi de artmaktadır. Şöyle ki; pastırma, jambon ve diğer kurutulmuş, tuzlanmış veya füme halindeki işlenmiş dünya et sanayi üretimi 1979 yılında yuvarlak olarak 4,9 milyon ton iken, yıllık %4.6'lık bir artışla 1988'de 7,4 milyon tona ulaşmıştır. Toplam dünya üretiminde en büyük potansiyele Kuzey Amerika'nın sahip olduğu, bunu ise Avrupa'nın izlediği anlaşılmaktadır. Dünya sosis-sucuk üretimi ise 6,3 milyon tondan (1979) 6,6 milyon tona (1988) yükselerek, yıllık ortalama %0,7'lik bir artış göstermiştir. Bu konuda ön sırada yer alan Avrupa'yı Kuzey Amerika izlemektedir. Et konservesinde sözü edilen ürünlere kıyasla, 1979-88 yılları arasında ortalama %1,7 oranında düşüş olmuştur. Buna göre 1979'da 4,4 milyon ton olan dünya üretimi, 1988'de 2,8 milyon tona düşmüştür. Konservede Avrupa'nın başı çektiği, Kuzey Amerika'nın ise bunu izlediği görülmektedir.

Toplam dünya et sanayi üretimi değerlendirilirken, en büyük artışın jambon, pastırma ve benzerlerinde olduğu anlaşılmakta, bunun da tüketici eğiliminden kaynaklanabileceği varsayılmaktadır.⁶⁵

Toplam dünya et sanayii üretimi değerlendirilirken, en büyük artışın jambon, pastırma ve benzerlerinde olduğu anlaşılmakta, bunun da tüketici eğiliminden kaynaklanabileceği varsayılmaktadır.⁶⁶

⁶⁴ Karabağlı, A.g.e., s.45-46.

⁶⁵ Karabağlı, A.g.e., s.50-51-52.

⁶⁶ Karabağlı, A.g.e., s.50-51-52.

Avrupa Topluluğu'nda Et Sanayii Ürünleri Üretimi

AT'da et sanayii üretimi, ürünler ve yıllar itibariyle Tablo: 16'da gösterilmektedir.

Tablo: 16
Topluluğun Et Sanayii Üretimi (1000 ton)

	Değişim %		
	1979	1988	1988 1979
Jambon, pastırma ve diğer şekillerde kurutulmuş, tuzlanmış veya füme halinde işlenmiş domuz eti	1125	1249	1.2
Sosis, sucuk vb.	1193	1318	1.1
Et (konserve)	434	383	-1.4
TOPLAM	2754	2950	0.8

Kaynak: Industrial Statistics Yearbook 1988, Volume I, United Nations.

Dünyadaki gelişmeye paralel olarak, AT'nun konserve et üretiminde %1,4 oranında düşüş olduğu Tablo 16'dan anlaşılmaktadır. Konserve dışında kalan öteki sanayi ürünlerinde ise, azda olsa belli bir artış sağlanmıştır. Bu duruma göre, Toplulukta sanayi et tüketimi, 1988 yılı itibariyle kişi başına yuvarlak olarak 9 kg. civarında gerçekleşmiş olmaktadır. 1979'da ise bu miktarın 8,5 kg.'ı bulduğu ve böylece de aradan geçen 10 yıldaki farkın sadece 0,5 kg.'la sınırlı kaldığı ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

⁶⁷ Karabağlı, A.g.e., s.50-51-52.

Halbuki bu dönemde, taze et tüketimi, kişi başına yaklaşık 6 Kg. kadar bir artış göstermiştir. Böylece, Topluluk tüketicilerinin, beslenme değerinin yüksekliği nedeniyle, taze et tüketimine ağırlık verdikleri anlaşılmaktadır.

C. Kırmızı Et Tüketimi

AB'de et tüketiminde artış gözlenmekte olup, bu gelişmede etin, hayvansal protein kaynağı olmasının rolü büyüktür. Et çeşitleri arasında ise, kümes hayvanları ve domuz etinde tüketimin arttığı anlaşılmaktadır.⁶⁸

Ayrıca sakatat dahil toplam et tüketimi, 1981 yılında ortalama 82.1 kg. iken, 1993 yılında 95.7 kg.'ı bulmuştur. Kaldı ki, bir insanın sağlıklı gelişmesi ve yaşamını sürdürmesi için, fizyolojik normlara göre yılda 65 kg. et tüketmesi gerekmektedir. Bu duruma göre, 12'lerde bu miktar, yaklaşık %32.1 daha fazladır.

Sığır-dana eti ile koyun-keçi etine nazaran kümes hayvanları ve domuz eti tüketiminde, daha düzenli ve dikkate değer artışlar gözlenmektedir. Bu eğilimin; ABD, Kanada ve Birlik dışı gelişmiş ülkelerde de aynı yönde olduğu anlaşılmaktadır.

Et tüketim tercihinin uzun zamandan beri beyaz ve yağsız ete yöneldiği ve bu eğilimde, özellikle sanayileşmiş ülkelerin sağlık problemlerine verdikleri önemin, büyük rol oynadığı söylenebilir. Bu gelişmenin giderek yaygınlaşması, dolayısıyla kümes hayvanları üretimini artırması beklenmektedir. Bu arada 12'lerde toplam et miktarının yaklaşık %70-75'i taze olarak tüketilmektedir. Akdeniz ülkeleri taze et tüketiminde önde giderken, hazırlanmış domuz ve konserve et ürünleri ise Fransa, İtalya ve Almanya'da daha büyük önem taşımaktadır.⁶⁹

⁶⁸ Arslan Karabağlı-Nurettin Alpkent, **Türk Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu ve Gümrük Birliği ile İlişkisi**, Ankara, 1996, s.23.

⁶⁹ Karabağlı-Alpkent, **A.g.e.**, s.23.

Et sektöründe beklenen yıllık reel gelişme hızı aşağıda belirtilmiştir. (%)

	1993/94	1993/97
Tüketim	2.7	3.2
Üretim	3.0	3.5

Tablo: 17
AB'de Et Tüketimi (1989)

	Miktarı	88'e göre % artış veya eksilişi
1. Tüketim (milyon ton)		
Domuz eti	12.7	-1.7
Sığır ve dana eti	7.4	-0.4
Koyun ve keçi	1.3	+5.9

Kaynak: ZMP, 1989.

a. Kişi Başına Tüketim

Tablo: 18
Birliğin Kişi Başına Tüketimi

	1985	1988	1989
Et Tüketimi	Kişi Başına/Kg.		
Domuz eti	37,5	39,7	39,1
Sığır-dana eti	25,7	22,6	22,7
Koyun-keçi eti	3,5	3,8	3,9
TOPLAM	66,7	65,9	65,7
Sakatat	5,3	5,9	5,8
TOPLAM	72	71,8	71,5

Kaynak: ZMP, 1989

AB ülkelerinde domuz etinde kişi başına tüketim miktarı 39,4 kg.'ı bulmaktadır. Böylece toplam et tüketimi içinde, domuz etinin payı %46 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır.

AT ülkelerinde et tüketimi 1990'da 30 milyon tona ulaşmış, bunun 6,2 milyon tonu Federal Almanya'da tüketilmiştir. Bu AT içinde kişi başına 92 kg. demektir. Tüketilen esas et domuzdur. İkinci önemli et türü sığır ve dana AT dahilinde ortalama kişi başına 23 kg. tüketilmektedir. Üçüncü sıradaki kümes hayvanları etinin tüketimi gittikçe artmakta olup, AT içinde kişi başına 18 kg. koyun ve keçi eti toplam topluluk et tüketiminin yüzde 4,5'ini oluşturur.

Dünya pazarlarında satılması gerektiği halde sığır ve dana etinde üretim ile tüketim başabaştır. Koyun ve keçi etinde topluluğun kendi kendine yeterlik oranı yüzde 82'dir. Ancak sübvansiyon nedeniyle gelecekte stok fazlası olacağından endişe edilmektedir.⁷⁰

b. Kırmızı Et Fiyatları

AT'da et için çeşitli fiyatlar yürürlüğe konulmuştur:

-Yönelim Fiyatları: Dış ülkelere gelecek rekabet baskısına karşı korunmayı sağlamak ve iç piyasayı desteklemek amacıyla yöneliktir. (Temel fiyat, baz fiyat)

-Müdahale Fiyatı: Yönelim fiyatına erişmeyi sağlamak, zaman içinde veya bir bölgeden diğerine pazar fiyatlarının düşmesini önlemek için her yıl belirlenir ve yüksekliği yönelim fiyatının %85-90'ı kadar olur.

-Bunun dışında topluluk pazarındaki ortalama fiyatı yansıtan bir referans fiyattan söz edilebilir.

-Prelevman: İthal edilen etin CIF ithal fiyatı ile yönelim fiyatı arasındaki fark prelevman olarak alınır.

⁷⁰ Klaus Meyn, "AT'da Hayvancılık ve Sanayiinde Durum Politikaları ve Entegrasyonda Öneriler", Set-Bir Yayını: 1-2 Kasım 1990, Ankara, s.90.

Yukarıda belirtilen fiyatların Topluluk piyasasında gerçekleşebilmesi için kamuya ait destekleme kuruluşlarınca et alımları yapılır. Ayrıca et depolaması yapan özel sektöre para yardımları yapılmaktadır. Teorik olarak canlı hayvanlar da müdahale kapsamında olmakla beraber, uygulamada canlı hayvan alımları hiç görülmemiştir.⁷¹

1986 yılı sonuna kadar uygulanan primler ise şunlardır:

- İngiltere’de yetişkin sığırların kesim primi,
- Yunanistan, İrlanda, İtalya ve Kuzey İrlanda dana kesim primi,
- Yunanistan’da ayrıca milli prim,
- İrlanda ve Kuzey İrlanda’da inekler için ek prim.

Topluluk prim sistemi ileride yeniden gözden geçirilecektir.

a.a. Sığır Eti Fiyatları

Toplulukta kasaplık canlı sığır, sığır ve dana eti 1968 yılından itibaren ortak piyasa ve fiyat politikası içine alınmıştır.

Sığır ve sığır eti ithalinde gümrük vergileri ve kısmen prelevman alınır. Damızlık hayvanlar, kesim artıkları ve sığır eti konserveleri için prelevman konulmaz. Bunun dışında sığır eti ithalinde hem GATT yükümlülükleri, hem de diğer ülkelerle olan karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde daha düşük prelevmanlar uygulanmaktadır.

AT Komisyonu, teklifine göre, sığır ve dana eti fiyatları 1986/1987’de sabit kalacaktır. Ancak bu durumda her ülkenin milli parası ile hesap edilince yaklaşık olarak %2,3 oranında bir artış olabilecektir.

Cari satınalma fiyatları 1986/1987’den itibaren sığır karkas grading cetveline dayalı pazar fiyatlarının ışığında Topluluğun tümü için tesbit edilecektir.⁷²

⁷¹ DPT- Kırmızı Et Sanayii Özel İhtisas Raporu, DPT Yayın No: 2251, ÖİK: 374, Şubat 1991, s.64-65.

⁷² DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.64-65.

AT ülkelerindeki pazar fiyatları Tablo 19'da görülmektedir.

Tablo: 19
AT Sığır ve Dana Eti Pazar Fiyatları

Cins	Ülke	1982	1983	1984
Sığır	F.Almanya	153.818	157.717	151.460
	Fransa	172.312	174.489	164.118
	İtalya	171.327	169.853	163.702
	Hollanda	145.581	146.763	138.117
	Belçika	172.924	167.794	157.368
	Lüksemburg	176.713	176.828	169.623
	İngiltere	150.539	146.907	149.418
	İrlanda	142.851	145.440	146.185
	Danimarka	151.637	154.225	152.268
	Yunanistan	182.706	180.003	172.450
	AT 10	160.478	161.267	155.540
Dana	Federal Almanya	219.329	224.553	215.702
	Fransa	253.560	254.160	235.962
	İtalya	230.465	231.471	224.134
	Hollanda	218.024	221.899	207.500
	Belçika	241.197	241.206	219.544
	Lüksemburg	156.281	148.885	143.286
	İngiltere	182.854	179.336	179.336
	İrlanda	212.697	215.037	211.539
	Danimarka	162.750	169.845	164.592
	Yunanistan	234.493	220.949	204.702
	AT 10	222.829	224.158	213.805

Kaynak: Eurostat

AT ülkelerindeki sığır ve dana eti tüketici fiyatları Tablo 20’de görülmektedir.

Tablo: 20
AT Sığır ve Dana Eti Tüketici Fiyatları

Ülke	Birim	1982	1983	1984
F.Almanya	DM/kg.	37.78	38.73	35.73
Fransa	FF/kg.	66.35	73.14	77.47
İtalya	LİT/kg.	109.203	118.56	123.70
Hollanda	HFL/kg.	14.90	15.14	22.95
Belçika	BFR/kg.	464.0	487.50	500.02
İngiltere	Pence/lb	260.90	297.8	297.2
Danimarka	DKR/kg.	57.58	277.4	618.2
Yunanistan	DR/kg.	360.81	359.79	--

Kaynak: Eurostat

1980 yılından itibaren sığır eti fiyatlarındaki gelişme izlendiğinde AT’da 1981 ve 1982 yıllarında bir önceki yıla oranla önemli fiyat artışları olduğu halde, 1983’de ve özellikle 1984’te bazı ülkelerde sığır eti fiyatlarında bir önceki yıla göre düşmeler görülmektedir. Genel eğitim fiyatların ve fiyat artışlarının azalması yönündedir. Aynı eğilim dana etinde de ortaya çıkmaktadır.⁷³

⁷³ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.62-63.

Tablo: 21
10'lu Toplulukta Sığır ve Dana Eti Piyasa Fiyatlarındaki Gelişmeler

Ülkeler Sığır Eti	(Birim: %)			
	1981/80	1982/81	1983/82	1984/83
B.Almanya	4.6	7.5	-0.1	-4.9
Fransa	12.5	15.9	5.3	0.5
İtalya	16.2	14.0	2.5	2.8
Hollanda	8.4	9.4	-1.0	6.5
Belçika	10.1	15.5	1.8	-2.6
Lüksemburg	9.0	20.6	5.0	-0.3
İngiltere	15.8	10.3	-2.4	1.7
İrlanda	21.1	10.8	5.4	5.4
Danimarka	12.5	15.2	2.9	0.4
Yunanistan	X	19.3	14.2	11.8
AT (9)	X	X	X	X
AT (10)	X	10.9	0.5	-3.6
Dana Eti				
B.Almanya	1.8	5.3	-0.3	-4.8
Fransa	21.6	14.3	4.3	-1.8
İtalya	22.6	10.8	3.9	3.3
Hollanda	20.1	4.0	-0.1	7.1
Belçika	16.6	13.6	5.0	-5.5
Lüksemburg	0.0	0.0	0.0	0.0
İngiltere	0.2	5.7	1.9	0.0
İrlanda	16.0	16.1	4.6	2.8
Danimarka	11.4	14.7	5.6	-1.5
Yunanistan	X	18.1	9.2	8.1
AT (9)	X	8.8	0.6	-4.6

Kaynak: Eurostat

b.b. Koyun Eti Fiyatları

Toplulukta koyun eti için piyasa düzenlemeleri 1980/81 bütçe yılından bu yana yapılmaktadır. Yeni bir uygulama olmakla beraber Topluluğun garanti fonu harcamalarına gittikçe artan oranlarda (1984 yılında 433,5 milyon ECU) yük getirmektedir.

Koyun karkası için bir yönetim fiyatı tespit edilmekte ve bu fiyata erişilmesi hedeflenmektedir. Bunun dışında, bir referans fiyat uygulaması vardır ki (Topluluğu İtalya, Fransa, Almanya, İrlanda ve İngiltere olmak üzere 5 gruba ayırarak) farklı düzeylerde saptanmaktadır.

Müdahale fiyatı temel fiyatın %85'i kadardır. Referans fiyatı ise müdahale fiyatına her bölge için farklı fiyat ilaveleri yapılarak (en fazla yönelim fiyatına erişilecek seviyede) hesaplanır.⁷⁴

Piyasa fiyatı müdahale fiyatına veya altına düşerse, müdahale alımlarına gidilebilir. Eğer piyasa fiyatı yönelim fiyatının %90'ı veya daha aşağısında olursa et stoku yapan özel şahıslara prim verilerek piyasadaki etin üretim fazlalığı şekline dönüşmesi engellenmeye çalışılır. Bu primler yönelim fiyatının en çok %5'i kadardır.

Müdahale alımlarının uygulanmadığı yerlerde ise kesim primleri ödenebilir. Bu primlerin miktarı müdahale fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki farka eşittir.

Bunların da dışında ithal edilen koyun etinde CİF ithalat fiyatı ile yönelim fiyatı arasındaki fark prelevman olarak alınmaktadır.

Ortaklık konseyi 1985/1986 sezonundan itibaren koyun eti yılının takvim yılı olmasını ve buna 1986 başından itibaren başlanılmasını kabul etmiştir. Ayrıca 1985 yılına göre %1 fazla olan 1986 yılı koyun eti yönelim fiyatının 1987 yılında da aynen uygulanması kabul edilmiştir.

⁷⁴ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.52-63.

Tablo: 23'de koyun eti piyasa fiyatlarının AT üyesi her ülkede yıllara göre önemli dalgalanmalar gösterdiği, piyasada bir istikrar sağlanamadığı gibi, fiyatlar için genel bir eğilim tesbitinin zorluğu anlaşılmaktadır.

Tablo: 23
10'lu Toplulukta Koyun Eti Piyasa Fiyatlarındaki Gelişmeler

Ülkeler	1981/80	1982/81	1983/82	1984/83
B.Almanya	21.9	-0.4	-3.1	-4.7
Fransa	10.6	9.4	13.4	0.2
İtalya	22.1	5.4	2.7	2.5
Hollanda	14.8	-4.0	3.3	3.5
Belçika	2.4	-14.8	8.0	3.5
Lüksemburg	X	X	X	X
İngiltere	19.9	4.4	-3.9	9.6
İrlanda	21.4	2.1	6.7	-1.2
Danimarka	-9.2	14.1	4.6	10.8
Yunanistan	X	13.3	8.4	19.4
ST 10	X	X	X	X

Kaynak: Eurostat

Toplulukta 1983/84 üretim yılında koyun ve keçi etinde yönelim fiyatı 323 ECU/tondur. Bunun TL. karşılığı 1.170.702 TL.'dir. Yani hedeflenen kg. değeri 1170 TL. kadardır. Müdahale fiyatı 955.219 TL. tondur.

2. TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET SANAYİİ TANIMI, SINIRLANMASI VE ÖNEMİ

ISIC “Uluslararası Standard Endüstriyel Sınıflandırma-International Standard Industrial Classification” konusunda Birleşmiş Milletler ilgili komisyonunda halen devam eden revizyona göre “3111-Et ve Et Ürünleri Üretimi” sınıfı, mezbahalarda yapılan sığır, domuz, koyun, keçi, at, kanatlı hayvan, tavşan, av hayvanlarının kesimi, hazırlanması ve paketlenmesi ile ilgili işlemleri kapsamaktadır.⁷⁶

Buna göre;

-Taze soğutulmuş veya dondurulmuş kırmızı etler,

-Et ve et ürünlerinin kurutma, tütsüleme, tuzlama, salamura içinde muhafaza, teneke kutularda konserve etme yöntemleriyle hazırlanması ve muhafazası,

-Sosis ve salam üretimi,

-Donyağı ve diğer yenen hayvansal iç yağların rendering ve rafinasyonu,

-Et ve sakatat üretimi,

-Ham deri ve postlar, dişler ve kemikler gibi yan ürünlerin üretimi de bu sınıfa dahildir.

Et sanayii, hayvancılık sanayiinin devamıdır.⁷⁷

Et sanayii, et ve et ürünlerinin üretimlerinden tüketimlerine kadar uzanan zincirin halkalarından oluşmaktadır. Bu halkalar; yetiştirme, nakliye, borsa, kesim ve yüzüm, karkasların derecelendirilmesi, parçalama, ürün teknolojisi, depolama ve paketlenme, yönetim, hijyenik şartların sağlanması ve kalite kontrol hizmetleri olarak kabul edilmektedir.⁷⁸

⁷⁶ DPT-Kırmızı Et Sanayi..., A.g.e., s.2.

⁷⁷ “Türkiye Ekonomisinde Et Sanayii”, Türkiye Ziraat Odaları, Sanayii Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1963, s.16.

⁷⁸ O.Cenap Tekinşen-Mehmet Alkan, “Et Endüstrisinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, Et ve Balık Endüstrisi Dergisi, Sayı: 54, 1988, s.23.

Türkiye'deki et sanayii hayvancılık probleminin içinde, onun gelir ve gider iken hakim, konjonktürel münasebetleri ve etkileri dolayısıyla birçok maddelerin pazarlama ve üretimine etkili olan en önemli bir imalat koludur.

Sanayiisi ileri ülkelerde, üretilen etin önemli bir bölümü et sanayiinde işlenir. Örneğin, İngiltere'de üretilen domuz etinin 1/3'ü, sığır etinin büyük bir bölümü (250 bin ton) mamul hale getirilir. Türkiye'de ise üretilen etlerin %95'inden çoğu taze tüketilir. Halbuki, Türk mutfağının özelliklerine uygun et ürünlerinin üretimi ve dış satımı olanaklıdır. Türk kavurması yurt içi tüketim olanağı bulabileceği gibi, dış ülkelerde de tanıtılabilir.⁷⁹ Türkiye'de daha sağlıklı, ucuz, kaliteli ürünlerin tüketilmesi ve diğer ülkelere kırmızı et ve ürünleri satılabilmesi için kırmızı et sanayiinin önemi büyüktür. Türkiye'de entegre et sanayiinin gelişmesi önemli bir olgudur. Özellikle bu sanayiın katma değer yaratarak, ithal ettiği et veyahut kasaplık gücü işleyerek ve ambajlayarak daha yüksek fiyatlarla ihraç etmesi mümkündür.⁸⁰

A. Kırmızı Et Üretimi

Türkiye'de kırmızı et üretimi sığır, koyun, keçi ve mandadan karşılanmaktadır.

Türkiye, kırmızı et üretiminde ana kaynak olan büyük ve küçükbaş hayvanlar sayısı bakımından yüksek potansiyele sahip bulunmaktadır. Ancak çoğunluğu oluşturan yerli ırkların et veriminin düşüklüğü, hayvanların yeterli ve dengeli beslenememeleri, ıslah ve hastalıklarla mücadele çalışmalarının gereğince yapılamamaları. Çiftçi ve teknik ara personelin eğitim yetersizlikleri ile finansman, organizasyon, fiziksel çevre olumsuzlukları ve girdi

⁷⁹ Cemal Sarıcan, "Türkiye'de Kırmızı Et Sanayii", İ.K.V. Dergisi, "Türkiye'de Kırmızı Et Üretiminin Sorunları", Tebliğ Yayın No: 1986-64, İKV İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1986, s.59.

⁸⁰ Erdoğan Pekel, "Et Üretiminde Kaynak Kullanımı", Dörtmevsim Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Şubat 1987, s.12.

tedarikindeki zorluklar nedeniyle kırmızı et üretiminde yıllara göre istenilen artışlar gerçekleştirilememektedir.

Ülkemizde et üretim imkanları, konusundaki istatistiki bilgiler sağlıklı, tutarsız ve güvenilirlikten uzak bulunmaktadır.⁸¹

Türkiye’de et üretimi EBK ve Belediyelere ait mezbaha ve kombinalar ile özel kişi ve kuruluşlara ait imalathane niteliğindeki kesim yerleri ile modern kombina ve entegre et tesislerinde gerçekleştirilen hayvan kesimleriyle sağlanmaktadır.

Ayrıca kırsal alanlarda veya kentlerin çevrelerindeki açık alanlarda hayvan kesimleri de yaygın olarak yapılagelmektedir. Bazı ilkel et mamülleri imalathaneleriyle, kırsal alanlarda ve açık yerlerde kaçak olarak denetimsiz yapılan hayvan kesimleri kontrolsüz kesim olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’nin yıllardır engel olamadığı kontrolsüz kesimler toplam kesilen hayvan varlığının %50’sine ulaşmaktadır.⁸²

Ülkemizde 1972 yılında %43.4’den 1982’de %64.8’e kadar yükselen toplam et üretiminde kontrollü kesimlerin oranı bu tarihten itibaren gerileme içine girerek 1984 yılında %58,4, 1988’de %40,9 ve 1989’da ise %41.7 olmuştur.⁸³

Aşağıda öncelikle büyükbaş hayvan et üretimi daha sonra küçükbaş hayvan et üretimi incelenecektir.

⁸¹ Şener Bingöl, **Kırmızı Et ve Mamulleri Sanayiinde Girdi Sorunları ve Verimlilik**, MPM Yayınları: 554, Ankara, 1995, s.28.

⁸² H.Yusuf Gökcalp-Yalçın Yıldırım-Dilek Ülgüray-Mustafa Mac, “Türkiye’de Et Sanayii ve Yönlendirilmesi”, **Hayvancılık 2000-2000’lere Doğru Türkiye Hayvancılığı Sempozyumu**, Set-Bir Yayını, Ankara, 1993, s.53-70.

⁸³ Dilek Ülgüray, “Türkiye’de Planlı Dönemde Hayvansal Ürünleri İşleme Sanayiinin Durumu ve Hedefleri”, **Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayii 1.Milli Sempozyumu Bildirisi**, Set-Bir Yayını, Ankara, 1989, s.147-160.

B. Büyükbaş Hayvan Eti Üretimi

Tablo:24'te büyükbaş hayvan eti üretimi verilmiştir. Tablodan görüleceği gibi, büyükbaş hayvan eti üretimi, artış trendindedir. Özellikle 1984 yılında, et üretiminde bir önceki yıla göre önemli bir sıçrama dikkati çekmektedir. 1980 yılında yaklaşık 119 bin ton olan büyükbaş hayvan eti üretimi, 1983 yılında yaklaşık 159 bin tona ulaşmakta ve bir sonraki yılda yaklaşık 370 bin tona sıçramaktadır. Sözkonusu sıçramanın olduğu 1984 yılında büyükbaş hayvan eti türlerinin hepsinde artış olmakla birlikte dana eti üretimindeki artış diğerlerinden çok daha fazla olmuştur.⁸⁴

Tablo: 24
Büyükbaş Hayvan Eti Üretimi (1000 Ton)

Yıllar	Sığır	Dana	Manda	Malak	Toplam
1980	76.7	32.0	9	1.6	119.3
1981	91.1	40.0	8.6	1.4	141.1
1982	106.3	40.5	7.4	1.6	155.8
1983	111.1	36.5	9.6	1.6	158.8
1984	230.0	150.7	14.1	2.5	370.3
1985	177.8	114.8	12.4	2.3	303.3
1986	231.7	181.7	13.2	2.5	429.1
1987	169.2	130.4	12.6	2.2	314.4
1988	178.3	111.6	12.4	1.7	304.0
1989	214.7	123.5	11.2	1.8	351.2
1990	212.8	116.2	10.5	1.0	340.5

Kaynak: DİE Tarım İstatistiksel Özeti, 1990.

⁸⁴ Uysal-Mazgit, A.g.e., s.87-91.

Büyükbaş hayvan eti üretiminin artarak, 1990 yılında toplam 340,5 tona ulaşması, beslenme açısından olumlu kabul edilebilir. Ancak et üretimindeki bu artışın toplam hayvan varlığı ve özellikle sağılan hayvan sayısındaki azalmayla birlikte olması, süt için beslenen hayvanların kesime gönderilmiş olabileceğini ortaya koyması bakımından ilginçtir. Bu durum, hayvancılık sektörünün geleceği açısından olumsuz bir gelişmeye işaret etmektedir.⁸⁵

C. Küçükbaş Hayvan Eti Üretimi

Küçükbaş hayvan eti üretimi, Tablo:25'te verilmiştir. Tablodan görüldüğü gibi, küçükbaş hayvan eti üretiminde ilk sırayı koyun eti almaktadır. Koyun eti üretiminde bazı yıllar azalma olmasına karşılık, genelde artış eğilimi vardır.

Tablo: 25
Küçükbaş Hayvan Et Üretimi (Bin Ton)

Yıllar	Koyun	Kuzu	Kıl Keçisi	Kıl.K. Oğlağı	Tiftik Keçisi	Tiftik K. Oğlağı	Toplam
1980	41.9	25.1	14.7	1.9	1	0.4	85
1981	91.3	29.8	27.4	2.3	2.1	0.6	53.5
1982	103.5	34.2	33	2.7	3.16	0.4	176.9
1983	109.5	33.3	31.6	2.8	2.4	0.6	180.2
1984	129.4	62.4	21.9	2.6	1.3	0.3	217.2
1985	115.2	53.1	18.5	2.5	1.1	0.1	190.5
1986	114.6	59	24.5	3.1	1.5	0.2	202.9
1987	88.9	52	21.4	2.7	2.6	0.1	167.7
1988	80.2	50.6	19.6	2.5	2	0.3	155.2
1989	119.1	49	19.1	3.2	1.8	1.1	193.3
1990	95.2	48.4	17	3.4	2.1	0.5	166.6

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1990.

⁸⁵ Uysal-Mazgit, A.g.e., s.87-91.

1980 yılı üretimi, yaklaşık 42 bin ton olan koyun eti üretimi, 1982-1986 yıllarında 100 bin tonun üzerine çıkmakta, ancak daha sonra azalarak, 1990 yılında yaklaşık 95 bin tona düşmektedir. Küçükbaş hayvan eti üretiminde koyundan sonra ikinci sırada yer alan kuzu eti üretimi, 1984 yılında yaklaşık 62 bin tona kadar yükselmekte, ancak daha sonra azalarak, 1990 yılında yaklaşık 48 bin tona düşmektedir. Koyun ve kuzudan sonra et üretiminde en çok yararlanılan kıl keçisidir ve kıl keçisinden elde edilen et miktarı, bazı yıllar dışında azalma eğilimindedir. Küçükbaş hayvan eti üretimi içinde tiftik keçisi ve oğlağının payı ihmal edilebilir boyutlardadır.⁸⁶

Tablo: 26
Toplam Et Üretiminin Dağılımı (Bin Ton, %)

Yıllar	Küçük		Büyük		Toplam
	Baş	Pay	Baş	Pay	
1980	85	41.6	119.3	58.4	204.2
1981	153.5	52.1	141.1	47.9	294.6
1982	176.9	53.2	155.8	46.8	332.7
1983	180.2	52.2	158.8	46.8	339
1984	217.9	37	370.3	63	588.2
1985	190.5	38.3	307.3	61.7	497.8
1986	202.9	32.1	429.1	67.9	632
1987	167.7	34.8	314.4	65.2	482.1
1988	155.2	33.8	304	66.2	459.2
1989	193.3	35.5	351.2	64.5	644.5
1990	166.6	32.9	340.5	67.1	507.1

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1990.

⁸⁶ Uysal-Mazgit, A.g.e., s.28-29.

Toplam et üretimini incelediğimizde, 204, 2 bin ton olan 1980 yılı toplam et üretiminin 1990 yılına kadar %148 artarak, 507,1 tona ulaştığını görmekteyiz. Bununla ilgili veriler yukarıdaki Tablo: 26'da verilmiştir. Küçükbaş et üretimindeki aynı dönem artışı %96, büyükbaş et üretimi artışı ise %185 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, 1980-1990 döneminde toplam et üretiminde büyükbaş hayvanların payı artmıştır. Nitekim toplam et üretiminde büyükbaş hayvan etinin payı 1980 yılında %58,4 iken, 1990 yılında %67.1'e yükselmiştir.⁸⁷

D. Kırmızı Et Tüketimi

Türkiye'de et üretiminin %95'ten fazlası taze olarak tüketilmekte, kalan %5'i sucuk, salam, pastırma ve kavurma gibi et mamullerine işlenmektedir. Toplam et tüketiminin ancak %5'inin işlenmiş et ürünleri olmasının başlıca nedenleri et işleme sanayiinin yeterince gelişmemiş olması ve toplumun işlenmiş et ürünlerine olan talebinin sınırlı bulunmasıdır. Bunun sonucu olarak özel sektöre ait kombinalarda bile 1991 yılında kapasite kullanım oranının ancak %30 dolaylarında gerçekleştiği tahmin edilmektedir.⁸⁸ Başka bir kaynağa göre ülkemizde üretilen toplam etin %20'sinin et ürünleri halinde yapılmakta ve bunun yaklaşık olarak %50'si İstanbul ve civarında tüketilmektedir.⁸⁹

Çeşitli ülkeler değişik ekonomik koşullar altında ve farklı teolojik kurallara bağlı olarak, muhtelif et tüketim kaynaklarından istifade ederler. Dünya üzerinde tüketilen etlerin %45'ini sığır ve dana etleri, %33'ünü domuz etleri, %13'ünü kanatlıların eti ve geriye kalan %9'unu da koyun, keçi vb. etleri teşkil etmektedir. Görüldüğü gibi, dünya üzerinde en fazla tüketilen et

⁸⁷ Uysal-Mazgit, A.g.e., s.28-29.

⁸⁸ Bingöl, A.g.e., s.32.

⁸⁹ Yıldırım Yalçın-Tokmakçioğlu Kaya, "Et Sanayiinin Gelişmesinde İzlenecek Yollar", Hayvancılık 2000-2000'lere Doğru Türkiye Hayvancılığı Sempozyumu, Set-Bir Yayını, Ankara, 1993, s.150-155.

sığırlardan elde edilmektedir. Yurdumuzda bu oranlar daha değişik bir tarzdadır. Bizde koyun eti tüketimi nispeti sığırdan önce gelmektedir.

Türkiye’de tüketim kaynakları arasında koyun, sığır, keçi, manda, tavuk, deve, domuz, balık ve av etleri mütalaa edilebilir.

Dini inanışlarımızdan ötürü, dünya et tüketiminde %33 nisbeti ile ikinci sırayı işgal eden domuz eti, yurdumuzda pek az nispette, büyük tüketim merkezlerindeki yabancılar tarafından sarfedilmektedir. Memleketimiz tüketici kütlesi et ihtiyacını %80.7 nispetinde koyun ve sığırdan sağlamaktadır. Sığırlarımızın genç yaşlarda kesilmesi ve etlerinin gevrek olmaması, koyun etinin tercihine sebep olmaktadır. Fakat son yıllarda genç sığır kesiminin başlaması dolayısıyla sığır eti tüketiminde bir ilerleme kaydedilmeğe başlanmıştır.⁹⁰

Tablo: 27
Yurtiçi Tüketim (Birim: Bin Ton)

Cinsi	Yıllar					
	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Kırmızı et BB	385.9	357.1	380.0	398.3	409.0	366.0
Kırmızı et KB	148.4	127.5	127.1	132.1	124.0	107.5
(Kırmızı et toplamı)	(534.3)	(484.6)	(507.1)	(530.4)	(533.0)	(473.5)

Kaynak: DPT Yıllık Programları

⁹⁰ Macit Özkan, “Et Üretim ve Tüketim Problemleri”, E.B.K. Et Endüstrisi Dergisi, Cilt IV, Sayı: 23, Haziran 1970, s.17.

Yurtiçi tüketim rakamları incelendiğinde, 1983 yılında düşme eğilimi gösteren tüketimin, 1984-1986 yıllarında et ithalatının etkisiyle artış eğilimine girdiği görülmektedir.⁹¹

a. Kişi Başına Tüketim

Gelişmiş ülkelerde kişi başına tüketilen toplam protein miktarı içinde hayvansal protein oranı %57 ve daha fazla iken gelişmekte olan ülkelerde bu oran %21.5 ve Türkiye’de ise %21.3’tür.⁹²

Ülkemizde kişi başına yılda kırmızı ve beyaz et olarak tüketilen ve bir araştırmaya göre 30 kg. bir başka kaynağa göre⁹³ 27 kg. olan toplam et tüketiminin 19.9 kg.’ını kırmızı etin oluşturacağı tahmin edilmektedir. Böylece Türkiye’de bir kişinin günde ortalama 9 gram hayvansal protein tükettiği ve düşük gelirli hane halkının et tüketiminin daha da az olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan FAO istatistiklerinde Türkiye’de kişi başına hayvansal protein tüketimi günde 17.9 gram olarak verilmiş olup, bu değer gelişmiş ülkelerden 41.3 gram, dünya ortalamasından 6.3 gram daha az durumdadır. Diğer bir kaynağa göre, kişi başına yıllık et tüketimi 1988-1989 yıllarında Türkiye’de 19.6 kg. iken, Almanya’da 110.4 kg. düzeyindedir. Ayrıca Avrupa ülkeleri ortalamasına göre, kişi başına et tüketimi yılda 92 kg., günde ise 250 gr. olup, Türkiye ortalamasının 5 misli kadar et tüketilmektedir. Halen günde 17.9 gram et tüketimimiz olmasına karşın 71.8gr.’la ABD bizden 3 kattan fazla, Yunanistan bizden 2 kat fazla 44.7 gr. et tüketmektedirler.⁹⁴

⁹¹ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.56.

⁹² Bingöl, A.g.e., s.33.

⁹³ Orhan Alpan-Mehmet Ertuğrul-Emin Bayraktaroğlu, “2000’li Yıllar ve Türkiye Kırmızı Et Üretimi” **Hayvancılık 2000-2000’lere Doğru Türkiye Hayvancılığı Sempozyumu**, Set-Bir Yayını, Ankara, 1993, s.27-48.

⁹⁴ Gökalp-Yıldırım-Ülgüray-Mac, A.g.e., s.53-70.

Ülkemizde kişi başına düşen kırmızı et tüketim miktarları yıllık olarak incelendiğinde, 1972 yılında 15.1 kg., 1977'de 17.9 kg., 1980'de 19.8 kg., 1988'de 19.9 kg. iken 1994 yılında ise 22kg. olacağı tahmin edilmektedir. Bir başka kaynağa göre Türkiye'de kırmızı et tüketim miktarının 1984 yılında kırsal alanlarda 9.5 kg., kentlerde ise 18.3 olduğu belirtilmektedir. Ülkemizde yıllara göre kırmızı et tüketim hesaplama sonuçları Tablo: 15'te verilmiştir.⁹⁵

Hayvansal ürünler ve mamullerinin yurt içi talebi, yıllık nüfus artışı, nüfusun yaş grupları itibariyle bileşimi, yapısı, tüketici gelir düzeyi, tüketim ve beslenme alışkanlıkları ve ürünler arasında fiyat ilişkilerinin tesiri altında oluşmaktadır. Tüketilen miktar, talebin fiyat ve gelir esnekliğine bağlı bir şekilde değişmektedir. Hayvansal ürünler talebinin esnekliği de sığır ve dana etinde mevsimlere bağlı olarak 2-2.5 civarında olup, oldukça yüksek kabul edilmektedir. Buna göre ortalama fert gelirinin %10 nisbetinde yükselmesi, bu ürünlere talebi yaz aylarında %20, kış aylarında %25 nisbetinde artırmaktadır. Koyun, keçi ve kuzu talebinde bu artışlar daha düşük olmak üzere %10-15 civarındadır.⁹⁶

Türkiye'de toplam kırmızı et talebi 1970 yılında 533600 ton, 1975 yılında 647700 ton, 1980 yılında 884400 ton, 1985 yılında 966500 ton, 1989 yılında 1150000 ton ve 1990 yılında ise 1190000 tona ulaşırken 1992 yılında ise 1.200.00 ton olduğu bildirilmektedir.⁹⁷

İkinci derecede mamul madde üreten gıda sanayiinin kırmızı et talebi incelendiğinde 1970 yılından bugüne kadar yıllar itibariyle dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. Et ürünlerini işleyen sanayiinin 1970 yılında 291.2 bin tona, 1985 yılında 530.4 bin tona, 1989 yılında ise 533.8 bin tona ulaşmıştır. Toplumumuzun işlenmiş et ürünleri talebi incelendiğinde de 1972'de 17.8 bin ton olan talep, 1977'de 41 bin tona, 1980'de 42 bin tona ulaşmıştır. 1980'den sonra artış bu hızla seyretmemiş, hatta bazı yıllar düşüşler

⁹⁵ Bingöl, A.g.e., s.33.

⁹⁶ Bingöl, A.g.e., s.33.

⁹⁷ Bingöl, A.g.e., s.33.

kaydedilmiştir. 1980’de 42 bin ton olan et mamulleri talebi, 1989’da 43.7 bin tona yükselmiştir. Kişi başına kırmızı et tüketiminin 27 kg. olduğu ve bunun yakın gelecekte değişmeyeceği varsayıldığında talebin 2000 yılında 1.9 milyon ton ve 2010 yılında ise 2.34 milyon tona ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁹⁸ Öte yandan yapılan projeksiyon çalışmalarına göre ülkemizde Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi sonunda kırmızı et tüketimi yılda kentli başına 13.2 kg. olacağı ve buna göre kent nüfusunun toplam kırmızı et talebinin ise 473700 ton düzeyinde olacağı belirtilmektedir. Ayrıca kırmızı et için kişi başına tüketim durumuna ilişkin hesaplamalar Tablo: 28’de verilmiştir.⁹⁹

Esasen toplumu oluşturan tüm bireylerin hayvansal ürünleri aynı miktarlarda tüketmeleri beklenemez. Çeşitli nedenlerle bir çok hayvansal protein kaynağı yerine bitkisel protein kaynakları ikame edilebilmektedir. Türkiye nüfusunun 1990 yılı itibariyle yaş ve cinsiyet ile günlük alınması gereken protein miktarları dikkate alınarak hesaplanan toplam protein gereksinimi 1325928.94 ton olarak bulunmuştur. Nüfusun dengeli ve sağlıklı beslenebilmesi için gerekli olan proteinin yarısının veya en az %40’ının hayvansal kaynaklı protein olması gerektiği bildirilmektedir. Bu varsayımlardan hareketle, 1990 yılı Türkiye nüfusunun alması gereken toplam hayvansal protein miktarı 662964.49 ton ile 530371.59 ton arasında değişmektedir. Ancak aynı yılda Türkiye’de hayvansal protein üretimi ancak 474190.1 tondur. Bu miktarın Türkiye nüfusunun toplam hayvansal protein gereksinimini karşılama oranı %71.53 ile %89.41 arasındadır. Diğer bir ifadeyle nüfusun dengeli ve sağlıklı beslenebilmesi için 56181.59 ton ile 188774.39 ton arasında değişen miktarda ek hayvansal protein kaynağına gereksinim vardır. Bu hesaplama, gerek doğrudan ve gerekse işlenerek tüketilen hayvansal ürünlerde hiçbir kaybın meydana gelmediği durumda doğrudur. Ancak hayvansal ürün grupları itibariyle, gerek üretim ve gerekse pazarlama ve tüketim aşamalarında meydana gelen ürün kaybı, %10, ortalama

⁹⁸ Alpan-Ertuğrul-Bayraktaroğlu, A.g.e., s.27-48.

⁹⁹ Bingöl, A.g.e., s.33.

%15-20 oranlarında olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁰ Hayvansal protein üretiminde ortalama %15 oranında kayıp meydana gelmesi durumunda tüketime sunulabilir hayvansal protein üretimi 403061.59 ton olmaktadır. Bu durumda, hayvansal protein üretiminin gereksinimi karşılama oranları %60.8 (1. varsayım) ile %76.0 (2. varsayım) arasında değişmektedir. Hayvansal ürünlerin üretim miktarlarının 1990 yılına oranla %64.5 (1. varsayım) ile %31.6 (2. varsayım) oranında artırılması durumunda ülke nüfusunun normal protein gereksinimi karşılanabilecektir. Halbuki üretilen hayvansal ürünlerin bir kısım özellikle Orta Doğu ve diğer Arap ülkelerine ihraç edilmekte ve son yıllarda izlenen gümrük ve fon uygulaması nedeniyle hayvansal ürünler ithalatı da gün geçtikçe artmaktadır. Gerek kişi başına tüketim miktarı ve gerekse nüfusun alması gereken yıllık hayvansal protein miktarı dikkate alındığında, gereksinim duyulan miktar kadar hayvansal protein alındığını söylemek güçtür. Üretim miktarı, nüfusun gerçek protein gereksinimi karşılayamamakta, bu ürünlere olan talebin üretim artış hızına oranla daha fazla olması nedeniyle ürünlerin fiyatlarında meydana gelen artış, özellikle düşük gelirli tüketicilerin reel gelirlerindeki artıştan çoğu kez daha yüksek olduğundan hayvansal ürünler talebinde bir daralma ortaya çıkmaktadır. Bazı hayvansal ürünlerde bir miktar ihracatın yapılmış olması iç talebin karşılandığı anlamına gelmez. Son yıllarda gittikçe artan hayvansal ürünler ithalatı da bu açığı kapatmaya yetmemektedir. Kısaca Türkiye’de hayvansal üretimde, tüketimin yurt içi üretim ile karşılandığında söyleyebilmek bugünkü koşullarda mümkün değildir.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Bingöl, A.g.e., s.34-35.

¹⁰¹ Bingöl, A.g.e., s.34-35.

Tablo: 28
Kırmızı Et İçin Kişi Başına Tüketim Durumuna İlişkin Hesaplamalar
(Bin Ton)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993 (Tahmin)
1.Kontrollü üretim	459.4	553.9	507.0	466.8	448.9	498.0
2.İthalat	10.0	6.6	9.8	24.9	29.7	25.1
3.İhracat	20.8	16.2	7.4	3.5	4.9	7.1
4.Tüketim	448.6	544.3	509.4	488.2	473.7	516.0
5.Nüfus (milyon/kişi)	54.3	55.5	56.7	57.9	59.2	60.5
6.Kişi başına (milyon/ kişi)						
Tüketim (4:5) kg.	8.2	9.8	9.0	8.4	8.0	8.5
7.Kentli nüfus (milyon/kişi)	31.3	32.4	33.5	34.6	35.8	37.0
8.Kentli nüfus başına tüketim (4:2) kg.	14.3	16.8	15.2	14.1	13.2	14.0

Kaynak: DPT; "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", Kırmızı Et Sanayii Ö.İ.K. Ön Raporu, Yayınlanmamış, Ankara, 1993.

E. Kırmızı Et Fiyatları

Tablo: 29
Yıllar İtibariyle Et Sanayii Fiyatları (TL/kg)

A) Üretici					
Fabrika çıkışı	1983	1984	1985	1986	1987
Et (BB)	450	700	1.000	1.200	2.100
Et (KB)	537	698	1.150	1.300	2.350
Et mamulü	600	900	1.442	2.035	2.900
Sakatat	400	400	497	600	850
Barsak	750	3.237	4.533	1.200	1.400
Don yağı	125	222	332	350	400
Ham deri (BB)	245	347	407	595	1.370
Ham deri (KB)	900	710	1.110	2.213	5.160
B) Toptancı					
Et (BB)	473	735	1.050	1.260	2.205
Et (KB)	564	733	1.206	1.365	2.468
Et mamulü	630	945	1.514	2.137	3.045
Sakatat	420	420	522	630	893
Barsak	788	3.399	4.760	1.260	1.470
Don yağı	131	233	349	368	420
Ham deri (BB)	257	364	427	625	1.439
Ham deri (KB)	945	746	1.166	2.324	5.418
C) Tüketici					
Et (BB)	591	919	1.313	1.575	2.756
Et (KB)	705	916	1.509	1.706	3.084
Et mamulü	786	1.181	1.893	2.671	3.806
Sakatat	525	525	652	786	1.116
Barsak	984	4.249	5.950	1.575	1.838

Tablo: 29 Devamı

Don yağı	164	291	436	459	525
Ham deri (BB)	322	455	534	781	1.798
Ham deri (KB)	1.181	932	1.457	2.905	6.773
(*) Fiyatlara KDV dahil değildir.					
KDV Değerleri %		1987	1988		
Karkas et		--	3		
Parça et		--	3		
Et mamulleri		10	12-10 (*)		

(*) 1.11.1988 tarihinden itibaren %10'dur.

Kaynak: DPT Yıllık Programları

Yurtiçi Fiyat Durumu

Yıllar itibariyle et sanayii fiyat seyri gösterilmiştir. Buna göre 1983-1987 yılları arasında fiyatlar:

Büyükbaş etinde	:	%366
Küçükbaş etinde	:	%377
Et mamullerinde	:	%383
Sakatatta	:	%125

oranlarında artış göstermektedir. Başka bir deyişle yıllık ortalama fiyat artışları şöyle olmuştur.

Büyükbaş etinde	:	%47
Küçükbaş etinde	:	%47
Et mamullerinde	:	%49
Sakatatta	:	%22

Tablodan da görüleceği üzere en yüksek artışlar 1987 yılında gerçekleşmiştir.¹⁰²

---

¹⁰² DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.58-59.

3. TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET SANAYİİ YAPISI

Kırmızı et sanayii ile ilgili ilk çalışmalar Osmanlılarda İstanbul'un alınışı ile başlamıştır. Padişah II.Ahmet'in fermanı ile şehrin muhtelif yerlerine dağılmış olan salhanelerin kapatılarak Yedikule dışında merkezi ve kontrollü bir umumi mezbaha kurulduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlılar zamanında şehir içinde kesim faaliyetlerine müsaade edilmemiş, şehir dışındaki kesimhaneler numaralanmış, şehir bölgelere ayrılmış, bu bölgelerdeki kasapların en kısa yoldan et nakli için yalnız en yakın kesimhanede hayvan kestirmelerine müsaade edilmiş, bölgelerdeki kasap sayıları sınırlı tutulmuştur. 1859'da tartı aletleri, hayvan kesimi, kesimlik hayvan tarifi ve kasap dükkanları inşa şekli Belediye nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur. İlk modern mezbaha 1923'de İstanbul'da Alman mühendislerle inşa ettirilmiş, takip eden yıllarda Ankara ve 1923'de Adana'da benzeri mezbahalar kullanılmaya başlanmıştır.

19.Teşrinievvel 1922 tarihli Şurayı Devlet kararında salhanelerde toplanan gaita ve sairenin salhane sahipleri tarafından mecralara nakline dair verilen karardan, o tarihte Fatih'te iki ayrı mahallede kesimhane bulunduğu anlaşılmaktadır. Bugün çevre kirliliğini halledemediğimiz düşünülürse 1922'de alınan kararın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁰³

Osmanlı ordusunun et ihtiyacının karşılanması maksadı ile Anadolu'da Karakullukçu, İstanbul ve Rumeli'de ise koyun eminliği kurulmuştu. Bu teşkilat her yıl hazineden muayyen bir ödenek alır ve bölgesinden canlı hayvan ve et tedarik ederek kasaplık hayvan kesim ve alım rejiminin bozulmasına mani olurdu. Kışın İstanbul şehrinde et kıtlığı olmaması için şehir civarında besi çiftlikleri kurulmuştu. Sayacı ocağı denilen bu stok yerlerinin en büyüğü Rami'deydi. Benzeri model bugün EBK-Şeker şirketi ve MSB arasında mevcuttur.

¹⁰³ Öncü, A.g.e., s.73.

Cumhuriyet döneminin üç devrede incelenmesi daha uygun olmaktadır. 1923-1952 devresi gün aşırı kesim satış ve stoklu taze et düzeni içinde geçmiştir. Şehirlerde zaman zaman et sıkıntısı olmuş, Belediye narh koymuş el altından et satılmıştır.¹⁰⁴

A. Kırmızı Et Sanayii Kuruluşları

Ülkemizde, et sanayiinin geçmişi belediye mezbahaları üretimine dayanmaktadır. Et sanayii ilk kez 1936 yılında toplanan sanayii kongresinde ele alınmıştır. 1949 yılında en endüstrisinin durumu ABD'den getirilen uzmanlar tarafından incelenmiş ve hazırlanan raporla et endüstrisinin kurulmasına karar verilmiştir. Et ve Balık Kurumları (EBK) 1952 yılında K/871 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurularak faaliyete geçmiştir.¹⁰⁵

EBK'nun kuruluş amacında yurdumuzda hayvan ıslahı, kasaplık hayvancılığa yön verilmesi, hayvan ve et ürünleri iç ve dış ticareti, kasaplık hayvan üretimi, hayvancılık kredileri, et teknolojisinin geliştirilip yönlendirilmesi ve teşviki gibi konular bulunmaktadır. Fakat, Kurum bu görevlerini tam anlamıyla yerine getirememiş, et sanayii ve teknolojisinde de yakın tarihe kadar kayda değer bir ilerleme olmamıştır. Et sanayiindeki son yıllarda gözlenen bazı temel ilerlemeler de, özel sektörün öncülüğünde gerçekleşmiştir. EBK, belirli devrelerde bir kısım hayvan alıp, kesen ve satan bir kuruluş olarak kalmıştır. Bugün EBK Kombinalarının sayısı 27'dir. EBK kombina sayısının artmasına paralel olarak kasaplık hayvancılık ve et teknolojisinde gerekli ilerlemeler sağlanamamıştır. Bazı hatalı politika ve uygulamalar sonucu EBK kombinaları kuruluşlarından bu yana yılın çoğu zamanı boş durmakta, üreticinin hayvanı değer fiyatına alınıp kesilememekte ve ülkemiz et teknolojisinde ileri adım atamamaktadır.

¹⁰⁴ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.1-2.

¹⁰⁵ Sarıcan, A.g.e., s.59.

1982 yılında 2678 sayılı Kanun ve bu Kanun kapsamında hazırlanan “Özel ve Resmi Kombinaların Kuruluş ve İşleyişini Gösterir Yönetmelik” çıkarılarak özel sektöre de kombina kurma ve işleme yetkisi verilmiştir. 1983 yılında “Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği” çıkarılarak et işletmelerini uygun yerlerde ve entegre bir biçimde kurulmaları öngörülmüştür.¹⁰⁶

Ülkemizde mezbaha ürünleri sanayii genel olarak beş grupta toplanabilen işletmelerden oluşmaktadır. Bunlar;

a)Belediye mezbahaları

b)Et ve Balık kurumu Kombinaları,

c)Büyük kapasiteli ve entegre yapıda gelişmiş teknolojiler içererek kurulan ve giderek sayısı artan özel işletmeler,

d)Şarküteri ürünleri üretimi ve ambalajlama ile pazarlama birimleri,

e)Et ve mamullerini üreten geleneksel nitelikteki imalathanelerdir.¹⁰⁷

1983 yılında “Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği” çıkarılarak et işletmelerinin uygun yerlerde ve entegre bir biçimde kurulmaları öngörülmüştür. Bugün EBK Kombinaları ve Belediye Mezbahalarının yanında özel kuruluşlara ait, değişik kapasite ve teknoloji seviyede sayı ve kapasiteleri Tablo: 30 ve Tablo: 31’de verilen kesimhane ve et işletmeleri de kurulmuş bulunmaktadır. Ancak et sanayii ve teknolojisinde kaydedilen bu gelişmeler olması gereken düzeyden çok uzaktır. Halen et sanayiiimiz büyük çapta, her türlü teknoloji ve hijyenik koşullardan uzak, pek çok ürünün değerlendirilmediği Belediye mezbaha ve köşebaşı kasapçılığına dayanmaktadır.¹⁰⁸

Aşağıda et ve et mamulleri üretimi yapan kamu ve özel sektör işletmeleri gösterilmiştir.

106 DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.6.

107 Ülgüray, A.g.e., s.147-160.

108 DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.6.

Tablo: 30
Et ve Balık Kurumu Kombinaları

İli	Kuruluş Tarihi	KB (1)		BB (1)		(BB+KB)	
		B.ad/gün	Ton/gün	B.ad/gün	Ton/gün	B.ad/gün	Ton/gün (2)
Ankara	1955	3.000	60	400	60	120	28.000
Şanlıurfa	1968	1.500	30	200	30	60	14.400
Erzurum	1953	2.200	44	400	60	104	24.960
Konya	1956	3.000	60	400	60	120	28.800
Zeytinburnu	1955	2.200	44	400	60	104	24.960
Bursa	1970	2.000	40	300	45	85	20.400
Erzincan	1990	1.000	20	200	30	1.200	12.000
Elazığ	1969	1.500	30	300	45	75	18.000
Kayseri	1971	2.000	40	200	30	70	16.800
Kars	1972	1.500	30	300	45	75	18.000
Diyarbakır	1973	2.000	40	200	30	70	16.800
Adana	1975	2.200	44	200	30	74	17.760
Tatvan	1976	1.500	30	200	30	60	14.400
Burdur	1977	2.200	44	300	45	89	21.360
Amasya	1977	2.000	44	300	45	89	21.360
Ağrı	1976	2.000	40	200	30	70	16.800
Gaziantep	1978	1.000	20	100	15	35	8.400
Sakarya	1978	2.200	44	400	60	104	24.960
Manisa	1980	2.200	44	300	45	89	21.360
Van	1980	2.200	44	200	30	74	17.760
Afyon	1984	1.800	36	300	45	81	19.440
Eskişehir	1984	2.200	44	300	45	89	21.360
Sivas	1984	1.800	36	300	45	81	19.440
Malatya	1984	2.000	40	400	60	100	24.000
Kastamonu	1985	2.000	40	400	60	100	24.000
Mardin	1987	2.000	40	400	60	100	24.000
Hakkari	1987	2.000	40	400	60	100	24.000
Bingöl	1987	2.000	40	400	60	100	24.000
Toplam		55.400	1.108	8.400	1.260	3.518	568.320

Ankara-Sincan'da 1976 yılında tavuk kesimhanesi ile 1982'de ise günlük 55 ton et işleme (et paketleme ve parçalama) kapasiteli kesimhane kurulmuştur.

Not: 1-BB karkas ağırlığı 150 kg., KB karkas ağırlığı 20 kg. alınmıştır.

2-Bir yıl 240 işgücü kabul edilmiştir.

Kaynak: DPT; Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı "Kırmızı Et Sanayii Ö.İ.K., Ön Raporu, Basılmamış Yayın, Ankara, 1993.

Tablo: 31
1993 Yılında Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Kesen Et ve Mamulleri
Üreten İşletmeler

Sıra No	İşletmenin ADı	İl ve İlçe Adı
1	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Adana
2	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Afyon
3	Ahmet Mühürler (Gazlıgöl cd. Dolapönü Mevkii)	Afyon
4	Kule Kardeşler Et Kombinası San.Tic.Ltd.Şti.(Mahmut Kaya)	Şuhut/Afyon
5	Afyon Et ve Et Mamulleri San.Tic.Ltd.Şti.	Afyon
6	Topçuoğlu Et ve Mam.San.(Şuhut Karayolu 5. km.)	Afyon
7	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Suluova/Amasya
8	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Akköprü/Ankara
9	Altındağ Düzenleme Sat.Gıda San. ve Tic.	Akköprü/Ankara
10	Ramazan Tezcan, Başkent Salam, Sosis, Sucuk İmalathanesi	B.Sanayi/Ankara
11	Et ve Balık Kurumu Sincan Et. San.İşl.	Sincan/Ankara
12	Şenol Şentürk Şatır, Bağcılar Mh. Gezegen Sk.	G.OsmanP./Ankara
13	Anadolu Et ve Gıda Madd.Koll.Şti.	Hasköy/Ankara
14	Canetsan Canlı Hayvan-Et Üreti San.ve Tic.A.Ş.	Kızılay/Ankara
15	Eteks Et ve Taş. A.Ş. (Çoğlu Köyü Karşısı)	Yenikent/Ankara
16	Akar Gıda San.Tic.Ltd.Şti.	Macunköy/Ankara
17	Erentürk San. ve Tic.A.Ş.(Şehitpamir Cd.6)	Balıkesir
18	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Bingöl
19	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Burdur
20	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Bursa
21.	Çimen Gıda ve Tarımcılık San. ve Ti.A.Ş. (Çalı Nahiyesi)	Bursa
22	Bon Frutti Soğuk Depo Gıda San.Tic.Ltd.Şti.	Turanköy/Bursa
23	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Diyarbakır
24	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Elazığ
25	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Erzincan
26	Ettat ve Şadi Göncüoğlu Koll.Şti.	Erzurum
27	Adnan, Süleyman ve Ethem Denizli Özel Mezbaha ve Kombinası	ERzurum
28	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Erzurum
29	Oral Et Entegre Tesisleri A.Ş.	Erzurum
30	Özser Koll.Şti. Nihat Özbeyli ve Ort.	Erzurum
31	Et ve Balık Kurumu Et Kombinası	Eskişehir
32	Tahsin Özgül Et San.	Eskişehir

Tablo: 31 Devamı

33	Et ve Balık Kurumu	Gaziantep
34	Tapkıran Dış Tic.A.Ş.	Gaziantep
35	Etsan Gıda San.A.Ş.	Alibeyköy/İstanbul
36	Ettat Proteinli Gıdalar San.Tic.Ltd.Şti.	Küçükçekmece/İstanbul
37	Seven Et Gıda San.Tic.A.Ş.	Kartal/İstanbul
38	Sütte Gıda San.Tic.A.Ş. (Ayazağa Köyü)	İstanbul
39	Besler Et-Gıda San.Tic.A.Ş.	Kağıthane/İstanbul
40	Çapamarka Gıda San.A.Ş.	Kartal/İstanbul
41	Atom Kimya San. ve Tic.A.Ş.	Topkapı/Maltepe/İstanbul
42	İstanbul Gıda San. ve Tic.A.Ş.	Büyükçekmece/İstanbul
43	Adela Et Mam. Üretim ve Paz.Ltd.Şti. (Ayazağa Köyü)	İstanbul
44	Coşkun Et Mamulleri San.Tic.A.Ş.	Kağıthane/İstanbul
45	Maret Marmara Besicilik ve Et San.Tic.A.Ş.	Pendik/İstanbul
46	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Zeytinburnu/İstanbul
47	Fulpa Et ve Gıda Mad.San.Tic.Ltd.	Yenibosna/İstanbul
48	Tam Gıda San.A.Ş. (Paşaköy-Nişantepe Mevkii)	Alemdağ/İstanbul
49	Ender Entegre Et ve Mam.San.Tic.Ltd.Şti.	Pendik/İstanbul
50	Pınar Entegre Et ve Yem San.A.Ş.	Kemalpaşa/İzmir
51	İbrahim Denen, 1502. Sok.No.9	İzmir
52	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Kars
53	Kars-Et Hayvansal Ürünler San. ve Tic.A.Ş.	Kars
54	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Kastamonu
55	Meybuz-Buzlu Muhafaza A.Ş.	Kayseri
56	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Kayseri
57	Tam-Et Et ve Et Mam. Gıda San. ve Tic.A.Ş.	Kayseri
58	Başyazıcıoğlu Et ve Gıda San. ve Tic.A.Ş.	Kayseri
59	Güçlü Kardeşler Et ve Et Mam.San.Tic.Ltd.Şti.(Balışeyh Nahiyesi)	Kırıkkale
60	Altın Kardeşler A.Ş.	Kırşehir
61	Besan Besin San. ve Tic.A.Ş.	Kocaeli
62	Şehrani Et Mam.Tic.ve San.Ltd.Şti.	Ereğli/Konya
63	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Konya
64	Kardeşler Pazarlama Gıda San. Tic.Ltd.Şti.	Konya
65	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Malatya
66	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Manisa
67	Et Kombinasi	Kızıltepe/Mardin
68	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Sakarya
69	Demircioğlu Gıda ve Et San.A.Ş. (Adapazarı)	Sakarya
70	Kayar Sucukları Et ve Et Mam.San.Tic.Ltd.Şti.	Sakarya
71	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Sivas
72	Şark-Et Et ve Et Ürünleri San.Tic.A.Ş.	Sivas

Tablo: 31 Devamı

73	Trakya Tarım Hayvancılık Gıda San.Tic.Ltd.Şti.	Tekirdağ
74	Kayalaroğlu Et ve Gıda Mam.San.Tic.Ltd.Şti.	Tekirdağ
75	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Urfa
76	Et ve Balık Kurumu Et Kombinasi	Van
77	Van-Et Entegre Et San.Tic.A.Ş.	Gevaş/Van
78	Başak Et ve Gıda San.Tic.Ltd.Şti.	Aksaray
79	Aytaç Et Entegre San. Tic.A.Ş.	Çerkeş/Çankırı

Kaynak: TOBB (Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği) Envanter Kayıtları (Bilisayar Çıktıları), Ankara, 1993.

II. KIRMIZI ET SANAYİİ, KIRMIZI ET SANAYİİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. KIRMIZI ET SANAYİİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. Sorunlar

-Yıl içinde aylara göre düzenli olarak uygun fiyat ve yeterli miktarlarda büyük ve küçükbaş hayvan tedarik edilememektedir.

-Kasaplık hayvan bazı kalite kriterlerine ve standartlara sahip olmak zorundadır. Oysa ülkemizde bu zorunluluğa uyulmamaktadır.

-Et ve mamulleri üreten işletmeler tarafından çiftçiden hayvan alımlarında kaliteye göre fiyatlandırma yapılmamaktadır.

-Ülkemizde modern kesimhanelerde yapılan et üretim miktarı, toplam et üretiminin %50'si düzeyindedir. Diğer %50'lik kısım ise kontrolsüz olarak kırsal alanlarda denetimden yoksun kaçak kesimlerden oluşmaktadır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak bakımından tüm et üretiminin sağlık ve teknik denetimi altında gerçekleştirilmesi için gerekli organizasyonlar da kurulamamıştır.

-Türkiye’de et ve mamulleri sanayiinde kapasite kullanım oranları çok düşük ve ortalama %25 olup, yıllara ve büyük ya da küçükbaş hayvanlara göre %18 ile 30 arasında değişmektedir.

-Ülkemizde besin maddeleri alım gücü düşük olan toplumumuzda tüketimde alternatif kaynaklar arasındaki tercihlerin sanayii üretimi olan et ve mamullerine yönlendirilmesi yapılmamaktadır.

-Sanayiide karkas derecelendirme yapılmamakta, karkas standartları geliştirilip uygulanmamaktadır.

-Et ve mamulleri üretiminden tüketim aşamasına kadar soğuk zinciri kurulamamıştır.

-Kesilen hayvan teknolojik ve ekonomik olarak değerlendirilememektedir. Nitekim, kan, kemik, tırnak, boynuz, kıl ve bağırsak gibi yan ürünlerden sanayii kapsamında yararlanılmamaktadır.

-Ülkemizde et ve mamulleri sanayii sektöründeki işletmeler finansman sıkıntısı içindedirler.

-Ülkemizde sektör ve işletme düzeyinde üretim planlaması yapılmamaktadır. Bu nedenle de sektöre dönük plan hedeflerine uygun devlet destekleri gereğince yapılamamaktadır.

-Ülkemizde gıda sanayii ve toplumun beslenme politikaları bakımından gerekli olan gıda yasası günümüzde yasalaştırılamamış ve uygulamaya konulamamıştır.

-Ülkemizde et ve mamulleri sanayii ithalat ile ülke içi kaçak ve ilkel yöntemlerle yapılan üretimlerin haksız rekabetine karşı devletçe yeterince korunmamaktadır.¹⁰⁹

B. Çözüm Önerileri

-Hayvan yetiştiriciliğinde et ve mamulleri sanayii işletmeleri ile çiftçiler arasında sözleşmeli hayvancılığa geçilmesiyle bu sanayiinin kaliteli ve yıl

¹⁰⁹ Bingöl, A.g.e., s.44.

içinde düzenli olarak hayvan tedarik edememesi sorununu çözmek mümkün olacaktır.

-Ülkemizde kasaplık hayvanlar yaş, cinsiyet, besi durumu, randıman ve karkas ağırlığı ile kalitesi yönünden değerlendirilip, standartlar geliştirilerek yürürlüğe konulmalıdır.

-Et ve mamulleri sanayiine uygun olarak kasaplık hayvan yetiştiriciliği bakımından çiftçiyi teşvik etmek ve böylece karkas et veriminin yükseltilmesiyle sanayiide hammaddenin etkin kullanımı sağlanabilecektir. Bu amaçla çiftçinin hayvan alımlarında kaliteye göre fiyatlandırma uygulamasına geçilmelidir.

-Ülkemizde et ve mamullerinin sanayii düzeyinde kaliteli ve standart olarak üretimleri için kontrolsüz ve sağlıksız ortamlarda yapılan kaçak hayvan kesimleri önlenmelidir. Böylece et ve mamulleri sanayiince et ve mamulleri üretimi için talep edilecek hayvanların tedariki için planlama yapılabilecek ve uygulamaya konulacaktır. Sektörün korunarak geliştirilebilmesi için hayvan yetiştirme birlikleri, kooperatifler veya et bodları gibi organizasyonlar kurarak, hayvan yetiştiriciliği ve sanayiinin hayvan tedarik imkanları artırılmalıdır.¹¹⁰

-Ülkemizde et ve mamulleri sanayiinde mevcut kurulu kapasite imkanlarından çok az yararlanılması gerek işletmeler, gerekse ulusal ekonomi yönünden olumsuz etkiler yapmaktadır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak üzere et ve mamulleri sanayiinin işletme sermayesi ile ilgili sıkıntısı ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca canlı hayvan tedariki sıkıntısının çekilmemesi için kontrol dışı hayvan kesimleri önlenmelidir. Hayvan yetiştiriciliği teşvik edilmelidir

-Ülkemizde sanayi üretimi olan et ve mamullerinin tüketimini, özendirici tedbir ve yasal uygulamalar yürürlüğe konulmalıdır.

¹¹⁰ Bingöl, A.g.e., s.44.

-Ülkemizde kasaplık hayvanın standartları güncelleştirilerek, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi kasaplık hayvan kalite sınıfları belirlenip, karkas grading denilen karkas derecelendirmesi ve karkas standartları uygulanmalıdır. Böylece karkaslar standart parçalamaya tabii tutularak, standart şekilde parçalanmış taze et ürünleri üretilip pazarlanmalıdır.

-Et ve mamullerinin üretim-tüketim zincirinde soğuk ortamlarda muhafaza edilmeleri gereği ülkemizde yaygın ve yeterli kapasitelerde soğuk depo, soğutmalı nakli ve araçları ve deepfreez ile buzdolabı gibi soğuk zincir kurulmalıdır.¹¹¹

-Et ve mamulleri sanayiine entegre olarak yan sanayiciler ve biyoteknolojik sanayiler kurularak kesimi yapılan hayvanların et dışında yaklaşık olarak %45'ini oluşturan kemik, kan, turnak, boynuz,kıl ve bağırsak işlenerek değişik ürünler üretilmelidir.

-Et ve mamulleri sanayiinde finansman sıkıntısının giderilmesi için düşük faizli tarımsal kredilerin verilmesi gerekli görülmektedir.

-Ülkemizde et ve mamulleri üretim hedeflerinin bilimsel esaslara göre belirlenmesi ve bu amaçla iç ve dış pazar istekleri dikkate alınarak geniş kapsamlı üretim planlamasının yapılması gerekmektedir. Bu planlara göre hayvan yetiştiriciliği için yem, damızlık ve yatırım kolaylıkları gibi devlet desteklerini uygulamaya koymak mümkün olabilecektir.

-Ülkemizde gıda sanayii ve beslenme politikalarının oluşturulması bakımından gıda yasası ve yönetmeliklerinin çıkarılarak uygulamaya konulmaları gerekmektedir.¹¹²

-Ülkemizde et ve mamulleri sanayii için hayvan kesim yerleri ile imalathane niteliğindeki et malulleri üretim yerleri hijyenik ve teknik olarak gereğince denetlenememektedir. Bu konuda gelişmiş teknolojilerde çalışan

¹¹¹ Bingöl, A.g.e., s.44.

¹¹² Bingöl, A.g.e., s.44.

işletmelerin haksız rekabet nedeniyle zarara uğramalarının önlenmeleri için ilkel yöntemlerle faaliyet yapmakta olan imalathaneler sıkı şekilde denetlenmeli ve çalışmalarına hijyen ve teknik sınırlamalar getirilmelidir.¹¹³

---

¹¹³ Bingöl, A.g.e., s.45.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET İÇ VE DIŞ TİCARETİ

I KIRMIZI ET İÇ TİCARETİ

1. AB'de Et Pazarlaması

Tarımsal ürünler Toplulukta, genellikle piyasa şartlarına göre pazarlanmaktadır. Şöyle ki; piyasa fiyatı, önceden saptanan taban fiyatın altına düşmedikçe, piyasaya müdahale edilmemekte ve dolayısıyla herhangi bir alımda da bulunulmamaktadır.

Toplulukta et, üye ülkeler itibariyle değişik pazarlama sistemlerine göre değerlendirilmektedir. Buna göre bazı üye ülkelerde, canlı hayvanların yetiştiriciden kesimhanelere kadar ulaştırılmasında ve buradan da et olarak değişik pazarlama kanallarına iletilmesinde izlenen yol, ülkemizdeki uygulamaya bazı farklılıklarla benzemektedir.

Ancak burada kooperatifler kanalıyla ve sözleşmeye dayalı satış sistemine göre yapılan pazarlama uygulamaları üzerinde durulmasında yarar görülmüştür.

Toplulukta üye ülkelere göre, kooperatifler kanalıyla pazarlanan başlıca tarımsal ürünlerin toplam üretim (ürünler itibariyle) içindeki payı oransal olarak Tablo: 32'de gösterilmiştir.¹¹⁴

Tablo: 32
Toplulukta Ülkeler ve Ürünlere Göre Kooperatiflere Yapılan
Pazarlama Faaliyeti (1988) (% olarak)

Ülkeler	Domuz Eti	Sığır/Dana Eti
Portekiz-Belçika	15	-
Danimarka	98	44
Almanya	:	:
Yunanistan	2	5
İspanya	2	5
Fransa	78	30
İrlanda (1)	29	3
İtalya (2)	5	6
Lüksemburg	25	25
Hollanda	25	16
İngiltere	19.6	5

Kaynak: The Aricultural Situation in the Community 1990, Report.

Tablo: 32'den görüldüğü gibi, domuz ve sığır etinin pazarlanmasında Danimarka büyük bir potansiyel yaratırken, bunu Fransa izlemekte, Hollanda, İrlanda, İngiltere, İtalya büyük aralıklarla bunlardan sonra gelmektedir.

¹¹⁴ Karabağlı-Alpkent, A.g.e., s.73-74-75.

Tablo: 33
Bazı Hayvansal Ürünlerin Sözleşme Statüsüne Göre Pazarlanması
(1988) (% olarak)

Ülkeler	Domuz Eti	Sığır/Dana Eti
Portekiz	:	:
Belçika	55	90
Danimarka	0	0
Almanya	14-15	14-15
Yunanistan	:	:
İspanya	:	:
Fransa	32-33	32-35
İrlanda	:	:
İtalya	:	:
Lüksemburg	15	--
Hollanda	40	85
İngiltere	65	1

Kaynak: The Agricultural Situation the Community 1990, Report.

Tablo: 33’de, ette başta Belçika olmak üzere, Hollanda ve İngiltere’nin “Sözleşme” yoluyla pazarlamada büyük potansiyel oluşturduklarını, bunları ise sırasıyla Fransa, Almanya’nın izlediği görülmektedir. Böylece AB’de hayvansal ürünler büyük bölümünün bu iki sisteme göre pazarlanmaktadır.¹¹⁵

¹¹⁵ Karabağlı-Alpkent, A.g.e., s.73-74-75.

2. TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET PAZARLAMASI

Dengeli bir beslenmede gıda harcamalarının %30'u et ve et ürünlerine ayrılır. Et sadece yüksek protein, zengin mineral madde ve vitamin içerdiğinden dolayı değil, etin lezzet ve kokusunu olumlu yönde etkileyen yağlarından dolayı da tercih edilir. Daima en pahalı et parçası en iyi olan değildir. Alınacak et kullanılma amacına göre seçilmelidir. Burada kişinin tad anlayışı yanında, satın alma gücü de etin kullanılma amacına göre seçimini zorlar. Karkasın aynı yerinden alınan parçalar arasında da hayvanın türüne, yaşına, cinsiyetine, besi durumuna vs. göre tad ve kalite farklılıkları sözkonusudur. Bu nedenle et pazarlamasında et çeşitlerinin ve pazara sunuş şeklinin önemi büyüktür. Aşağıda et pazarlamasında önemli bazı noktalar vurgulanarak Türkiye'de kırmızı et olarak pazara sunulan etler ve pazara sunulmuş şekilleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Et Pazarlamasındaki Gelişmeler

Ülkemizde kırmızı et olarak ticareti yapılan kırmızı etler şu başlıklar altında toplanabilir:¹¹⁶

I. SIĞIR ETLERİ

1. Buzağı beyaz eti
2. Dana eti
3. Düve eti
4. Tosun eti

B. Ergin Sığır Etleri

1. Genç inek eti
2. Genç boğa eti

C. Yaşlı Sığır Etleri

1. Yaşlı inek eti
2. Öküz eti

2. Kuzu eti

3. Toklu eti
4. Koyun eti
5. Koç eti

III. KEÇİ ETLERİ

1. Sot oğlağı eti
2. Çepiç eti
3. Keçi eti
4. Erkeç eti

IV. MANDA ETLERİ

1. Malak eti

¹¹⁶ Sarıcan, A.g.e., s.80.

II. KOYUN ETLERİ

1.Süt kuzusu eti

2. Tosun eti

3. Genç manda eti

4. Yaşlı manda eti

Kasaplık hayvanların pazarlanmasında son yıllarda karkas ağırlığına göre ödeme ağırlık kazanmaktadır. Çünkü karkasın pazarlanmasında bazı avantajlar sözkonusudur. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir.

1.Kasaplık değeri karkas üzerinden canlı tahmine göre daha isabetlidir.

2.Karkasın gerçek değerine, bir diğer deyişle kalitesine göre ödeme yapılıp satın alınır.

3.Büyük et pazarlarında etin kullanılma amacına uygun karkas bölümleri satın alınabilir. Eğer kasaplık canlı hayvan satın alınmış olsaydı, amaca uygun kullanılmayan bölümler de satın alınmış olacaktır.

4.Kaliteli et ürünleri ve sucuk üretimi için gerçek ihtiyaca göre etin satın alınması, elde kalabilecek yağların et ürünleri içerisinde kullanılmasını önler.¹¹⁷

Etin kalite sınıflarına ayrılmasında etkili faktörleri de aşağıda gösterilmiştir.

Kasaplık hayvanın yaşı

Et rengi

Etlenme

Kemik rengi

Yağlanma ve yağ dağılımı

Etin yumuşaklığı

Et kalite özellikleri gözönüne alınarak etin satın alınmasında ve pazara sunulmasında izlenen yol şöyledir:

1-Tam karkas

2-Yarım karkas

3-Çeyrek karkas (Ön çeyrek, arka çeyrek)

4-Karkas bölümleri (But, kol, sırt, boyun, göğüs, diğer)

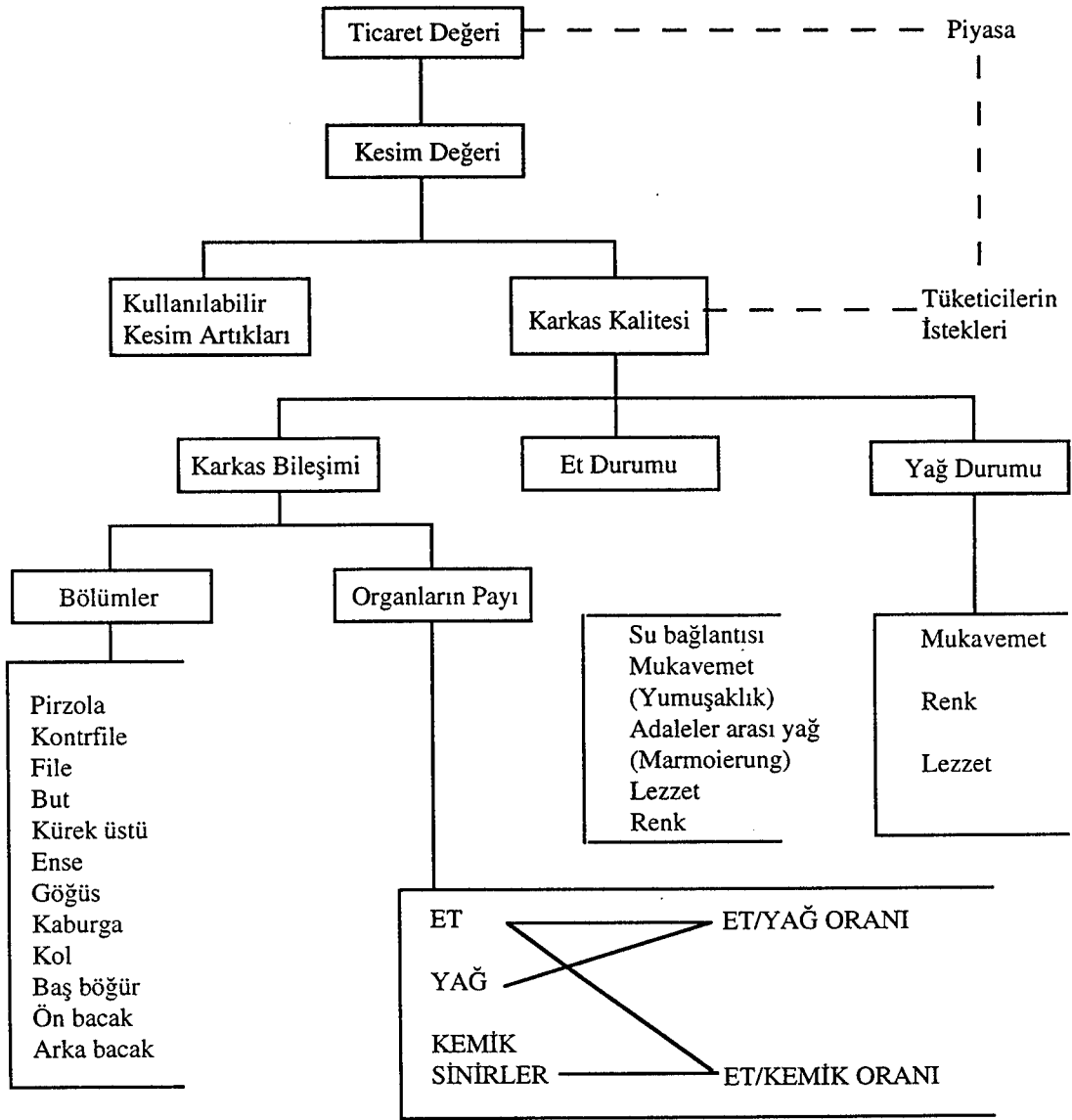
5-Porsiyonlanmış kemiklik ve kemiksiz et

6-Sakatat

Et pazarlamasında kalitesi oluşturan faktörler şema üzerinde tekrar gösterilmiştir.

¹¹⁷ Sarıcan, A.g.e., s.80.

Şekil 1: Karkas kalitesini etkileyen faktörler

Perakende satışlarda tüketiciler porsiyonlanmış kemikli ve kemiksiz parça eti tercih ederler. Çünkü mutfakta ayrıca porsiyonlamaya gerek kalmaz. ihtiyaç kadar istenilen kalitede et satın alarak fazla harcama da önlenmiş olur.¹¹⁸

Etlerin porsiyonlanarak pazara sunuş şekillerini şöyle sınıflandırabiliriz:

1-Bonfile: Büyükbaş hayvanlarda karın içinde böbrek yatağında belin iki yanında uzanan, iç yağlardan ve iç organ bağlantılarından arındırılmış gevrek yapıdaki, kemiksiz etin dilimlenmişidir.

2-Kontrfile: Büyükbaş hayvanlarda belin üst kısmında boyda boya uzanan ve omurlara yapışık olan kaslardan elde edilen yağlardan arındırılmış kemiksiz etin dilimlenmişidir.

3-Pirzola: Büyükbaş hayvanlarda sırt omurları bölgesinden dilimler halinde ayrılmış kemikli etlerdir (Kemiksiz olarak da hazırlanabilir).

4-Biftek: Büyükbaş hayvanlarda vücudun yumuşak bölgelerinden yağdan arındırılmış olarak dilimler halinde hazırlanan etlerdir.

5-Külbastı: Küçükbaş hayvanlarda bifteklilik etlere verilen addır.

6-Antrkot: Büyükbaş hayvanlarda göğüs omurlarına dıştan yapışık olarak aşağıda uzanan kemiksiz etin dilimlenmişidir.

7-Kontrnuar: Büyükbaş hayvanların but kısmının art diz ekleminden dıştan aşağıya uzayan yassı şekildeki et parçasıdır.

8-Yumurta: Büyükbaş hayvanların but kısmında diz eklemine iç kısmından aşağı doğru yumurta şeklindeki et parçasıdır.

9-Tıraç: Büyükbaş hayvanların but kısmında diz ekleminden kalça eklemine kadar olan ve iç kısmında bulunan et parçasıdır.

10-Sokum: Büyükbaş hayvanların kalça kemiğinin dış kısmında bulunan yuvarlak şekildeki et parçasıdır.

11-Boşluk: Küçük ve büyükbaş hayvanların göğsün yukarı kısmındaki kemiksiz ettir.

12-Şişlik: Gövdenin yumuşak etlerinden kuşbaşından biraz daha büyükçe hazırlanmış küçük parça etlerdir.

13-Kıyma: Her türlü etin kıyma makinasından bir veya daha fazla geçirilmesi ile hazırlanan, içindeki yağ miktarına göre yağsız, orta yağlı ve yağlı olarak adlandırılan, parça et özelliğini kaybetmiş etlerdir.¹¹⁹

¹¹⁹ Sarıcan, A.g.e., s.82-83-84.

Tüketime sunulan etler iki şekilde pazarlanır:

-Taze

-Dondurulmuş.

Ülkemizde dondurulmuş et satışı henüz yaygınlaşmamıştır. Et sanayiinin sürekli üretimi sürdürebilmesi, üretilen etin tüketilmesine bağlıdır. Taze et tüketimindeki aksamalar taze et dağıtım ve depolanmasında sorunlara yol açabilir. Taze etin depolama süresi $-1,4^{\circ}\text{C}$ 'de en çok 45-60 gün olduğuna göre, depolama $0-4^{\circ}\text{C}$ arasında yapılırsa etin dayanma süresi daha da kısalabilir. Bu süre içinde tüketilemeyen et bozulur. Taze et dağıtım ve pazarlaması ancak bu anılan koşulda başarı sağlayabilir. Bunun dışında, dağıtımdaki tıkanıklığın zarara yol açmaması için etin dondurulması ve dondurulmuş et dağıtım ve satışının gündeme gelmesi kaçınılmazdır.¹²⁰

Türkiye'de et pazarlaması kendi kendine organize olmuş, organları yüzyıllar geleneğine göre oturmuştur. Bu pazar biri tüketime, öbürü üretime dönük olarak iki yönlüdür. İki yönün ortasında et ve mamulü işletmeleri ile komisyoncu ve toptancı kasaplar yerleşmiştir. Pazarın tüketim ve üretim katları talep olarak heterojen ve çok kalabalıktır. Bu katların birleştiği yerde bulunan et işletmecileri ile komisyoncu ve toptancı kasaplar az ve daha homojendir. Bu haliyle et endüstrisi pazarı, uçları birleşik iki açık yelpaze görünüşündedir. Bu yapı, pazarın orta katına, kuvvetli bir oligopol egemenliği imkanı vermektedir. Ancak pazarın yapısı, bu egemenlik imkanını, arz azalması olaylarında üretim pazarına; pazar tercihinin ve adam başına reel gelirin değiştiği dönemlerde de tüketim pazarına kaydırma kabiliyetine sahiptir.¹²¹

¹²⁰ Sarıcan, A.g.e., s.82-83-84.

¹²¹ Türkiye Ekonomisinde Et ve Yavru Etleri Semineri, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği, İstanbul, 1965, s.16.

A. Et Pazarlama Kanalları

Türkiye’de başlıca üç pazarlama sistemi işlemektedir.

-Bunlardan birincisi uzun zincirli olanıdır. Arz ünitesi olarak yetiştirici-canlı kilo ve et üreticisi olan besici- çeşitli sebeple hayvan satıcısı olan tarımcı aile babası veya zürratoplayıcı-komisyoncu- (mezbaha)-toptancı kasap, perakendeci kasap veya et mamulü işletmecisi zinciri, büyük şehirlerde, özellikle İstanbul’da işlemektedir.

-İkinci zincir, daha kısa olanıdır. Bu; arz ünitesinin bizzat kendisi ya da arz ünitesi -perakendeci kasap zinciridir. Küçük şehirler, kasaba ve küçük topluluklar et üretim sistemidir.

-Üçüncüsü Et ve Balık Kurumu’nun temsil ettiği üretici-işletme-toptancı kasap zinciridir.¹²²

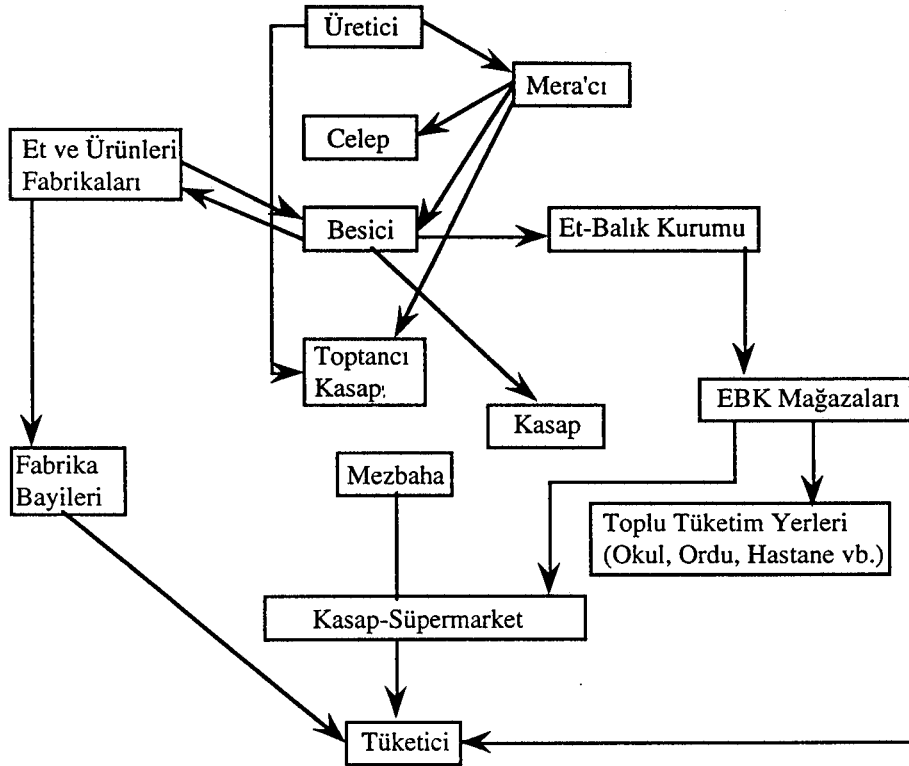
Et fiyatları, piyasada herhangi bir müdahale olmadan belirlenmektedir. Bu nedenle üreticimiz pazarlama gücünden yoksun bulunmaktadır. Ancak, EBK piyasaya belirli bir fiyatla alıcı olarak girerek piyasada düzenleyici olma fonksiyonunu yerine getirmektedir.¹²³

Aşağıdaki şekilde ülkemizde et pazarlama kanalları gösterilmiştir.

¹²² Türkiye Ekonomisinde..., A.g.e., s.17.

¹²³ Uysal-Mazgit, A.g.e., s.66.

Şekil 2: Et pazarlama kanalları

Şekilde de görüleceği gibi et pazarlama organizasyonu karmaşık bir yapı göstermekte ve sağlık koşulları yönünden yeterli olmayan bir pazarlama ağı bulunmaktadır.

B. Kırmızı Et Standardizasyonu

Bildiğimiz gibi, ülkemizin Avrupa Topluluğu'na üye olması temel politika olarak benimsenmiş olup geleceğe dönük plan ve programlarda da bu hedef gözönünde tutulmalıdır. Artık günümüzde bir sanayi kurulacağı zaman, bu sanayi Avrupa Pazarlarının da taleplerini dikkate almakta, pazarların taleplerini karşılayabilmek için o pazarlarda yer bulmak üzere araştırmalarını yapmaktadır. Pazar taleplerinin kalite açısından teknik dile tercümesi standartlardır. Sanayiici imalatını hangi standarda göre yapmışsa, mamulleri de o standartların geçerli olduğu pazarlarda tüketici isteklerini karşılayabilmekte, fiyat ve

standartta belirlenen kalite yönünden de uygunsuzsa, kendisini kabul ettirebilmektedir.¹²⁴

Özellikle 20.yüzyılda hemen bütün ülkeler standartlaşma çalışmalarını önemli ölçüde geliştirmişlerdir. Böylece, teknolojik gelişmeye paralel olarak milletlerarası bir standardizasyon kültürü meydana gelmiştir. Bugün, her ülkenin, bir taraftan ekonomik, sosyal ve kültür yapısına uygun milli standartlarını geliştirmesi, diğer taraftan da dışa açık ekonomik sistemin gereği olarak milletlerarası standartların geliştirilmesi uygulamada büyük yararlar sağlamaktadır. Bu nedenle, milletlerarası ulaşım, haberleşme ve ticaretle teknik bir dil olarak kullanılan standardizasyonun toplumların refah artışına da doğrudan etkisi olmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin ticari ilişkileri olan ülkelerle standardizasyon ve kalite belgeleme konularında işbirliğinin geliştirilmesi de ihracattan ve ithalattan beklenen yarar açısından önemli olmaktadır. Belirtilen bu özellikleri itibarıyla standardizasyon ve kalite belgeleme sisteminin; serbest ekonomi uygulaması çerçevesinde yerli sanayinin korunmasına, ihracatın gelişmesiyle döviz dengesinin temeli olan dış ticaret dengesinin sağlanmasına ve toplumun refahının yükselmesine doğrudan destek sağlanması nedeniyle sonuçta milli ekonomi açısından da optimum yarar elde edilmiş olacaktır.¹²⁵

Ülkemizde standard hazırlama görevi, Türk Standartları Enstitüsü tarafından yerine getirilmektedir. İlk kuruluş adımı, 1954 yılında Türkiye Odalar Birliği bünyesinde atılmış, 22 Kasım 1960 günü Resmi Gazete'de yayımlanan 132 sayılı kanun ile bugünkü tüzel kişiliği haiz ve özel hukuk hükümlerine göre idare edilen bir kamu kurumu niteliğini kazanan Türk Standartları Enstitüsü, kuruluşundan bugüne kadar çeşitli ihtisas dallarında 6319 Türk Standardı hazırlamış ve ülke ekonomisinin istifadesine sunmuştur.

¹²⁴ Mehmet Yılmaz Arıyörük, "Türk Süt ve Et Sanayinin Geleceği", Et ve Süt Üretiminde Dünya Standardizasyonu ve Türkiye'de Durum Semineri, Set-Bir Yayınları, 15.2.1989, Ankara, s.99-100.

¹²⁵ Arıyörük, A.g.e., s.99-100.

Bu standartlardan 25 adedi ve mamulleri, 17 adedi süt ve mamulleri 47 adedi de bunların deney metotları ile ilgilidir.¹²⁶

Türk Standardları Enstitüsü, Milletlerarası Standardizasyon Teşkilatı (ISSO) ve Milletlerarası Elektroteknik Komisyonu (ICE)'nun tam üyesidir. Bu sıfatıyla milletlerarası standard çalışmalarında Türkiye'yi temsil etme yetkisine sahip müessesedir. ISO'nun Konsey ve İcra Kurulu üyesidir. Milletlerarası standartların hazırlanmaları sırasında ya doğrudan teknik komite çalışmalarına katılmakta veya teknik komite çalışmalarına iştirak edilmediğinde standardın ülkemiz şartlarına uyup uymadığı hususu değerlendirilip görüş bildirilmektedir. Ayrıca, Enstitümüz, ülkemizin Avrupa Topluluğu'na üye olma doğrultusundaki teşebbüslerine paralel olarak, Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN/CENELEC)'ne üye olmak için çalışmalara girmiş ve buradan gelmeye başlayan hazırlanma aşamasındaki tasarılarla ilgili görüşlerini bildirmeye başlamıştır. TSE, iki buçuk yıldır fiili üyedir.¹²⁷

Türk Standardları Enstitüsü ISO'nun 20 teknik komite ve 30 alt komitesine tam üye durumunda olup bu komitelerin standard hazırlama çalışmalarına aktif olarak katılmaktadır. ISO'da gıda maddeleri ile ilgili standard hazırlama çalışmaları sekreteryasını Macaristan'ın yaptığı TC 34 tarafından yürütülmektedir ve 33 ülke TC 34'ün tam üyesi durumundadır. TC 34'e bağlı SC 6 tarafından Et ve Et Ürünleri ile ilgili standard hazırlama çalışmaları sürdürülmekte bu komitelerin sekreteryasını ise Hollanda yürütmektedir. ISO tarafından bugüne kadar et ve mamulleri ile ilgili 20 adet deney metodu standardı hazırlanmıştır.

Kırmızı et standartlarının, uluslararası ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelere hazırlanmış standartlara dayandırılması potansiyel pazarlama faaliyetlerine olumlu etkileri olacaktır.¹²⁸

¹²⁶ Arıyörük, A.g.e., s.99-100.

¹²⁷ Arıyörük, A.g.e., s.99-100.

¹²⁸ Arıyörük, A.g.e., s.99-100.

II KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİ

3. AB'DE KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİ

A. İthalat

Birlik, et ihtiyacını, bir yandan üye ülkelerarası ticaret öte yandan ise, 3. ülkelerden yaptığı ithalatla karşılamaktadır. Bu arada gerek iç, gerekse dış kaynaklı ithalatta, belirli standartlara uyma zorunluluğu vardır. Yıllara göre et ithalatı Tablo: 34'te gösterilmiştir.¹²⁹

Tablo: 34

AB'nin Canlı Hayvan (Et Eşdeğeri) ve Et İthalatı (İç ve Dış) (1000 Ton)
(Rakamlar Yuvarlaklaştırılmıştır)

	Topluluk İçi			Değişim %		Topluluk Dışı			Değişim %	
	1985	1989	1990	1985	1989	1985	1989	1990	1985	1989
Sığır										
Canlı	618	679	667			141	201	203		
Et	1127	1220	1362			302	192	190		
Toplam	1745	1899	2029	2.1	6.8	443	396	393	-2.8	-0.8
Domuz										
Canlı	477	440	476			15	11	11		
Et	1198	1555	1610			97	59	33		
Toplam	1675	1995	2076	4.5	4.1	112	70	44	-11.1	-37.1
Koyun-keçi										
Canlı	50	83	124			45	54	60		
Et	80	148	158			201	200	222		
Toplam	130	231	282	15.5	22.1	246	254	282	0.8	11.0
Sakatat										
(Sığır,koyun keçi,domuz	173	232	225	7.6	-3.0	203	104	%	-15.4	-7.7

Kaynak: External, EC 1985, 1989-90.

¹²⁹ Karabağlı, A.g.e., s.82.

Tablo: 34'den görüleceği gibi, toplam et ve et ürünleri ithalatının son 3 yılın ortalamasına göre %77'si üye ülkeler, geri kalan %23'ü ise 3. ülkelerden yapılmıştır. Birliğin sığır ve domuz etinde yeterli üretime sahip olması, 3. ülkelerden yapılan ithalatın, oldukça düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Özellikle Birlik dışı domuz eti ithalinin giderek daha da azaldığı gözlenmektedir. Koyun-keçi etinde yeterlilik oranının yaklaşık %82 civarında oluşu, özellikle 3. ülkeler menşeli ithalatın giderek artmasına yol açmaktadır.¹³⁰

Öte yandan Batı Avrupa'da, kuzu etinin doğal ve sağlıklı bir besin olduğu yolunda, giderek artan bir anlayışın varlığı söz konusudur. Nitekim, Topluluk içi ithalatın yarısından fazlasının, 3. ülkeler menşeli ithalatın ise yarısına yakın miktarının kuzu eti (taze, soğutulmuş, dondurulmuş) olması bu görüşü güçlendirmektedir. 3.ülkelerden yapılan dondurulmuş kuzu eti (karkas, yan karkas) ithalatının yaklaşık %96'sı Yeni Zelanda'ya aittir. Bu durum dondurulmuş koyun eti için de hemen hemen geçerlidir.¹³¹

Topluluk dışından ithal edilen sakatatın (dondurulmuş) büyük bölümü Güney Amerika ülkeleri, ABD ve kısmen de Doğu Avrupa kaynaklıdır. Bu arada değişik şekillerde (tulanmış, salamura, kurutulmuş, füme halinde) işlenen ürünlerin ithalatı ise hemen hemen üye ülkelere dönüktür.

Topluluk, etleri, gerek iç, gerekse dıştan olsun, dondurulmuş, taze veya soğutulmuş halde ithal edilmektedir.¹³²

B. İhracat

Topluluk, giderek artan ve talep fazlalığı yaratan üretimin değerlendirilmesi için, bir yandan ihracatı geri ödeme (ihracat iadesi) yoluyla desteklerken, öte yandan da özellikle sığır eti ile dişi koyun sayısını, belli bir

¹³⁰ Karabağlı, A.g.e., s.83-84.

¹³¹ Karabağlı, A.g.e., s.83-84.

¹³² Karabağlı, A.g.e., s.83-84.

miktarla sınırlamakta ve dolayısıyla müdahale mekanizmasına bu çerçevede işlerlik kazandırmaktadır. Başka bir deyişle, ancak belirlenen maksimum miktarlar için, fiyat ve dolayısıyla pazar garantisi vermektedir.¹³³

Canlı hayvan (et eşdeğeri) ve et ihracatı yıllara göre Tablo: 35'te gösterilmektedir.

Tablo: 35'den de anlaşılacağı gibi, gerek üye ülkelerarası, gerekse 3.ülkelere yönelik canlı hayvan (et eşdeğeri) ve et ihracatı, ithalata kıyasla daha fazladır. 3.ülkelere yapılan ihracatta sığır eti ağırlık taşırken, bunu kümes hayvanlarıyla domuz eti izlemektedir. Koyun-keçi eti üretiminin yeterli düzeyin altında kalması ise, ihracatın yok denecek kadar az olmasına yol açmıştır. Topluluk, Amerika'dan Japonya'ya kadar dünyanın çeşitli bölge ve ülkelere et ihraç etmekte ve bunda da sığır etine ağırlık verilmektedir. Başta eski Sovyetler Birliği olmak üzere Polonya, Romanya, Yugoslavya, Ortadoğu ülkeleri, Kuzey Afrika, Mısır, öteki bazı Afrika ülkelerinin bu kapsamda yer aldıkları söylenebilir. Bu arada özellikle sığır ve domuz etinde görülen üretim fazlalıklarının ihracatını teşvik amacıyla 'geri ödeme' (ihracat iadesi) sistemi yıllardan beri uygulanmaktadır. Buna göre sığır eti için 1985 yılında 1.339 milyon ECU (1 milyar dolar), 1989'da 1.343 milyon ECU (1.380 milyon dolar) ve 1990'da ise 977 milyon ECU (1.244 milyon dolar)'luk 'ihracat iadesi' ödemesi yapılmıştır. Domuz eti ihracatı için sağlanan destek 1985'de 103 milyon ECU (579 milyon dolar), 1989'da 199 milyon ECU (219 milyon dolar) ve 1990'da 151 milyon ECU (192 milyon dolar) olmuştur. Bu yolla stoklarda önemli düşüşler sağlanarak bütçenin yükü hafifletilmiştir.¹³⁴

¹³³ Karabağlı, A.g.e., s.85-86.

¹³⁴ Karabağlı, A.g.e., s.85-86.

Tablo: 35

AT'nun Canlı Hayvan (Et Eşdeğeri) ve Et İhracatı (İç ve Dış) (1000 Ton)
(Rakamlar Yuvarlaklaştırılmıştır)

	Topluluk İçi			Değişim %		Topluluk Dışı			Değişim %	
	1985	1989	1990	1989	1990	1985	1989	1990	1989	1990
	1985	1989	1990	1985	1989	1985	1989	1990	1985	1989
Sığır										
Canlı	562	610	659			144	62	69		
Et	1175	1505	1373			591	851	647		
Toplam	1737	2115	2032	3.5	0.8	735	913	716	5.6	-21.6
Domuz										
Canlı	469	495	477			--	--	11		
Et	1159	1564	1630			174	229	237		
Toplam	1628	2159	2107	6.0	2.3	174	229	248	7.1	8.3
Koyun-keçi										
Canlı	49	81	117			--	2	3		
Et	83	50	153			4	4	4		
Toplam	132	231	270	15.0	16.9	4	6	7	10.7	16.7
Sakatat										
(Sığır, koyun										
keçi, domuz)	204	256	251	5.8	-2.0	20	26	54	6.8	107.7
Et ve sakatat										
(Tuzlanmış,										
salamura										
edilmiş,										
kurutulmuş										
veya füme										
halinde	276	387	401	8.8	3.6	12	22	25	16.4	13.6

Kaynak: External Trade, EC 1985, 1989-90.

4. TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİ

A. İthalat

Et ithalatı, özellikle 1984 yılında başlamış, 1985 yılında ani bir sıçrama göstermiş ve önemli boyutlara ulaşmış, 1986 ve 1987 yıllarında tekrar düşmüş 20 bin ton/yıl mertebesinde kalmıştır. 1986 yılındaki düşüşün başlıca sebebi ithalata uygulanan 250 \$/ton tutarındaki fonun 1.4.1988'de \$/ton mertebesine kadar çıkarılmasıdır.¹³⁵

Tablo: 36
Et İthalatı

Yıllar	Canlı Hayvan (Baş)	Et ve Mamulleri (Ton)
1984	1.100.381	736
1985	1.076.472	38.222
1986	1.610.090	24.790
1987	3.242.190	22.739
1988	1.565.538	12.237

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı 1989.

Et ithalatının fiyatların düşürülmesi veya sabit tutulmasında etkili olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Et ithali için yapılan ödemeler, 1985'de 42 milyon, 1989'da 5,4 milyon, 1990'da ise 14 milyon dolar olmuştur.¹³⁶

¹³⁵ DPT-Kırmızı Et Sanayi..., A.g.e., s.40.

¹³⁶ Karabağlı, A.g.e., s.107.

İthalatın büyük bir kısmını canlı hayvanlar teşkil etmekte ve besicilerin besi materyali olarak yeterli miktarda kültür ırkı ve melezlerini yurt içinden bulmakta zorlanmaları ve yurt dışından zaman zaman daha ucuz materyal temin edebilmesinden kaynaklanmaktadır.¹³⁷

a. İthalat Nedenleri

1980 yılından sonra ülke içinde talep fazlalığı nedeniyle sürekli artan hayvansal ürün fiyatlarını belli bir seviyede tutabilmek ve iç pazarları düzenlemek amacıyla et ve et ürünleri ithalatı yapılmıştır.¹³⁸ Kırmızı et üretiminin yıl içerisindeki dağılımının dengesizliği et sanayiini düzenli olarak hammadde teminini olanaksız kılmaktadır. Bu dengesizlik ve et fiyatlarının artışını yavaşlatma arzusu canlı hayvan ithalatını gündeme getirmiştir. İthalat yoluyla üretim açığının ve fiyatlarının dengelenmesi amaçlanmıştır.

b. İthalatın Etkileri

b.a. Olumlu Etkileri

Et ithalatı, hayvancılığın derlenip toparlanmasına ve üretici tüketici zinciri arasındaki bir takım farklılıkların düzeltilmesi yönünde telif edici, ıslah edici ve teşvik edici bir rol oynamıştır. Et sanayiine düzenli olarak kısmen hammadde teminini sağlamıştır. Ülke içinde tam olarak karşılanamayan et talebinin bir ölçüde karşılanmasında olumlu etki yapmıştır.

¹³⁷ DPT- Hayvancılık Özel ..., A.g.e.,s.72.

¹³⁸ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.208-211.

b.b. Olumsuz Etkileri

Et ve et ürünlerinin liberasyon listesinde yer almasından sonra bu ürünlerin ithalatıda önem kazanmış ve bu durumdan hayvancılığımız olumsuz yönde etkilenmiştir.¹³⁹ İthalat uzun vadede et fiyatlarındaki artışı önlediği söylenemez. İthalat başlangıçta fiyatlardaki yükselmeye engel olmuştur. Fakat besi maliyetindeki sürekli artışa karşılık et fiyatlarının artmaması çok sayıdaki besicinin üretimden vazgeçmesine neden olmuştur. Bu nedenle de kısa süre sonra fiyatlar yeniden yükselmeye başlamıştır.¹⁴⁰ Özellikle son yıllarda bu ürünlerden alınan gümrük ve fonların kaldırılmış olması veya önemli ölçüde azaltılması nedeniyle ithalatta büyük bir artış gözlenmektedir. İthalatdaki artış, özellikle küçük kapasiteli işletmelerin rekabet şansını azaltmış ve hayvancılık kesiminden atıl kapasitenin yükselmesine sebep olmuştur.¹⁴¹

B. İhracat

Hayvancılığımızın bugünkü durumu ve kişi başına et tüketiminin düşüklüğü nedeniyle canlı hayvan ve et ihraç edilmemesi gerekir. Ancak piyasa ekonomisinin uygulamaya çalışıldığı bir ortamda, yasaklama ile bir yere varılamayacağı da bir gerçektir. Tutarlı bir hayvancılık politikasıyla yüksek verimli kültür ırklarının hızla yaygınlaştırılması ve buna paralel olarak da pazarlama imkan ve şartlarının yaratılmasına ciddi şekilde ağırlık verilmelidir.¹⁴²

¹³⁹ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.208-211.

¹⁴⁰ Hayvancılık 2000, A.g.e., s.39.

¹⁴¹ Bingöl, A.g.e., s.108.

¹⁴² Karabağlı, A.g.e., s.106.

Tablo: 37
Türkiye'nin Canlı Hayvan ve Kırmızı Et İhracatı

Yıllar	Canlı (Baş)	Et (Ton)
1980	934.025	5.593
1981	1.960.828	26.419
1982	2.559.694	56.727
1983	2.629.367	57.601
1984	2.644.611	64.390
1985	2.697.281	45.918
1986	3.236.843	41.584
1987	2.985.163	29.756
1988	3.272.235	23.063

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı 1989.

Tablo: 37'de verilen kırmızı et grubu canlı hayvan-et ihracatında, koyun keçi gibi küçükbaş hayvanların payı %60-85 arasında değişirken, 1988 yılında bu rakam %95'in üzerine çıkmıştır.¹⁴³ Yine ihracatın önemli bir bölümü canlı hayvan şeklindedir. Et ihracatı 1981 yılından sonra artma eğiliminde olan düzenli bir seyir göstermişse de 1987 yılında bir azalma söz konusudur. Bu durgunluk eğiliminin giderilmesi için 1986 yılında 100 dolar/ton olarak destekleme ve fiyat istikrar fonu sübvansiyonu 170 dolar/ton'a yükseltilmiştir.¹⁴⁴

¹⁴³ Anonymous 1990/b, DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1989, Yayın No: 1405, Ankara.

¹⁴⁴ Tuncer Maçinli, "Et ve Et Mamulleri Sektörü ve İhracat Potansiyeli", İGEME, Forum Dergisi, Yıl: 2, Sayı:7, 1988, s.29-34.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yakınlık, koyun eti ihracatında nispeten rekabet sağlamasına karşılık, sığır etinde AB sübvansiyonundan dolayı rekabet sözkonusu değildir. Buna ilaveten, yurt içinde de ithal etten dolayı hayvancılık ve et sanayimizin gelişmesi engellenmektedir.

Et ihracatımızın büyük kısmını küçük baş hayvan eti oluşturmaktadır. Ülkeler itibariyle ihracat incelendiğinde, İran, Irak, Suudi Arabistan, Ürdün, Cezayir, Kuveyt ve Libya'nın belli başlı alıcı ülkeler olduğu gözlenmiştir. En büyük alıcı olan İran'ın 1982 yılından başlayarak, Irak'ın ise 1986 yılından itibaren alımlarını azalttığı görülmektedir.

Bunun en büyük nedenlerinden birisini, Türkiye'nin fiyat rekabetini nisbeten kaybetmiş olmasıdır. Bunun yanısıra İran-Irak savaşı da bu düşüşün sebebi olarak izah edilebilir. Sığır eti ihracatında da İran ve Irak başı çekmiş fakat 1984 yılından başlayarak alımlar büyük düşüş kaydetmiştir.¹⁴⁵

Bu grup içerisinde en önemli yere sahip olan koyun türü hayvanların etleri 1988 yılı 11 aylık dönemde bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık %2 azalma ile 41.651 bin \$'dan 40.886 \$'a düşmüştür. Bu azalmaların başlıca nedenlerini aşağıdaki şekilde izah etmek mümkündür.

Önemli Olan Ekonomik Dalgalanmalar

Koyun eti ihraç pazarlarımızda ilk sırayı alan İran ve Irak'ın savaş halinde olmaları nedeniyle alımlarını azaltmaları, yine önemli pazarlarımızdan olan Lübnan'daki iç çatışmalar 1980'li yıllardan bu yana ihracatımızın düşmesine sebep olmuştur. Her ne kadar İran-Irak savaşı sona ermiş ise de muhtemel olumlu etkilerin ihracatımıza yansımaları için zamana ihtiyaç bulunmaktadır.¹⁴⁶

İthalatçı Ülkelerdeki Ekonomik Sorunlar

Et ihraç pazarımızı oluşturan Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin ekonomisi genelde petrol ürünlerine dayalıdır. Son yıllarda dünya petrol fiyatlarında görülen düşmeler, sözkonusu ülkelerin döviz girdilerinin azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu ülkeler ekonomik tedbirler alma yoluna gitmiş ve bu

¹⁴⁵ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.47.

¹⁴⁶ Maçinli, A.g.e., s.110.

çerçeve de ithalatlarını kısıtlama ve bu arada daha ucuz et temin etme yolunu tercih etmişlerdir.

Bu durum daha düşük fiyattan mal satan Avustralya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelerin pazarlara etkin bir şekilde girmelerini ve anılan piyasalarda söz sahibi olmalarını sağlamıştır.¹⁴⁷

Radyasyon

1986-1987 yılları içerisinde radyasyon nedeniyle S.Arabistan, Kuveyt ve diğer Körfez ülkeleri et ithalatında olumsuz yönde etkileyen tedbirler almışlardır. Ancak bu etkilerin giderek azaldığı görülmektedir.

Canlı Hayvan İhracatı

Alıcı ülkelerin daha kârlı kabul ettikleri ve yan ürünlerinden (deri, bağırsak, sakatat vs.) faydalanmak amacıyla canlı alıma ağırlık vermeleri de et ihracatımızı olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁴⁸

a. İhracatı Teşvik Tedbirleri

İhracat ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Tedbirlerini şöylece sıralayabiliriz:

-Vergi resim ve harç istisnası,

-Gümrük maliyetleri döviz tahsisi

-1615 sayılı, Gümrük Kanunu'nun 118. maddesi gereğince geçici kabul yolu ile yapılacak ihracatta gümrük muafiyeti döviz tahsisi

-İhracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlere tanınan gümrük muafiyeti döviz tahsisi ve vergi, resim ve harç istisnası

-Konut fonu muafiyeti

-İhracat karşılığı dövizlerde mahsup

¹⁴⁷ Maçinli, A.g.e., s.110.

¹⁴⁸ Maçinli, A.g.e., s.110.

-Destekleme ve fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler

Bu teşvik tedbirlerini kendi aralarında iki gruba ayırabiliriz:

A-İhracatı teşvik belgesi alınması kaydıyla yararlanılan ihracatı teşvik tedbirleri

-Gümrük muafiyeti döviz tahsisi

-Geçici kabul esaslarına göre ihracat

-İhracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetler

-Konut fonu muafiyeti

-İhracat karşılığı dövizlerden mahsup

B-İhracatı teşvik belgesi aranmaksızın ilgili kurum ve kuruluşlarca otomatik olarak uygulanan ihracatı teşvik tedbirleri

-Vergi resim ve harç istisnası

-Destekleme ve fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler.

Birinci gruba giren İhracatı Teşvik Tedbirlerinden yararlanabilmek için Devlet Planlama teşkilatı Müsteşarlığına müracaat ederek İhracatı Teşvik Belgesi alınması gerekmektedir.

İhracatı Teşvik Belgesi: İhracatçının 89/2 sayılı Tebliğ eki bilgi ve belgelerle müracaatı üzerine Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca ihracatçı adına düzenlenen bir belgedir. Bu belge üzerinde belirtilen Teşvik Tedbirlerini ilgili kurum ve kuruluşlar herhangi bir incelemeye tabi tutmadan belgede belirtilen şartlara göre uygulamak durumundadır. Ancak tereddüt halinde konu Devlet Planlama Teşkilatına intikal ettirilir.

İhracatçı Teşvik Belgesi global olarak muhtelif mamullerin ihracatı ve bu mamullerle ilgili muhtelif hammaddelerin ithali için döviz tahsisini içerebileceği gibi, proje bazında belirli mamullerin ihracı ve yine belirli hammaddelerin ithali içinde düzenlenebilir. Yani hem global hem de proje bazında düzenlenebilir.

İhracatı Teşvik Belgesi'nde taahhüt tutarı, süresi, döviz tahsisi yapılmış ise, miktarı ve oranı, döviz tahsisi yapılmamış ise belgenin ne için düzenlendiği ve ilgili karar ve tebliğin ilgili maddeleri belirlenir.

İhracatı Teşvik Belgesinin düzenlenmesi esnasında ihracatçının müracaatı üzerinden ön inceleme yapılarak belge verilir. Esas inceleme taahhüt hesaplarının kapatılması esnasında yapılmaktadır.¹⁴⁹

b. Et ve Et Ürünleri İhracatında Uygulanan Teşvikler

Mevcut ihracatı teşvik karar ve tebliğlerine göre et ve mamullerinin ihracatında uygulanan teşviklerde diğer sektörlere göre bir ayrıcalık bulunmamaktadır. Bilindiği gibi sektörel teşviklerin yer aldığı vergi iadesi 1.1.1989 tarihinden itibaren kaldırılmış bulunmaktadır.¹⁵⁰

b.a. Vergi, Resim ve Harç İstisnası

İhracatın teşvik amacıyla; ihracatın ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanında kullanılmak şartıyla, bankaların kullandığı krediler; banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga resmi, hal rüsumu ve harçlardan 1968 yılından itibaren (5/10649 karar) istisna edilmiştir. 1970 yılında 7/1117 sayılı karar ile bu istisna yeniden düzenlenmiş, 85/9353 sayılı karar ile, ihracata vergi, resim ve harç istisnası belli bir sistematige kavuşturulmuştur. Daha sonra bu istisnaya, bazı eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır. İhracatın ve döviz kazandırıcı diğer faaliyetlerin finansmanında kullanılmak kaydıyla Merkez Bankası ve Bankaların kullandıracağı krediler (prefinansman ve döviz kredileri dahil) bu ve diğer kuruluşların yaptıkları tüm hizmet ve işlemler dolayısıyla aldıkları paralar, ihracatı teşvik belgesine göre yapılacak ithalat, ihracat karşılığı ödenecek vergi iadeleri ile ihracatla ilgili bütün işlemler de düzenlenen kayıtlar; banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga resmi, hal rüsumu ve

¹⁴⁹ Maçinli, A.g.e., s.120-121.

¹⁵⁰ Hasan Mollaoğulları, "İhracat Politikamız İçinde Sektörel Teşvikler ve İhracatı Teşvik Tedbirleri", *Türk Süt ve Et Sanayinin Geleceği Semineri*, Set-Bir Yayınları, 15.2.1985, Ankara, 118-119.

harçlardan istisna edilmiştir.¹⁵¹ Bu teşvik sistemi, ihraç edilen bütün mamullere uygulanmaktadır. İhracatı teşvik belgesi bulunsun veya bulunmasın ihraç edilen bütün mamullere uygulanmaktadır.¹⁵²

b.b. Gümrük Muafiyeti

Et ve süt mamullerinin ihracatında en önemli girdi ambalaj malzemesinde olmaktadır. Ambalaj malzemelerinin ithali ile gümrük, vergi, resim ve bütün fonlardan muaf olarak ithal edilebilmektedir. Ayrıca hammadde veya yardımcı madde girdisi var ise bunlarada gümrük muafiyeti uygulanmaktadır.

Bunun dışında bu mamullerin üretimi esnasında gerekli olan işletme malzemesi ve makine yedek parçası ithalide mümkün hale getirilmiştir. Bunların miktarı toplam ihracatın %2'si kadar olacaktır. Diğer taraftan 9.Şubat.1989 tarih ve 20075 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 89/5 sayılı Tebliğe görede yapılan ihracatın %10'a kadar ihraç mamullerinin bünyesine giren girdilerden herhangi birisini ithal etme hakkı getirilmiştir. Ayrıca bu kapsamda mamulün üretiminde kullanılan makine ve teçhizatında gümrük muafiyetli ithali yapılabilecektir. Bu kapsamda yapılacak ithalatta CIF ithal bedelin %10, DFİF'na yatırılacaktır.¹⁵³

b.c. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Ödemeleri

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DEFİF), belli ihraç ürünlerine doğrudan ödeme yaparak bu malların ihracatını, pazarlamasını, ihracata yönelik yatırımlarını ve ihracat sigorta sistemini desteklemek amacıyla 1980 yılında oluşmuştur.¹⁵⁴

¹⁵¹ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım ve Yayın Dağıtım A.Ş. Dördüncü Bası, İstanbul, 1996, s.195.

¹⁵² Mollaoğulları, **A.g.e.**, s.118-119.

¹⁵³ Mollaoğulları, **A.g.e.**, s.119.

¹⁵⁴ Karluk, **A.g.e.**, s.229.

Bilindiği gibi 1986 yılı sonlarından itibaren, mamullerimize ihraç imkanı kazandırmak, yeni pazarlar bulmak, mevcut pazarlarda tutunmayı sağlamak için ihracat potansiyeli taşıyan mallara, Dünya Konjöktöründe meydana gelen değişmelere göre ihracatta DFİF'den ödemeler yapılmaya başlanmıştır.

86/23 sayılı Para ve Kredi Kurulu tebliğine göre;

-Sığır türü hayvan etlerine 100, \$/ton

-Koyun türü hayvan etlerine 100, \$/ton ödeme yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu tebliğin yürürlüğe girdiği tarihten sonra bu Tebliğ kapsamında yukarıda adı geçen mamullere toplam olarak 2.693.688.000 TL. DFİF'den ödeme yapılmıştır.

Yine 88/1 sayılı Para ve Kredi Kurulu Tebliğine göre aynı mamullere aynı miktarların ödenmesine devam edilmiş olup, bu Tebliğe sadece kümes hayvanlarının etlerine yapılan ödeme 46, \$'dan 80, \$/ton'a çıkarılmıştır. Bu tebliğ kapsamında yapılan et mamullerine yaklaşık 2.710.661.000 TL. DFİF'den ödeme yapılmıştır.

88/30 sayılı Para ve Kredi Kurulu Tebliğinde ise; koyun, sığır ve kümes hayvanları etlerine yapılan ödeme 170, \$/ton'a yükseltilmiştir.

Diğer taraftan et ve sakatat mamullerinin ihracatında ise ton başına DFİF'den 300, \$/ton ödenmesi kararlaştırılmıştır.

DFİF'den yapılacak ödemelerde genellikle bir malın;

-İhracat potansiyeli aşması,

-Destekleme yapıldığında önemli bir miktarda döviz getirmesi,

-Fon'a fazla bir yük getirmemesi,

-Katma değer yüksek olması,

-Yüksek üretim kapasitelerine sahip olması,

-Sektörün durumu,

gibi bazı kriterler gözönüne alınarak karar verilmektedir.

Ayrıca, bu fondan yararlanmak isteyen sektör birlikleri veya firmaların bizzat müracaatlarının alınması halinde bu setörde gerekli inceleme yapılmaktadır.¹⁵⁵

III. TÜRKİYE'DE KIRMIZI ET İÇ VE DIŞ TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. KIRMIZI ET İÇ TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. Sorunlar

Türkiye'de hayvansal ürünlerine depolama, işleme, paketlenme, dereceleme, standardizasyon gibi pazarlama hizmetleri yeterince yapılmamaktadır. Özellikle iç piyasalarda standartların isteğe bağlı olması, standardizasyonun toplumda yerleşmesini olumsuz etkilemekte ve bu uygulamadan hem üretici hem de tüketici zarar görmektedir.¹⁵⁶

Türkiye et ve mamuller açısından kendine yeterli bir ülke değildir. Hayvancılık, tarım işletmelerinin çoğunda ana geçim kaynağı olmadığından, işletme bazında pazarlama hizmetlerine gereken önem verilmemektedir. Tamamıyla pazara dönük üretim yapan ihtisaslaşmış hayvancılık işletmeleri oldukça azdır. Hayvansal ürünlerin pazarlamasında üretimi ve ürün kalitesini artırıcı pazarlama hizmetlerini geliştirici yönde sürekli ve etkili politikalar izlenmemektedir. Et ve et mamulleri pazarlama sistemi oldukça karmaşık bir yapı arz etmekte olup, pazarlama kanalları uzundur. Üretici ile nihai tüketici arasındaki zincirin uzunluğu, pazarlama marjlarını yükselten en önemli etkidir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Mollaoğulları, A.g.e., s.119.

¹⁵⁶ Bingöl, A.g.e., s.107.

¹⁵⁷ DPT-Hayvancılık Özel..., A.g.e., s.210.

B. Çözüm Önerileri

Hayvansal ürünlerin pazarlamasının düzenlenmesinde öncelikle pazarlama kanalının düzenlenmesi, aracı sayısının azaltılması gereklidir. Et sanayiinin hammadde gereksinimlerini, düzenli bir şekilde sağlaması, üreticilerin pazar ve fiyat garantisi sağlaması açısından, sanayiciler ile üreticiler arasında sözleşmeli yetiştiricilik sistemi uygulamasına geçilmelidir. Et ve mamullerinin pazarlamasında düzenli bir sistemin tesis edilmesi, üreticilerin örgütlenmesine bağlı görülmektedir. Standart kalitede et ve et mamulleri pazarlama aşamalarındaki tesislerin asgari teknik ve hijyenik özelliklere sahip olması sağlanmalıdır. Gıda maddelerinin pazarlamasına tek elden denetimi sağlayacak olan Gıda Kanunu'nun bir an önce uygulamaya konulması gerekmektedir. Et ve ürünleri pazarlamasında etkinliği kalmayan Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesi çalışmalarına hız verilmelidir.¹⁵⁸ Et ve mamullerinin çiftçiden tüketiciye en kısa zamanda rahat ve kolay akışını sağlayacak, tüketicinin ödediği fiyatın önemli bir kısmının çiftçiye dönmesine olanak verecek pazarlama organizasyonunun oluşturulması için üretici birlikleri, kooperatifler ve özellikle hayvansal ürünler pazarlama bordunun kurulması ve geliştirilmesi düşünülmelidir.¹⁵⁹

2. KIRMIZI ET DIŞ TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. Sorunlar

Yoğun bir dış rekabete maruz olan et ve et mamulleri ihracatı yeteri kadar desteklenmemektedir. Bunun en önemli göstergesi ihracatın değer olarak

¹⁵⁸ DPT-Hayvancılık Özel..., A.g.e., s.212-213.

¹⁵⁹ DPT-Hayvancılık Özel..., A.g.e., s.212-213.

%80'inin canlı hayvan şeklinde yapılmasıdır. Bu tür ihracat et sanayiine herhangi bir katkıda bulunmadığı gibi, katma değer yaratmamakta üstelik hayvan varlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Halbuki ihraç pazarlarımızda sığır eti ve et mamullerinde AB ülkelerinin sübvansiyonlu fiyatları, koyun etinde ise Doğu Bloku ülkeleri ile Okyanusya ülkelerinin düşük fiyatları ile rekabet etmek zorunda kalınmaktadır. İhracatın bu yönde rekabet şansını artıracak şekilde selektif olarak desteklenmesi, et sanayiinin kapasite darboğazının aşılmasını da sağlayacaktır. Aksi takdirde ana ihraç pazarlarımız daha iyi sübvansiyonlar veren rakip ülkelere terk edilmek mecburiyetinde kalacaktır.¹⁶⁰

V.Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde başlatılan et ve canlı hayvan ithalatı yeni yeni modernleşmekte olan hayvancılık ve et sektörüne büyük bir darbe vurmuştur. Genelde ülkemizde süt ve et hayvancılığını geriletken bir uygulama, hayvancılıkla uğraşan kesimin şevkini kırmış bu konuda alınması gereken tedbirleri geciktirmiştir. Kaderlerini ülkemizdeki besiciliğin gelişmesine bağlamış olan et entegre tesisleride bu durumdan etkilenmişlerdir.¹⁶¹

B. Çözüm Önerileri

Hayvansal ürün ithalatında, iç ve dış piyasayı dengede tutacak düzeyde fon kesilerek olumsuz etki yapan dış rekabet önlenmelidir. Özellikle 1984 ve 1985 yılından sonra yapılan gümrük ve fon düzenlemeler nedeniyle AB ülkelerinden sıfır gümrüklü et ve et ürünleri ithalatı yapılmıştır. Bu uygulamadan küçük kapasiteli ve yeterli rekabet gücüne sahip olmayan küçük üreticiler büyük zarar görmüştür.¹⁶² Canlı hayvan yerine et ihracatı teşvik edilmeli, deri ve sakatatın işlenerek değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

¹⁶⁰ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.74-75.

¹⁶¹ DPT-Kırmızı Et Sanayii..., A.g.e., s.74-75.

¹⁶² Bingöl, A.g.e., s.108.

Hayvansal ürünlerin ithalatında korumacı bir politika izlenmelidir.¹⁶³ Dış pazarda rekabet için ihracat yeterli ölçüde sübvansiyonlarla desteklenmelidir. Ortadoğu ülkelerine kırmızı et ve ürünleri ihracatının geliştirilmesi için ülke bazında pazar araştırmaları yapılmalı ve bu pazarların istekleri doğrultusunda üretim ve ambalajlama yapılmalıdır. İhracat ve ithalat rejimleri düzenlenirken üretimi teşvik edici uygulamalara önem verilmelidir. Bu kapsamda, canlı hayvan, et ve ürünleri ithalatında iç ve dış pazarı engelleyecek düzeyde fon uygulanmalı, ihracatta ise canlı hayvan yerine mamul madde ihracatı desteklenmelidir.¹⁶⁴

AB ile 1995 yıl başında uygulamaya konulacak Gümrük Birliği çerçevesinde hayvancılığımız ve hayvansal ürün sanayii ile ilgili entegrasyon çalışmalarına ivedilikle başlanmalıdır. Zira, AB karşısında rekabet gücü en zayıf sanayiilerden birisi hayvancılıktır.¹⁶⁵

---

¹⁶³ "Hayvancılık ve Hayvansal Ürünler Sanayii", Hayvancılık-Su Ürünleri Üretimi ve Sanayii, Türkiye/A.T. Entegrasyonu Sempozyumu, Set-Bir Yayınları, 1-2.Kasım.1990, s.56.

¹⁶⁴ DPT-Hayvancılık Özel..., A.g.e., s.213.

¹⁶⁵ DPT-Hayvancılık Özel..., A.g.e., s.214.

SONUÇ

Hızla artan nüfusumuzun yeterli ve dengeli bir şekilde beslenmesi ve ayrıca ülkemize döviz sağlaması açısından hayvancılık önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan Türkiye’de hayvancılık sektöründe üretim teknolojisinin ve tüm hayvancılık politika ve uygulamaların yeniden gözden geçirilmesi, yeni teknolojilerin hayvancılığımıza uygulanması zorunlu bulunmaktadır.

AB’ne girme aşamasındaki Türkiye’nin entegrasyona geçişi bu ülkelerin açık pazar olmasını önleyecek önlemlerin şimdiden alınması kaçınılmazdır. Bu sebeple hayvancılığımızın geliştirilmesi için teknik-ekonomik ve kültürel açıdan daha köklü, kalıcı ve yasal tedbirlerin alınması gerekmektedir.

İnsanların beslenmesinde hayvansal ürünlerden etin yeterli miktarda sağlanması, kırsal bölgelerimizde nüfusa istihdam yaratmak, tarımsal sanayiye hammadde verilmesi ve ihracata katkıda bulunmak amacıyla büyük ve küçükbaş hayvan besiciliği teşvik edilmelidir.

Besiciliğe gereken önem verilmelidir. Çünkü çiftçinin kalkınmasında, gizli işsizliğin ve şehirlere göçün önlenmesinde besiciliğin önemli bir yeri olmuştur.

Ülkemizde modern anlamda et sanayiinin kurulması 1952 yılında Et ve Balık Kurumu (EBK) ile başlamıştır.

Kırmızı et sanayiinin, kırmızı et politikası, yurtiçi et tüketiminin yurtiçi kaynaklardan üretilerek karşılanmasıdır. Bu politikanın sağlıklı olarak

yürütülebilmesi için öncelikle; gerek büyük, gerekse küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde hayvan başına verimleri artırmak ve mevcut veya sağlanabilecek koşulların elverdiği ölçüde entansifleşmeyi sağlamaktır. Aksi takdirde, üretim-tüketim dengesi bozularak et talebi yerli üretimle karşılanmayacak ve her yıl önemli miktarlarda et ithali zorunlu hale gelecektir.

Üretim-tüketim dengesini et ithalatına gerek kalmadan sağlayabilmek için hayvan üreticileri ile et kombinaları arasında sözleşmeli hayvan yetiştiriciliğine geçilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ALPAN, Orhan;

ERTUĞRUL, Mehmet;

BAYRAKTAROĞLU, Emin: “2000’li Yıllar ve Türkiye Kırmızı Et Üretimi”,
**Hayvancılık 2000-2000’lere Doğru Türkiye
 Hayvancılığı Sempozyumu**, Set-Bir Yayını,
 Ankara, 1993.

ARIYÖRÜK, Yılmaz

Mehmet

: “Türk Süt ve Et Sanayinin Geleceği”, Et ve Süt
 Üretiminde Dünya Standardizasyonu ve
 Türkiye’de Durum”, **Seminer**, Set-Bir Yayını,
 Ankara, 15.2.1988.

BERBEROĞLU, Necat

: **Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede
 Türkiye’de Tarımın Finansmanı ve Tarımsal
 Kredi Uygulaması**, İ.T.İ.A. Yayın No:235/165,
 Eskişehir, 1981.

BİLİR, İsmail

: “Türkiye’de Kırmızı Et Üretim ve Tüketimi”
İKV Dergisi, Türkiye’de Kırmızı Et Üretiminin
 Sorunları Semineri, İzmir, 24-25 Ocak 1986.

- BİNGÖL, Şener : **Kırmızı Et ve Mamulleri Sanayiinde Girdi Sorunları ve Verimlilik**, MPM Yayınları: 554, Ankara, 1995.
- CEYHUN, Ekrem : “Türkiye’de Hayvancılık”, Hayvancılığın Geliştirilmesi ve Hayvan Ürünlerinin Değerlendirilmesi” **Hayvancılığın Karşı Karşıya Bulunduğu Problemler**, Yeni Asya Yayınları, Ankara, 1 Temmuz 1980.
- ÇADIRCI, Engin : “Hayvancılık Kredileri ve Hayvansal Üretimde Verimliliğe Etkileri”, **İkinci Hayvancılık Kongresi**, Ankara, 1991.
- ÇIKIN, Ayhan : “Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ve Tarımsal Kooperatifçilik Politikası”, **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı**, Ankara, 1992.
- DEMİRGİL, Demir : “Tarımsal Kredi Bugünkü Durum, Sorunlar ve Öneriler”, **II. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri**, İzmir, 2-7 Kasım 1981.
- ELÇİN, Ayhan;
ALPAN, Orhan;
AKMAN, Numan;
ERTUĞRUL, Mehmet : “Türkiye’de Hayvan Islahı, Sorunlar ve Öneriler”, **İkinci Hayvancılık Kongresi**, TMMOB Ziraat Mühendis Odası, Ankara, 17-19 Haziran 1991.

ERAKTAN, Gülcan;

SEVGİ, Kenan : “Türkiye’de Tarıma Yönelik Sübvansiyonlar”,
Tarım ve Mühendislik, Sayı:19, Ankara, 19
Ekim 1985.

ERKUŞ, Ahmet;

KIRAL, Tamer : “Türkiye’de Tarımsal Yapı, Bu Yapı İçerisinde
Hayvancılığın Önem ve Geleceği”, İkinci
Hayvancılık Kongresi, Ankara, 17-19 Haziran
1991.

GÖKALP, Yusuf H.;

YILDIRIM, Yalçın;

GÖKBERK, M.Ali : “Türkiye’de Hayvancılık”, **İkinci Hayvancılık
Kongresi**, Ankara, 17-19 Haziran 1991.

GÜNEŞ, Turan

: “Makro Ekonomik Yaklaşımlar Açısından 1980-
1990 Arası Tarım Sanayii İlişkileri”,
Sempozyum, Türk Tarımı, Ankara, 1991.

İSTANBULLUOĞLU,

Ersin

: “Hayvancılığın Ülke Ekonomisindeki Yeri”,
Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu,
Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ, 19-20
Aralık 1985.

KARABAĞLI, Arslan

: **Avrupa Topluluğu ve Türkiye’de Et ve Et
Sanayii Ürünlerinin Pazarlama Olanakları**,
MPM Yayınları: 470, Ankara, 1992.

- KARABAĞLI, Arslan;
ALPKENT, Nurettin : **Türk Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum ve Gümrük Birliği ile İlişkisi**, Ankara, 1996.
- KARLUK, Rıdvan S. : **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım ve Yayın Dağıtım A.Ş. Dördüncü Bası, İstanbul, 1996.
- KİP, Ergün : “Tarım Ürünleri İç ve Dış Piyasalarında Gelişmeler”, **1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1991.
- MAÇİNLİ, Tuncer : “Et ve Et Mamulleri Sektörü ve İhracat Potansiyeli”, **İGEME Forum Dergisi**, Yıl:2, Sayı:7, Ankara, 1988.
- MEYN, Klaus : “AT’da Hayvancılık ve Sanayiinde Durum Politikaları ve Entegrasyonda Öneriler”, Set-Bir Yayını, Ankara, 1-2 Kasım 1990.
- MOLLAOĞULLARI,
Hasan : “İhracat Politikamız İçinde Sektörel Teşvikler ve İhracatı Teşvik Tedbirleri”, **Türk Süt ve Et Sanayinin Geleceği Semineri**, Set-Bir, Ankara, 15.2.1989.

- MÜLAYİM, Ziya;
 ÇIKIN, Ayhan : “AT Ülkeleri Hayvancılık Kesiminde Kooperatiflerin Etkinliği ve Durumun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi, Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 5, Sayı:1, Ankara, 1989.
- ÖĞÜT, Haşim : “Türkiye Hayvancılığının Geliştirilmesi İçin Uygulanan Projeler ve Katkıları”, **İkinci Hayvancılık Kongresi**, Ankara, 17-19 Haziran 1991.
- ÖNCÜ, Atıl : “Türk Et Sanayiinin Geçirdiği Aşamalar ve Bugünkü Durumu”, **Türk Süt ve Et Sanayiinin Geleceği Semineri**, Set-Bir Yayını, Ankara, 15.2.1989.
- ÖZBEK, Osman : “Türkiye’de Hayvancılığın Problemleri ve Kalkındırılması”, **Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu**, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ, 19-20 Aralık 1985.
- ÖZDEMİR, Niyazi : “Türkiye’de Hayvancılığın Bugünkü Durumu, Gelişmesi İçin Önerilen Acil Tedbirler”, “Ülke Hayvancılığının Bugünkü Görünümü”, **TİGEM Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 35, Ankara, Eylül-Ekim 1991.
- ÖZKAN, Macit : “Et Üretim ve Tüketim Problemleri”, **E.B.K. Et Endüstrisi Dergisi**, Cilt: IV, Sayı:23, Ankara, Haziran 1970.

- PEKEL, Erdoğan : “Et Üretiminde Kaynak Kullanımı”, **Dörtmevsim Dergisi**, Yıl: 3, Sayı:11, Ankara, Şubat 1987.
- SARICAN, Cemal : “Türkiye’de Kırmızı Et Sanayii”, **İKV Dergisi**, “Türkiye’de Kırmızı Et Üretiminin Sorunları”, Tebliğ Yayın No: 1986-64, İzmir, 1986.
- SÖNMEZ, Reşit : “Türkiye Hayvancılığının Çıkış Yolu”, **Dörtmevsim Dergisi**, Yıl:2, Sayı:3, Ankara, Nisan 1985.
- TEKİNŞEN, O.Cenap;
ALKAN, Mehmet : “Et Endüstrisinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, **Et ve Balık Endüstrisi Dergisi**, Sayı: 54, Ankara, 1975.
- UYSAL, Yaşar;
MAZGİT, İsmail : “Hayvancılık Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, **Türkiye Hayvancılık Sektörünün Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir, 1993.
- ÜLGÜRAY, Dilek : “Türkiye’de Planlı Dönemde Hayvansal Ürünleri İşleme Sanayiinin Durumu ve Hedefleri”, **Hayvan ve Hayvansal Ürünler Sanayii 1. Milli Sempozyumu Bildirisi**, Set-Bir Yayını, Ankara, 1989.

ÜLGÜRAY, Dilek;

MAC, Mustafa

: “Türkiye’de Et Sanayii ve Yönlendirilmesi”,
**Hayvancılık 2000-2000’lere Doğru Türkiye
Hayvancılığı Sempozyumu**, Set-Bir Yayını,
Ankara, 1993.

YETKİN, Güngör

: “Tarımsal Yüksek Öğretimin Bugünü”, Ziraat
Mühendisliği 3.Teknik Kongresi, Ankara, 8-
12 Ocak 1990.

YILDIRIM, Yalçın;

TOKMAKÇIOĞLU, Kaya :

“Et Sanayiinin Gelişmesinde İzlenecek Yollar”,
**Hayvancılık 2000-2000’lere Doğru Türkiye
Hayvancılığı Sempozyumu**, Set-Bir Yayını,
Ankara, 1993.

: **Anonymous 1990/b, DİE, Türkiye İstatistiği
Yıllığı 1989**, Yayın No: 1405, Ankara, 1990.

: **DPT Kırmızı Et Sanayii Özel İhtisas Raporu**,
Yayın No: DPT 2251-ÖİK:374, Ankara, 1991.

: **DPT Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon
Raporu**, Yayın No: DPT:2444, ÖİK: 501,
Ankara, 1996.

: “Hayvancılık 2000” **2000’lere Doğru Türkiye
Hayvancılığı Kongresi Tebliğleri**, Set-Bir
(Süt ve Et Sanayicileri Birliği), Ankara, 1993.

“Hayvancılık ve Hayvansal Ürünler Sanayii”,
Hayvancılık-Su Ürünleri Üretimi ve Sanayii
Türkiye/AT Entegrasyonu Sempozyumu,
Set-Bir (Süt ve Et Sanayicileri Birliği), Ankara,
1990.

- : **T.O.B.B. Ekonomik Rapor: 1980-1992**
Yılları, Ankara, 1993.
- : **Türkiye Ekonomisinde Et Sanayii,** Türkiye
Ticaret Odaları, Sanayii Odaları ve Ticaret
Borsalar Birliği, Ankara, 1963.
- : **Türkiye Ekonomisinde Et ve Yavru Etleri**
Semineri, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi
Odaları ve Borsalar Birliği, İstanbul, 1965.
- : **Türkiye'nin Tarım ve Hayvancılık Raporu,**
“Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Set-Bir (Süt ve
Et Sanayicileri Birliği), Ankara, Mayıs 1996.
- : **T.Z.O.B. Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991,**
Ankara, 1993.